

**KUR'AN VE SÜNNET PERSPEKTİFİNDE FİTNE
KAVRAMI**

Gülay COŞKUN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Prof. Dr. Hamza AKTAN

2010

Her hakkı saklıdır

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Gülay COŞKUN

KUR'AN VE SÜNNET PERSPEKTİFİNDE FİTNE KAVRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Hamza AKTAN

ERZURUM – 2010

27/05/ 2010

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Kur'an ve Sünnet Perspektifinde Fitne Kavramı" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

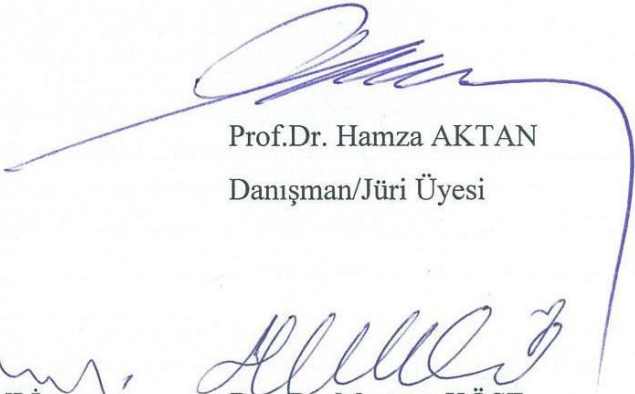
27/05/ 2010

Gülay COŞKUN

TEZ KABUL TUTANAĐI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu alışma Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalının İslam Hukuku Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hamza AKTAN

Danışman/Jüri Üyesi

Prof. Dr. Beşir GÖZÜBENLİ

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Murtaza KÖSE

Jüri Üyesi

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 27 / 05 / 2010

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR	V
ÖNSÖZ.....	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FİTNE KAVRAMININ ANLAMI VE İLGİLİ KAVRAMLAR

1.1. FİTNE KELİMESİNİN SÖZLÜK VE İSTİLAHİ ANLAMI	3
1.2. FİTNE İLE İRTİBATI AÇISINDAN BAZI TEMEL KAVRAMLAR.....	5
1.2.1. Cürüm	5
1.2.2. Fesad	6
1.2.3. Fısk	8
1.2.4. Fücür	9
1.2.5. Küfür.....	10
1.2.6. Nifak.....	12
1.2.7. Zulüm	13
1.3. FİTNE KAVRAMIYLA ZİT ANLAMLI BAZI KAVRAMLAR.....	15
1.3.1. Adl.....	15
1.3.2. Hakk.....	16
1.3.3. İman	18
1.3.4. Sıdk.....	19

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN VE SÜNNET PERSPEKTİFİNDE FİTNE KAVRAMI

2.1. FİTNE KAVRAMININ KUR'AN'DAKİ ANLAMLARI.....	21
2.1.1. İmtihan.....	21
2.1.2. Haktan Sapma, Aldatma, Saptırma.....	34
2.1.3. Sıkıntı, Bela	41
2.1.4. Azap.....	45
2.1.5. Bozgunculuk	47
2.1.6. İhanet	49

2.1.7. Baskın-Tuzak	50
2.1.8. Anarşi	52
2.1.9. Masum İnsanlara İşkence Etmek, Öldürmek (Yöneticilerin Zulmü).....	59
2.1.10. İç Karışıklık Allah'ın Azabıdır	64
2.2. FİTNE KAVRAMININ SÜNNETTEKİ ANLAMLARI	66
2.2.1. Müslümanlar Arasındaki Savaş ve Kargaşa.....	67
2.2.2. Devlet Başkanına ve İdarecilere Nasıl Davranılması Gerekir	71
2.2.3. Kıyamet Alametleri.....	74
2.2.3.1. Ahlaki Değerlerin Bozulmasıyla İlgili Alametler	74
2.2.3.2. Kainatın Kozmik Düzeninin Bozulmasıyla İlgili Kıyamet.....	75
2.2.3.3. Olağan Üstü Hallerle İlgili Alametler.....	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM HUKUK DÜŞÜNCESİNDE FİTNE KAVRAMI VE İLGİLİ HÜKÜMLER

3.1. FİTNE KAVRAMININ HUKUKİ NİTELİĞİ.....	80
3.2. KAMU DÜZENİNİ SAĞLAMASI AÇISINDAN FİTNE KAVRAMININ KAPSAMI.....	81
3.2.1. Fitnenin Kaynağı	81
3.2.1.1. Yönetenler Açısından (Mekke Dönemi).....	81
3.2.1.2. Yönetilenler Açısından (Medine Dönemi ve Cihad)	88
3.3. KAMU DÜZENİNİN SAĞLANMASI AÇISINDAN FİTNEİN ORTADAN KALDIRILMASI YÖNTEMLERİ	102
3.3.1. Devlete İsyân (Bağy) Suçu ve Cezası.....	104
3.3.2. Yol Kesme (Hırab- Kat'ı Tarık) Suçu ve Cezası.....	110
3.3.3. Dinden Dönme (Ridde) Suçu ve Cezası.....	119
3.4. İSLAM HUKUK DÜŞÜNCESİNDE FİTNEİN BERTARAFI İÇİN ÖNGÖRÜLEN ÇÖZÜM YOLLARI	125
3.4.1. İbadetlerde Fitne Unsuru	125
3.4.2. Muamelatta Fitne Unsuru	128
3.4.3. Ukubatta Fitne Unsuru.....	132
SONUÇ.....	134
KAYNAKÇA.....	139
ÖZGEÇMİŞ	145

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUR'AN VE SÜNNET PERSPEKTİFİNDE FİTNE KAVRAMI

Gülay COŞKUN

Danışman: Prof. Dr. Hamza AKTAN

2010 – Sayfa: 145 + VII

Jüri: Prof. Dr. Hamza AKTAN

Prof. Dr. Beşir GÖZÜBENLİ

Doç. Dr. Murtaza KÖSE

İnsan sosyal bir varlıktır. Bu yüzden içinde yaşadığı toplum tarafından kabul edilen kurallara uymak zorundadır. Bu kurallar bazen din, bazen yasa, bazen de örf-adet kaynaklı olabilir. İslam dini ve getirdiği ahlaki umdeler, insana, toplumda nasıl yaşayacağını açıklamıştır. Bu çalışmamızda farklı boyutlarıyla İslam Dini ve İslam Hukuku açısından fitne kavramı araştırılmıştır. Çalışmamızda başta Kur'an ayetlerine ve hadislere yer verilerek fitne kavramı açıklanmış, Nübüvvet Dönemi olayları sünnet ve siyer kaynaklarından araştırılmış, kamu düzenini sarsan olaylar ve bunları bertaraf etmek için öngörülen çözüm yollarını bu konuda yazılan eserlerden faydalanılarak fikhî içtihatlarla birlikte analiz edilmiştir.

Çalışmamızın neticesinde görülmüştür ki; fitne, ilk insan Hz. Adem'in şeytan tarafından fitneye maruz bırakılmasından başlayıp tüm insanları içine alan imtihan vesilesidir. Fitne Allah'a nispet edildiğinde imtihan ve sınama; insanlara nispet edildiğinde ise, bir insanın inancından ve dininden döndürmek için işkenceye maruz bırakmaktır.

Fitne tüm toplumu saran büyük bir bela olduğunda Rabbimiz, zararı herkese olan, musibeti günahkar olan ve olmayan herkese ulaşan anlaşmazlık, kavga ve anarşiden kaçınmamızı emrederek dünyadaki tüm insanların barış, adalet, emniyet, müsamaha ve diyalog kültürü içinde, bir arada nasıl yaşayabileceğini getirdiği hukuki ve ahlaki kurallarla ortaya koymaya çalışmıştır. Hukuki açıdan can, din, akıl, nesil ve malın korunması için önleyici tedbirler alınmış, cezai müeyyideler getirilmiştir, gerektiğinde ve başka çare kalmadığında savaşa da izin verilmiştir.

ABSTRACT

MASTER THESIS

SEDITION IN TERMS OF PERSPECTIVE OF QUR'AN AND SUNNAH

Gülay COŞKUN

Advisor: Prof. Dr. Hamza AKTAN

2010 – Page: 145 + VII

Jury: Prof. Dr. Hamza AKTAN

Prof. Dr. Beşir GÖZÜBENLİ

Assoc. Prof. Dr. Murtaza KÖSE

Human is a social being. So he must obey the rules adopted by the society in which he lives. These rules may sometimes base on the religion, sometimes law and also sometimes custom-usage. Islamic religion and its ethic rules explained to human how to live in society. In this study, we investigated the concept of sedition with its different dimensions in terms of Islamic Religion and Islam Law. In our study, firstly the concept of sedition is explained by being mentioned the verses of the Quran and the traditions, the events of Prophethood Term have been searched from the sources of Sunna and Siyer, the events affected the public order and the solutions envisaged for eliminating these events have been analyzed in conjunction with the cases of canon law by benefiting from the works, written about this subject.

As a result of our study it is found that the sedition is an occasion for proof, beginning from being exposed of the first human Hz. Adam to sedition by the Devil and encompassing all people. The sedation, when it is associated with the God, means proof and test; when it is associated with humans, it means exposing to the torture for having anybody apostatize.

When the sedation is a big disaster encompassing all the society, our God tried to display how all the people around world can live together within the peace, justice, safety, tolerance and the culture of dialogue with ethic and legal rules by ordering us to avoid of conflict, fight and anarchy giving damage to everybody and whose disaster affects to everyone no matter they are guilty or not. Legally to save life, religion, mind, generation and property, preventive measures have been taken, criminal sanctions has been applied and also it has permitted to combat when it is necessary and there is no other choice.

KISALTMALAR

A.g.e	: Adı geçen eser
A.g.m	: Adı geçen makale
Ans.	: Ansiklopedi
A.Ş.	: Anonim şirket
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİBY	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
EKEV	: Erzurum Kültür Eğitim Vakfı
H.z.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları
md.	: Madde
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayısı
sy	: Sayı
ŞİA	: Şamil İslam Ansiklopedisi
TDVY	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
thk.	: Tahkik
ts	: tarihsiz
vd.	: ve devamı
Yay.	: Yayınları

ÖNSÖZ

İnsanoğlu, sınırlı aklı ile her konuda doğruyu bulma gücüne sahip değildir. Her çağda kendisine yol gösterecek, problemlerini çözmeye kendisine yardımcı olacak ve ihtiyaç duyduğunda bilgi alabileceği bir rehber ihtiyacı vardır. Onun için Rahman ve Rahim olan Allah (cc), insanın doğruyu bulabilmesi ve mutluluğa erişebilmesi için aklın yanında vahyide devreye sokmuştur. İnsanoğlunun başlıca görevi dünya ve ahiret için bir hidayet rehberi olan Kur'an'ı Kerimi anlamak ve onu hayata geçirmektir.

Kur'an'ı Kerimi anlama problemlerinin başında çok anlamlı kelimeler gelir. Kur'an'da kullanılan bazı kelime ve kavramlar geçtikleri ayetlerde temel sözlük anlamlarından farklı olarak çeşitli yan anlamlara da gelmektedir. Bazı kelimeler, Kur'an sistemi içerisinde sözlük anlamından sıyrılarak yepyeni anlamlara bürünmüştür. Bu yüzden bir ayeti anlamaya çalışırken Kur'an bütünlüğü çerçevesinde kazandığı anlam alanları göz önünde bulundurulmadan sadece sözlük anlamı ile anlamaya çalışmak isabetli olmayacaktır.

Farklı yönere çekilmeye müsait olan ve anlamada hassasiyet gerektiren Kur'an'ı kavramlardan biri de "fitne" kavramıdır. Bu kavram Kur'an'ın değişik yerlerinde sık sık tekrar edilmiştir ancak Kur'an bütünlüğü çerçevesinde bakıldığında kullanıldığı yere göre farklı manalar kazandığı görülmektedir.

Üç bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümünde, "fitne" kelimesinin sözlük ve terim anlamlarını tespit ederek Kur'an bütünlüğü çerçevesinde kazandığı anlamları ortaya koymaya çalışılmıştır. Ayrıca bu kavramı iyi bir şekilde anlayabilmek için anlam ilişkisi bulunan bazı kelimeler ve zıt anlamlı diğer kelimelerde incelenerek kavram daha iyi tanıtılmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde, Kur'an ve Sünnet metinleri esas alınarak fitne kavramı açıklanmıştır.

Üçüncü bölüm tezin hukuksal çerçevesidir. İslam Hukukuna göre; fitne olgusunun meşru olan ve olmayan yansımaları incelenmiştir. Yönetilenler ve yönetenler açısından sebebi ne olursa olsun iç huzuru ve asayışı ihlal olaylarının toplum bünyesinde ne türlü olumsuzluklara yol açtığı ve açabileceği; bu tehlikeye karşı caydırıcı güce sahip olunması, imkanları oranında onunla mücadele etmesi ve yerine göre de güç kullanması gerektiği konusu üzerinde durulmuştur. İslam Hukuku

literatüründe fitne kavramı yer almamaktadır. Ancak, unsurları itibariyle fitneyi andıran “bağy, isyan, yol kesicilik, eşkıyalık, ridde, dinden dönme” gibi suçların İslam Hukukundaki manaları, suçlara uygulanan cezalar ve cezalandırılma yöntemleri incelenmiştir. İncelemeler yapılırken fitnenin insanlığa ve İslam’a verdiği zarar üzerinde durulmuştur. Çalışmamızda konuyla ilgili Kur’an ayetlerine, hadislere yer verilmiştir.

Son olarak ta, İslam hukuk düşüncesinde alimlerin fitne olarak gördükleri meseleler ve bunları bertaraf etmek için öngördükleri çözüm yollarını imkanımız nispetinde bulup, incelemeye çalışılmıştır.

Çalışmam esnasında, kıymetli vakitlerini ayırarak her türlü yardımı esirgemeyen Mehmet Nuri Yılmaz Eğitim Merkezi Müdürü Dr. Zeki Koçak, Prof. Dr. Davut Yaylalı, Doç. Dr. Murtaza Köse, M. Fatih Turan beylere ve emeği geçen herkese şükranlarımı arz ederim.

Ayrıca çalışmam boyunca bütün meşgalelerine rağmen, engin anlayışıyla bana destek ve yardımcı olan muhterem hocam Prof. Dr. Beşir GÖZÜBENLİ beylere hürmet ve saygılarımı arz ederim.

Tez konumu tespit edip, yoğun gündemine rağmen bana her türlü yardımı ve yeri geldikçe değerli ikaz ve görüşleriyle, ilmi ve fikri ilaveleriyle ufkumu açan değerli hocam, Diyanet İşleri Yüksek Kurul Başkanı Prof. Dr. Hamza Aktan beylere minnet ve şükranlarımı bir borç bilirim.

Muvaffakiyet Allah'tan.....

GİRİŞ

A- KAVRAMIN ÖNEMİ VE KAVRAMLARI ANLAMA SORUNU

Bir pasajı, daha büyük ölçekte de bir metni anlama ve yorumlama süresinde, kelimelerin kavramsal anlamlarının bilinmesi önemli bir husustur. Kutsal metin ve dini nasların anlamlandırılması sürecinde, kavramların, anlaşılması pek tabii ki diğer metinlere göre daha büyük bir önem arz etmektedir. Zira kutsal metinlerin gönderildiği insanlara vermek istediği mesaj, varlık ve evrene dair bakış açısı, bir takım kavram kalıpları içerisinde takdim edilmektedir. Başka bir ifadeyle, dildeki sonsuz mucize olan ilâhi mesaj, tüm muhataplarına bir takım kavram örgüleri içinde sunulmaktadır.¹

Kavramlar ise objektif dış dünyaya ait nesnelere zihindeki tasavvurları olup², içerikleri çok çeşitli ve zengin anlam katmanlarına sahip birer mana kozasını çağrıştırmaktadır.³ Kur'an-ı Kerim'i doğru biçimde anlaya bilmek için, yüce Kur'an'ın edebi incelikler taşıyan metnindeki kelimeleri, onların tarihi seyrini ve onlarda zaman içinde meydana gelen değişiklikleri tam bir şekilde göz önünde bulundurmamız gerekir. Aksi takdirde, Kur'an metnini yorumlarken hataya düşebiliriz.

Kelimeler, mana itibariyle zaman içerisinde meydana gelen psikolojik ve sosyal olayların tesiri ve milletlerin kurdukları medeniyetlere etki eden diğer çeşitli faktörlerle, nesilden nesile birtakım farklılıklar gösterebilmektedir.⁴

Metin, tarihin muayyen bir döneminde ortaya çıkmışsa onun anlaşılması, dilin tarihi gelişim seyrinin araştırılmasını gerektirir. Çünkü dil sürekli değişen, dönüşen canlı bir varlık gibidir. Zaman içinde kelimelerin muhtevalarında değişimler, sapmalar ve anlam kaymaları olabilir.⁵

Bu yüzden Kur'an'ın indiği dönemde kelimenin/ıstılahın hangi manaya geldiği, tarihi gelişim içinde kelimenin kazandığı yeni manalar ve bugün hangi manalara geldiği önemle araştırılması gereken konulardır. Ayrıca hangi kavram araştırılıyorsa, onun muhtevası, uzak ve yakından ilgili bulunan kavramlarla ilişkisinin iyi tespit edilmesi gerekir. Mümkünse, Hz. Peygamber (sav) okuduğunda, yanında bulunan sahâbilerin bu

¹ Hasan Yılmaz, "Kur'an'ı Anlamada Odak Kavramların Bilinmesinin Önemi Üzerine Analitik Değerlendirme", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 22, Erzurum 2004, s.232.

² Necati Öner, *Klasik Mantık*, Bilim Yay., Ankara 1968, s.14.

³ Yılmaz, Age., s.232

⁴ Mehmet Soysaldı, *Kur'an Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, Çağlayan Yay., İzmir 1997, s.1

⁵ Halis Albayrak, *Tefsir Usulü*, Şule Yay., İstanbul 1998, s.127.

kelimeden neler anladığı, bu kelimeyi daha sonra müfessirler tarafından her devirde nasıl yorumlandırıldığına bilinmesi gerekir.⁶

Ayrıca bu hususta ifade edilmesi gereken çok önemli hususta şudur: Kur'an'da kullanılan kelime ve kavram hazinesi geçtikleri ayetlerde temel sözlük anlamlarından farklı olarak çeşitli yan anlamlara da delalet etmektedir. Bazı kelimeler, Kur'an'ın düşünce sistemi içerisinde esas sözlük anlamlarından daha kuvvetli izafî manalar ve yepyeni içerikler kazanmaktadır.⁷ Dolayısıyla bu kavramları sadece Arap dili ve gramer kaidelerine dayanarak anlamlandırmak isabetli bir yöntem olmayacaktır. Kur'an bütünlüğü çerçevesinde kazandığı anlam alanlarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir.⁸

Farklı yönere çekilmeye müsait olan ve anlamada hassasiyet gerektiren Kur'an'ı kavramlardan biri de "fitne" kavramıdır. Bu kavram kültürel ve geleneksel kabullerle bazen siyasi bazen de sosyolojik bir boyut kazanmakta ve bu boyutu ile de algılanmaktadır. Bu sebeple söz konusu kavramın Kur'an'da geçtiği her yerde, Kur'an'ın bütünlüğü çerçevesinde kazandığı anlamların, incelemeğe değer bir husus olduğunda şüphe yoktur. Çünkü Kur'an'da bazen aynı lafızlı kelimeler birden çok anlamda kullanılmakta ve içinde yer aldığı bağlama göre değişik manalar kazanabilmektedir. Birden çok anlama sahip olan bu kavramı siyak ve sibakından kopararak tek bir kelime ile ifade etmek mümkün değildir. Çünkü Kur'an'ın sağlıklı anlaşılması için onda yer alan kelime ve kavramların Kur'an bütünlüğü çerçevesinde anlaşılması hayati önem taşır.⁹ Bizi fitne kavramını incelemeye sevk eden sebeplerin başında da bu durum gelmektedir. Bu araştırmamızda, bu özellikleri dikkate alarak fitne kavramının tahlilini yapacağız.

⁶ Davud Aydüz, *Tefsir Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, Işık Yay., İstanbul 2000, ss.103–104.

⁷ Toshihiko İzutsu, *Kur'an' da Allah ve İnsan*, (Çev. Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul ts. s.11, (çeviren önsözü)

⁸ Yılmaz, Age., s.232

⁹ Hasan Keskin, *Kur'an'da Fitne Kavramı*, Rağbet Yay., İstanbul 2003, s.14.

BİRİNCİ BÖLÜM

FİTNE KAVRAMININ ANLAMI VE İLGİLİ KAVRAMLAR

Kur'an'da önemli anahtar kavramlar vardır. Bu kavramlardan biri de, “fitne” dir. Bu bölümde fitne kavramının sözlük ve ıstılahı anlamına, yakın anlamlı kavramlara ve zıt anlamlı sözcüklere yer verilecektir. Böylece kavramın anlam alanının genişliği ve mahiyeti iyice ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1.1. FİTNE KELİMESİNİN SÖZLÜK VE İSTİLAHİ ANLAMI

Fitne kelimesi Arapçada F-T-N fiil kökünden türetilmiş bir isimdir. Fitne kelimesi, sözlükte altın, gümüş gibi değerli madenleri kendisiyle kaynamış olan değersiz madenlerinden ayrıştırılması, yani saflaştırılması amacı ile yüksek ateşte yakılması işlemidir. Bu manadan hareketle madeni yakıp eriten (fitne işleminin yapan) ustaya ‘fettan’ denildiği gibi, erkeğin içine aşk ateşi düşürdüğü veya gönlünü çelip mantıklı düşünmesini engellediği için kadına ‘fettan’ denilmiştir. Aynı kelime, kişinin aklını karıştırıp ahlakını bozan ve cezaya çarptırılmasına sebep olan şeytan için, ayrıca zarar verme manasından dolayı hırsız için de kullanılmıştır. İnsanların hırsını kamçılıyıp günah işlemelerine sebep olan altın ve gümüşe ‘iki fettan’ insanları zor bir imtihandan geçirecek olan Münker ve Nekir’ e de ‘kabrın iki fettanı’ adı verilmiştir.¹⁰

Fitne zamanla kazandığı, insanın zarara uğraması veya uğratılması şeklindeki anlamında ateşte yanmayla ilgili eski mananın da etkisi olmuştur.¹¹ Sözlükte imtihan, sınama demek olan fitne kelimesi mecazi olarak karışıklık ihtilal, günahkarlık, sapıklık ve azgınlık, bir kimseyi azdırmak, küfür, ayrılık, savaş, anlaşmazlık ve çatışma, bela ve azap gibi anlamlarda da kullanılır.¹²

Fitne kavramının kullanım alanı, Kur'an'da, ilk insan Hz. Âdem'in şeytan tarafından fitneye maruz bırakılmasından başlar, diğer peygamberler ve tüm insanları ihtiva eden bir sünnetullah olarak nihayet bulur ve Kur'an' a has yeni bir kavram haline gelir. Bu bağlamda inananlar ile inanmayanlar arasındaki mücadeleler ve inkârcıların müminlere revâ gördüğü işkence ve eziyetler, insanların başlarına gelen her türlü belâ

¹⁰ Rağıb el-İsfahâni, *el – Müfredat*, (Çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu), Çıra Yay., İstanbul 2007, II, 308–309; Ebul Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisanu'l- Arap*, Dârû Sadır, Beyrut 1968, XIII, 317.

¹¹ Mustafa Çağrı, “Fitne”, *DİA*, TDVY, İstanbul 1998, XIII, 156.

¹² Hayati Hökelekli, “Fitne”, *İslam'da İnanç İbadet Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, MÜİF Vakfı Yay., İstanbul 1997, II, 52.

ve musibetler, kısaca belirtmek gerekirse insana yaratılıştan verilen istidatlar ve sonradan bu istidatlarını işleterek ve geliştirerek elde ettiği tüm nimetler birer fitnedir veya imtihan vesilesidir.¹³

Fitne Allah tarafından olduğunda bir hikmet aranır. Allah'ın emri olmaksızın insanlar tarafından yapıldığında ise hikmet aranmaz. Bu nedenle Allah, fitneyi işkence, baskı ve saptırma anlamıyla icra edenleri her yerde yermektedir.¹⁴ Belirtmemiz gerekir ki, diğer anlamların yanı sıra, Kur'an'ın fitne kavramına en çok yüklediği anlam, din ve inanç konusundaki baskı ve işkence olmuştur.¹⁵

Fitne özellikle bu son anlamda kullanıldığında da her zaman kötü sonuçlar doğuran bir durumu ifade etmeyebilir; inanma iradesini daha da güçlendirmesi, ahlâki arınmaya imkân sağlaması, kişiye imanındaki kararlılığı ve erdemli yaşayışı kanıtlamaya fırsat vermesi bakımından ferdin ve toplumun dini ve ahlaki gelişmesine katkısı olan olumlu bir imtihan ve deneme yolu sayılabilir.¹⁶ Nitekim Seyyid Şerif el-Cürcânî ve Tehânevi gibi bazı âlimler, bu kelimeyi, “gerçek altını hilesinden ayırt etmek için ateşe tutmak.” anlamından hareketle, “insanın iyi veya kötü olduğunun açığa çıkmasına vesile olan şey” diye fitne hakkındaki tariflerinde bu hususu dikkate aldıkları fark edilmektedir. Böylelikle fitnenin olumlu yanına da dikkat çekmiş olmaktadırlar. Nitekim Kur'an'da bir çok ayette imtihan anlamında kullanılmış olması da bunu ifade eder.¹⁷ İbn Manzûr da fitne için, “insanın isyankârlığını olduğu kadar sabır ve metanetini de ortaya koyup sonuçta Allah'ın mükâfatına nail olmasına fırsat veren imtihan” şeklinde bir açıklama yapar; ardından da Mecdüddin İbnû'l-Esir'in, fitnenin genellikle “hoşa gitmeyen bir imtihanın sonucu” anlamında kullanıldığını, ancak kelimenin giderek ‘günah, inkârcılık, savaş, yangın, zelzele’ gibi manalarının yaygınlaştığını belirten açıklamasını nakleder.¹⁸

Fitnenin Arapça ve Türkçedeki anlamları karşılaştırıldığında kelimenin Türkçede ciddi manada anlam daralmasına uğradığı dikkat çeker. Özellikle kelimenin ilk ve en önemli anlamı olan imtihan, deneme Türkçeye geçmemiştir. Kur'an'da en fazla bu anlam kullanılmaktadır. Bundan başka fitnenin insanlara düşüncelerinden dolayı yapılan baskı ve işkence anlamı da Türkçeye geçmemiştir. Pek tabii kötülük,

¹³ Mesut Erdal, “Kur'an' da Fitne Kavramı Üzerine Düşünceler”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt 1, 1999, s.221.

¹⁴ Emrullah İşler, “Fitne Katilden Beter mi? –Fitne Kelimesi ve Türkçe'ye Çeviri Sorunu” , *İslamiyat Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, Ankara 1999, s.138.

¹⁵ Erdal, Agm., s.221

¹⁶ Çağrı, “Fitne”, XIII, 156

¹⁷ Erdal, Agm., s.221

¹⁸ Çağrı, “Fitne”, XIII, 156

bela, musibet, saptırma, delilik, küfür vb anlamlarıyla da fitne Türkçede kullanılmamaktadır. Bu kelime Türkçedeki anlamıyla Kur'an'da yalnızca üç ayette geçmektedir. Hz. Osman döneminde baş göstererek daha sonraki yıllarda artarak devam eden siyasi ve sosyal kargaşalar nedeniyle fitne Türkçeye yalnız kargaşa, karışıklık anlamıyla geçmiştir. Günümüzde Araplar arasında ilk akla gelen anlamı budur.¹⁹

1.2. FİTNE İLE İRTİBATI AÇISINDAN BAZI TEMEL KAVRAMLAR

Bilindiği gibi bir kavramı iyi bir şekilde tanıyabilmek, o kavramı ile yakın anlamlı kelimeleri bilmek kadar, o kavramla karşıt anlam ifade eden kelime ve kavramları da bilmek gerekir.

Kur'an-ı Kerim'de bazı kavramların fitne kavramıyla eş anlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bunlar;

1.2.1. Cürüm

'Cürm' 'Ce-Ra-Me' fiil kökünden mastardır.²⁰ Türkçede cürüm diye yerleşen ve genelde suç, günah anlamlarında kullanılan bu kelimenin aslı cerm ve cürm' dür.²¹

Fiilin aslı, ağaçtan meyveyi koparmak/toplamaktır. Zaman içinde cerm her tür istenmeyen şey için kullanılır. Akıllı ve övülen kişiler için hemen hiç kullanılmaz.²² O halde, cürmün özünde haksızlık, iyiye ve güzele ters davranış yatar. Cürme bulaşana mücrim denir. Cürm kökünden türeyen kelimeler içinde en çok kullanılanı bu mücrim (çoğulu; mücrimûn) kelimesidir.²³ Fiil hali olan 'ecrame'yle mastar şekli 'icram' da kullanılır. Kelime bu şekilleriyle Kur'an'da kavramlaşmış ve belli bir misyon ifade eder duruma gelmiştir. Artık 'icram', 'yasaklanmış davranışlarda bulunarak günah kazanma, azap kazanma'; 'mücrim' ise, 'haram amelleri işleyen, yaptıklarıyla azabı ve Cehennem'i, cezayı hak eden' manasında belli bir mana ve kullanıma sahip bulunmaktadır.²⁴

Fitne kelimesi Tevbe Suresi 49. ayette günaha girmek olarak kullanılmıştır;

¹⁹ İşler, Agm., s.140

²⁰ Ali Ünal, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Nil Yay., İstanbul 2003, s. 314.

²¹ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 2001, s.75.

²² İsfahâni, Age., I,244

²³ Öztürk, Age., s.75

²⁴ Ünal, Age., ss.314 -315

“İçlerinden bazıları ‘bana izin ver, beni günahkâr etme, başımı derde sokma’ der. Bilmiş ol ki zaten günahkârdırlar, başları derttedir. Cehennem elbette ki kâfirleri her zaman kuşatacaktır.” (Tevbe, 9/49)

Cürme reva görülen cezalar son derece ağırdır. Bunlar içinde şiddetli azap, hor ve hakir olma sonsuz ve kesiksiz azap ve nihayet Allah’ın intikamına maruz kalmak vardır. Mücrimler böylesine korkunç azap ve tehditlere maruz kalmaları şaşırtıcı değildir. Kur’an, en nefret ettiği kötülüklerin büyük kısmını mücrimlere izafe etmektedir. Bunlar içinde Allah’a iftira, haktan nefret, haksızlığa destek, kibirlenmek suretiyle azmak, servet ve refahla şımarmak vardır. Mücrimlere gelecek bela ve cezanın reddi ve bertaraf edilmesi söz konusu değildir. Çünkü mücrimler en kötü zalimler içinde yer aldıkları için onların felahları umulamaz.²⁵

Bütün bunlara rağmen, Kur’an şu evrensel prensibi mücrimler bahsinde de tekrarlıyor: “Hiç kimsenin cürmünü bir başkası üstlenemez, herkes kendi cürmünden sorumludur.”(Sebe, 34/25)

1.2.2. Fesad

Fesad, ‘Fe-Se-De’ fiil kökünden gelir.²⁶ Fesad, ister az ister çok olsun, bir şeyin, itidalden/ölçülükten çıkmasıdır. Onun zıddı salâh’dır. Bu da, bazen insanın iç dünyasında, bazen bedenimizde, bazen de dışımızdaki dünyada meydana gelir.²⁷ Bu fiil, yiyecek ve içecekler için ‘bozulma, kokma,’ ameller için ‘geçersiz olma, hükmü olmama’, bunların dışında ise, gerek ‘nefs’ gerekse ‘beden’ de meydana gelen maddî–manevî bozulma, toplumda ortaya çıkan ‘kokuşma ve dengeden sapma’ durumlarını ifade etmek için kullanılır.²⁸ Yani Fesad “bir şeyin önce düzgün, düzenli ve yararlı iken sonradan bu vasıflarını kaybederek değişmesi ve bozulması” anlamına gelir. “İstikrarın bozulmazı ve istikametten sapma” olarak özetlenebilecek manaları muhtelif hadislerde de yer almaktadır. Hadislerde bu anlamların yanında ‘ibadetin bozulması, geçersiz olması’ manasında da kullanılmıştır.²⁹

İsim olarak da zulüm; çalkantı, düzensizlik; kuraklık, kıtlık, manalarında kullanılmıştır. Başkasının malına haksız yere el koymaya da fesad denilmiştir.

²⁵ Öztürk, Age., s.76

²⁶ Ünal, Age., s.272

²⁷ İsfahâni, A. g. e., II, 330

²⁸ Ünal, Age., s.272

²⁹ Yunus Apaydın, “Fesad”, *DİA*, TDVY, İstanbul 1995, XII, 417.

Kur' an-ı Kerim'de on bir ayette fesad kelimesi, otuz dokuz ayette de bunun türevleri geçmektedir. Bu ayetlerde düzen, sistemli bir bütün olarak kavranan âlemin ve toplumun, dolayısıyla ferdin var oluşuna temel olan fitri ve tabii denge ile aynı çerçevede ele alınmakta, fesad da bu düzen ve dengenin bozulmasını yahut bu dengeden çıkmayı ifade etmektedir. Buna göre kozmolojik düzen tevhid ilkesine dayanmaktadır.³⁰ Nitekim bu husus bir ayette, "Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı yer ve gök kesinlikle fesada uğrardı" (el- Enbiyâ, 21/22) şeklinde ifade edilmektedir.

Kur'an'ı Kerim fesadın her türünün insanın eseri olduğunu açıkça belirtir. Bu yüzdendir ki tanrısal irade yeryüzünü fesada veren kötü insanları, onlara musallat edilen başka insanlarla durdurmayı kanunlarından biri halinde işletmektedir.³¹ "Eğer Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerleriyle savması olmasaydı elbette yeryüzü altüst olurdu. Lakin Allah bütün insanlara karşı lütuf ve kerem sahibidir."(Bakara, 2/251)

Peygamberin önemli yakarışları içinde fesad üretenlere yenik düşmeme dileği de yer almaktadır. Çünkü Fesad, yurtları kaos ve mutsuzlukla doldurmakta, kitleleri lanet ve azabın kucağına itmektedir.³² "Rabbimiz! Bizi, inkar edenler içinde deneme konusu kılma, bizi bağışla! Ey rabbimiz!yeğene galip ve hikmet sahibi, ancak sensin." (Mümtehine, 60/5)

Kur'an'da fesad olarak sayılan hareket veya amellerin başlıcaları, "iman etmeyip, insanları Allah'ın yolundan alıkoymak, büyüklenmek, haksız yere kan dökmek, tuğyankarlık yapmak, fahşâ ve münker işlemek, nesli ve ekini helâk etmek, livata yapmak, yol kesmek, hırsızlık, insanları gruplara ayırmak ve sihirbazlık'tır (Bakara,2/205,Yusuf,12/37, Ankebut,29/28-30, Kasas,28/3-4, Yunus,10/91, Nahl,16/88, A'raf,7/86,Neml,27/14,Fecr,89/12). Kısaca fakihlerin tespit ettiği üzere, dini hükümlerin dayandığı 'din, akıl, nesil, can ve mal' güvenliğini yok edici eylemler fesadın şümülüne girebilir.³³

Kur'an'da şu noktanın altı da çizilmektedir. Fesad daima öldürmek ve kan dökmekle birlikte sahneye çıkar. Ve bir kişinin kanının dökülmesi veya bir kişinin fesada âlet edilmesi "bütün insanlığın öldürülmesi ile eşanlamlıdır." (Bakara, 2/30; Maide, 5/32)³⁴

³⁰ İlhan Kutluer, "Fesad", *DİA*, TDVY, İstanbul 1995, XII, 421.

³¹ Öztürk, Age., s.125

³² Öztürk, Age., s.126

³³ Ünal, Age., s.274

³⁴ Öztürk, Age., s.126

1.2.3. Fısk

Fısk ve füsûk, bir yerden çıkmak, ayrılmak anlamındadır. Tomurcuğun açılıp içinden filizin çıkmasına, küçük farelerin deliklerinden çıkmasına fısk denir. Araplar, deliklerden çıkıp çevreye yayılan küçük farelere fevâsık derler. Hatta bu zararlıların öldürülmesi istenen hadiste fuveysik kelimesi kullanılmıştır ki, zararlı farecik demektir.³⁵

İslam öncesi dönemde daha çok bitki ve hayvanlar hakkında kullanılan bu kelime İslam döneminde “dinin koyduğu sınırlardan dışarı çıkmak”³⁶ şeklinde daha özel bir anlam kazanmış, hem müşrik, Yahudi, Hıristiyan ve münafıklar, hem de dinin emirlerine aykırı hareket eden Müslümanlar fısk kelimesi ve türevleriyle nitelendirilmeye başlanmıştır.³⁷

Fısk bir dejenerasyon ve yaradılıştan sapmadır. Fıska düşene fasık denir. Kur’an’ın beyanlarından anlaşılıyor ki fısk, küfürden daha geniş çerçeveli bir kavramdır. Buna göre her kâfir fasıktır ama her fasık kâfir değildir. Anlaşılan odur ki, fısk, imandan küfre geçişin bazen kuvvetli bir tehlike halini alabildiği hassas bir nokta oluşturabilmektedir. Fıskın ilk sergileyicisi İblis olmuştur.³⁸ Ku’ran’ı Kerim’in dilinde, “Meleklerle ‘Adem’e secde edin’ dediğimiz zaman hemen secde ettiler, İblis hariç. O cinlerdendi ve Rabbi’nin emrinden fısk etti.” (Kehf, 18/50) ayetinde açıkça görüldüğü üzere fısk, ‘emirden, itaatten dışarı çıkmak’ demektir.³⁹

Kur’an-ı Kerim’de kök halinde (fısk-füsûk) yedi, çekimli fiil veya sıfat (fasık) şeklinde kırk yedi yerde geçen fısk kavramının bazı ayetlerde imanın karşıtı, bir kısmında ise dinin emirlerine itaatın karşıtı olarak kullanıldığı, hidayet ve dalalet terimleriyle de yakın bir ilişkisinin kurulduğu görülür. Ancak Kur’an’da fısk kelimesinin geçtiği yedi ayette müslümanların muhatap alındığı ve fısk kavramıyla meyte, kan, domuz eti ve Allah’tan bakası adına kesilen hayvanların etini yemek, fal oklarıyla kısmet aramak, borç ilişkilerinde karşı tarafa zarar vermek, Hz. Peygamber’e itaatsizlikte bulunmak, müminlerle alay etmek ve onlara kötü lakap takmak gibi küfür ve yasaklarına aykırı davranılmasının kastedildiği görülür. Hadislerde ve sahabe

³⁵ Öztürk, Age., s.127

³⁶ İsfahâni, Age., II, 331

³⁷ Ali Şafak, “Fısk”, *DİA*, TDVY, İstanbul 1996, XIII, 37.

³⁸ Öztürk, Age., s.128

³⁹ Ünal, Age., s.320

sözlerinde de sıkça geçen fisk ve fâsık kelimeleri genelde bu son anlamda kullanılmıştır.⁴⁰

1.2.4. Fücür

Fücür ve Fâcir kelimeleri, ‘Fa-Ce-Ra’ fiilinden gelir; biri mastar, diğeri ise ‘isim-i fail’dir.⁴¹Fücûr, bir şeyi geniş bir şekilde yarmaktır.⁴²

Kur’an bu yarım paralamanın pozitif kısmını ‘feci ve tefcir’ kelimeleriyle ifadeye koyar ki Türkçedeki fecir ile yeri- taşı yararak kaynak sular çıkarmak anlamındaki kullanımlar bu cümlelerdendir. Kelimenin negatif kullanımına gelince, burada fücür şeklini görüyoruz. Kur’an bunu, birliği-bütünlüğü parçalamak ve bu parçalama uğruna yalan, kötülük vs. gibi negativiteler sergilemek anlamında kullanılır. Elmalılı, fücürün bu Kur’ansal anlamını ifadeye koyarken şöyle diyor; “Fücür, haktan sapıp hak yolunu yarmak ve hak nizamından çıkıp fisk ve isyana düşmektir. Bilhassa zina, yalan vs. gibi edepsizlikler yoluyla şer ve isyana düşmeye fücür denir.”⁴³ Buradan hareketle kelimenin manası “(doğru)yoldan ayrılmak”, sonra da “gayri ahlaki bir iş işlemek” olmaktadır.⁴⁴

Fücûr, küfüre açılan kapıdır ve fâcirin yaptığı işlerle kâfirin yaptıkları birbirinden farklı değildir; şu kadar ki; kelimenin dar, yani “ahlaksızlık yapmak, hiçbir kötülüğü işlemekten çekinmemek” anlamıyla her kâfırda fücürün her şekli bulunmayabilir, fakat mü’min hiçbir zaman facir olamaz, çünkü fücür küfrün kardeşi ve yandaşıdır. Facir kâfirden çok, küfre varan veya imana götürmeyen amellerde bulunan demektir. Facirler de nihayette iman etmemekte ve cehenneme atılmaktadır.⁴⁵ Facirler özellikle cehennemin siccin kısmında gösterilmektedir.

Kur’an, fücürü takvanın karşıtı olarak da kullanır. “Cana yemin ederim. O’ nu yapıp şekilleyene ve ona fücür ya da takva ilham edene yemin ederim”. (Şems, 91/8)

Bu ayet, hem takva ile fücürün karşıt kavramlar olduğunu göstermekte, hem de benliğin takva ve fücürü fark etmesinin varlık ve oluştaki yerine dikkat çekmek için bunu yapabilen benliğe yemin etmektedir. Aynı ayetlerin devamından anlıyoruz ki

⁴⁰ Şafak, “Fisk”, XIII, 37

⁴¹ Ünal, Age., s.316

⁴² İsfahâni, Age., II, 312

⁴³ Öztürk, Age., s.137

⁴⁴ Toshihiko İzutsu, *Kur’an’da Dini ve Ahlâki Kavramlar*, (Çev. Selahattin Ayaz), Pınar Yay., İstanbul 1997, s.219.

⁴⁵ Soysaldı, Age., s.56

takva, benliğin arındırılması, fücür da benliğin kirlenmesi, aldatılması, karartılması olayıdır.⁴⁶

1.2.5. Küfür

‘Küfür’ ‘Ke-Fe-Ra’ fiil kökünden mastardır.⁴⁷ Sözlükte küfür kavramı, bir şeyi örtmek anlamına gelir. Kişileri örtüp gizlediği için geceye, tohumu toprakta gizledikleri için çiftçilere,⁴⁸ yıldızları örtüp gizlediği için güneşe, güneşi örttükleri için bulutlara eski Arapçada kâfir (örtüp gizleyen) denirdi. Çoğulu küffar’dır. Kur’an’da da küfürden türeyen tüm kelimelerde bu örtmek anlamı hareket noktasıdır. Günahı örtüp kapatan şey ve davranış anlamında kefarete ve günahı kapatmak anlamında tekfir kullanılır.⁴⁹

Kur’an-ı Kerim’de geçen küfür kavramını incelediğimizde küfür kavramının belli başlı iki anlamda kullanıldığını görürüz. Bunlardan birincisi; şükürün karşıtı onları nankörlük ikincisi de imanın karşıtı olan inkârdır.⁵⁰

‘Kefere’ aslında birinin yaptığı iyiliğe veya verdiği nimete karşı takdir bilmeyip nankörlük etmek demektir. Teşekkür anlamında ‘şekere’ nin tam karşıtıdır. Arap dilinde kefare’nin asıl manası budur. Bu kelimeyi ister müslüman Araplar, ister müslüman olmayan Araplar kullansın, bu nankörlük anlamı değişmez. Çünkü kelimenin genel manası budur. Fakat kelime, İslam teolojisi sınırı içinde kalınca çok özel bir anlam kazanır. Arap dili evriminin, Kur’an çağında Tanrısal vahiy tarafından kullanılan bu kelime, İslam öncesi dilden alınarak Allaha iman merkezi etrafına dizilen önemli bir düşünce alanına getirilmiştir. Ve bu kelime ile Allah arasında çok sıkı direkt temas kurulmuştur. Artık küfür, basit bir nankörlük hareketi değildir. Evet, nankörlüktür ama Allah’a karşı, daha doğrusu Allah’ın yaptığı iyiliğe, onun verdiği nimete karşı nankörlüktür.⁵¹ Allah’ın hayır ve keremine karşı takınılan bu temel nankörce davranış, en bariz ve etkin biçimde Allah’a, Elçisine ve Elçi’nin getirdiği ilahi haberi yalanlamada kendini göstermektedir. İşte bundan dolayı küfür, Kur’an’da iman (inanç)’ın zıttı olarak kullanılmaktadır. İmanın karşıtı olarak kullanılan küfür, zamanla aslen anlam çekirdeğinde bulunan “nankörlük” (kıymet bilmeme) ögesinden iyice sıyrılarak, gittikçe daha çok “inançsızlık” anlamını taşımaya başlamış ve nihayet en

⁴⁶ Öztürk, Age., s.138

⁴⁷ Ünal, Age., s.329

⁴⁸ İsfahâni, Age., II, 480

⁴⁹ Öztürk, Age., s.332

⁵⁰ Soysaldı, Age., s.43

⁵¹ İzutsu, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, s.28

yaygın şekli ile ortada minnetle ilgili hiçbir şeyin bulunmadığı durumlarda inanmak “inanmamak, inkâr etmek” anlamında kullanılan bir kelime haline gelmiştir.⁵²

İşte, gerek sıkıntı ve darlık, gerekse bolluk ve refah anında tiksindirici bir istiğna ve şımarıklıkla veya umutsuzlukla insan Allah’a karşı kâfir kesilir. Demek ki, küfrün temelinde bir bakıma nefse tapınma, bencillik, kibir ve istiğna vardır ve küfr, ‘Allah’ı hakkıyla tanımamak, o’nun verdiği nimetlerin o’ndan olduğu gerçeğini sözle, davranışla ve kalben örtmek, gizlemektir.

Allah’ı, ayetlerini veya hükümlerini örten, daha çok da Allah’ı güya kâinattan silmeye çalışan, sebepleri görüp ötesini göremeyen, duyularının ulaşmadığı şeyleri ‘yok’ sayan kâinatın yaratılışını, meydana gelen olayları tesadüf, zorunluluk gibi bir takım hayali etkenlere bağlayan, bilmeden her bir zerreyi ilahlaştıran veya Allah’ın ayetlerinin birini, bir kaçını veya tamamını bu şekilde tanımamaya yönelenlerin artık kalpleri de örtülür; basiretleri yok olur, akılları işlemez, dilleri hakkı söylemez hale gelir. Böylelerini kalpleri üzerine mühür vurulmuştur ve bunlar için ikaz, korkutma hiçbir etki yapacak değildir.⁵³

Kur’an’da kâfirlerin Allah’ı inkâr etmeleri (Nisa 4/136), O’na oğul isnat etmeleri (Tevbe, 9/30), yolundan yüz çevirmeleri (Nisa 4/167) uluhiyyetinde ortak tanıyarak şirke düşmeleri (Âli İmran 3/151), yanında O’nun ayetlerini (En’âm 6/39), peygamberlerini (Yunus 10/2), inkâr ettikleri, bunlara ulûhiyet pâyesi verdikleri (Maide 5/17), Hz. Peygamber’in tebliğ ettiklerini, Kur’an’ı (İsra 17/41), melekleri (Nisa 4/136), öldükten sonra dirilmeyi (Yasin 36/78-79) ve ahireti (Arâf 7/45) reddettikleri belirtilmek suretiyle ferdi küfre götüren inançlara açıklık getirilmiştir. Öte yandan Kur’an’ı Kerim’de inanmak veya inkar etmekte insanların irade hürriyetine sahip buldukları belirtilirken (Kehf 18/29) Allah’ın küfre rıza göstermeyeceğine dikkat çekmiştir. (Zümer 39/7) Kur’an’da, kâfirlerin inanmamaktaki ısrarlı tavırlarına rağmen inanacakmış gibi Resül-i Ekrem’den defalarca mucize göstermesini istedikleri bildirilmiş (Enâm 6/37), çeşitli ayetlerde, düşünüp ibret almak suretiyle inanmalarını sağlamak için kendilerine gösterilen misallerden bahsedilmiştir. Her şeye rağmen küfürde ısrarlı olanların amellerinin boşa çıkarılacağı, kâfir olarak ölenlerin ahirette

⁵² İzutsu, *Kur’an’da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, s.166

⁵³ Ünal, Age., ss.331-332

hiçbir şekilde kurtulamayıp acıklı bir azapla karşılaşacakları, cehennemde ebedi kalacakları ve azaplarının hafifletilmeyeceği çeşitli ayetlerle belirtilmiştir.⁵⁴

1.2.6. Nifak

Nifak, ‘Ne-Fe-Ka’ fiil kökünden gelmekte olup mastardır. Bu fiilin çeşitli manaları vardır. Fiilini asıl manası olan ‘geçmek, tükenmek’ ile ilgili olarak, kendinden türeyen⁵⁵ ‘nefak’ kelimesi, ‘işlek yol, yer altından girilip öbür ucundan çıkılan yol’⁵⁶ demektir. Aynı kökten türeyen münafık kelimesi sözlükte yer altındaki gizli yolun bir ucundan girip diğer ucundan çıkan köstebek manasına gelir.⁵⁷Fakat bu giriş ve çıkış normal bir giriş ve çıkış olmayıp, adeta kimseye görünmek ve kimse tarafından bilinmek istemeden gizli gizli yer altı deliklerinde, dehlizlerinde dolaşmak, bu dehlizlerin bir kapısından girip öbür kapısından çıkmak, dehliz içinde tüm sırlarını muhafaza etmek ve dilediğini yapmak mefhumlarını da çağrıştırmaktadır.⁵⁸

Sözlükte münafıklık ve ikiyüzlülük anlamlarına gelen ‘nifak’ın İslami terminolojideki anlamı ise bir kişinin, iman etmediği halde dıştan iman ediyormuş gibi görünmesi halidir. Bir başka ifadeyle, nifak terimi–sözlük anlamıyla da bağlantılı olarak–bir insanın bir açıdan İslam’a girerken, diğer yönden İslam’dan çıkmasını ifade eder. Bu durumda olan kişiye münafık denir. Nifak, esasen inançta samimiyetsizliği belirtmekle beraber davranışlarda ikiyüzlülük yapmayı ifade etmek üzere de kullanılan bir kavramdır; bu itibarla ‘riya’dan daha kapsamlıdır.⁵⁹

Kur’an terminolojisinde münafık kelimesi iki farklı tipteki insan için kullanılır. İlki halis münafıklar olup bunlar, “aslında inanmadıkları halde Allah’a ve ahiret gününe iman ettik” derler(Bakara 2/8). İkincisi zihin karışıklığı, ruh bozukluğu veya irade zayıflığı yüzünden imanla küfür arasında gidip gelen, şüphe içinde bocalayan (Tevbe, 9/44-45) imandan çok küfre yakın olan (Âli İmran 3/167) çifte şahsiyetli insanlardır. Bazı ayetlerde ‘münafıklar’ ve ‘kalplerinde hastalık bulunanlar’ diye ikili ifade tarzının yer alması da bu farklılığı göstermektedir. Halis münafıklar müminlerle karşılaştıklarında inandıklarını belirtirler. Ancak asıl taraflarıyla baş başa kaldıkları

⁵⁴ Mustafa Sinanoğlu, “Küfür”, *DİA*, TDVY, Ankara 2002, XXVI, 534 – 535.

⁵⁵ Ünal, Age., s.343; Soysaldı, Age., s.84

⁵⁶ İsfahâni, Age., II, 735

⁵⁷ Ali Toksarı, “Nifak”, *İslam’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, MÜİF Vakfı Yay., İstanbul 1997, III, 481.

⁵⁸ Ünal, Age., s.343

⁵⁹ Toksarı, “Nifak”, III, 481

zaman müminlerle alay ettiklerini söylerler. Diğerleri ise Resül-i Ekrem'e inandıklarını sanmakla birlikte önemli işlerde din dışı otoritelere girmeyi tercih etmekte, fakat başlarına bir felaket gelince Hz. Peygamber'e başvurmakta, böylece hak dine olan bağlılıkları dünyevi menfaatlerine göre değişmektedir⁶⁰ (Hac 22/11).

Nifakın aslı; kâfirlik ve korkaklıktır. Küfür münafıkların kalplerinde gizlediği inkâr, korkaklık ise, gizlediği inkârının aksini açığa vurmasıdır. Münafık kâfirden daha tehlikeli ve daha zararlıdır. Çünkü inkârda kâfirle eşit olup, hile ve saptırma bakımından ondan daha ileridir. Müslümanların saflarına sızma imkânı verir. Fitnesi şiddetli ve uzun olur. Kesin olarak kâfirliği bilen ve açık inkârı ile Müslümanları aldatması olmayan kâfire göre münafıktan sakınmak daha zor olur. Münafığı tanımanın yolu üzerinde ve davranışlarındaki nifak alametlerinin görülmesidir. Bu alametler ortaya çıkınca, Müslümanlar bunlardan sakınır ve şerlerinden korunurlar. Münafık, ister Allah ve Resulünü inkâr edişini gizleyen katıksız bir münafık olsun, ister Allah ve Resulünü tasdik etmekle beraber bazı nifak alametleriyle ve münafıklık sıfatları ile tasdikine şüphe düşürmüş olsun, artık kimin üzerinde münafıklık sıfatları görülürse, taşıdığı sıfat ve nifak ölçüsünde o kimseye münafık muamelesi yapılır.⁶¹

1.2.7. Zulüm

Zulüm aydınlığın olmamasıdır. Zulüm kelimesi, cehalet, şirk ve fisk anlamlarında da kullanılır.⁶² Kur'an'da 'zulmün temeli olarak 'karanlık' kullanılır ve 'karanlık' manasındaki 'zulm'le 'ışık/ışıklı' manasında 'nur', birbirinin zıddıdır.⁶³

Allah, mutlak ve hakk varlık ve isimlerinden biri de 'Nur' olduğundan, O'ndan gelen şeyler de 'nur' dur, nurludur. O'nun insanlar için çizdiği yol, koyduğu din nurdur. Bunun dışında, hakk'tan nasibi olmayan ve 'helâk',yani yokluk ve yokluk manasındaki hayaller peşinde koşanların yolları, icat ettikleri dinler 'zulmet'tir, yani karanlıktır.⁶⁴

Kur'an-ı Kerim'in en önemli kavramlarından biri olan zulüm kelimesi, türevleri ile birlikte 300'e yakın yerde geçer. Işıksızlık anlamındaki zulmetle aynı kökten gelen zulüm kelimesi Kur'an bünyesinde küfür, şirk, kötülük, baskı, işkence, haksızlık

⁶⁰ Hülya Alper, "Münafık", *DİA*, TDVY, İstanbul 2006, XXXI, 565.

⁶¹ Soysaldı, Age., ss.88-89

⁶² İsfahâni, Age., II, 159

⁶³ Ünal, Age., s.307

⁶⁴ Ünal, Age., s.308

anlamlarında kullanılmıştır.⁶⁵ “Eğer tevbe edip vazgeçerseniz, sermayeniz sizindir; ne haksızlık etmiş ne de haksızlığa uğramış olursunuz”(Bakara,2/279). Ayette zulüm kelimesi haksızlık anlamında kullanılmıştır.

Dilcilere ve âlimlerin çoğuna göre zulüm, bir şeyi, kendisine ait olan yerin dışına koymaktır.⁶⁶ Demek ki zulüm, ‘yerli yerine koymamak; yer, zaman, kemmiyyet ve keyfiyet olarak yanlışlık ve sapkınlıkta bulunmak, akıntısındaki hakkı saptırmak, az olsun çok olsun tecavüzde bulunmak’ manalarına gelir.⁶⁷

Ahlâk ilmi sahasındaki ilk ve en mühim anlamı zulmün, kişinin kendi sınırlarını aşması ve yapmaya hiç hakkı olmayanı yapması anlamında adaletsizlikte bulunmasıdır. Bu hususta Kur’an’ın her vesile ile Allah’ın bir karınca mesabesinde yahut bir hurma lifi kadar da olsa kimseye haksızlık etmediğini yineleyişi, ilginç bir husustur.⁶⁸ ‘Ben kullarıma asla zulmetmem’(Kaf, 50/29) ayetinde de bunu açıkça görmemiz mümkündür.

Bu anlamda en büyük zalim insandır. Çünkü yaradılış düzenini ve tabiattaki denge ve ahengi bozan tek varlık insandır.⁶⁹Zulüm, şirki de içine alan bir kavramdır. Allah dirilten, öldüren, rızık veren, nimetlendiren ve şeriki olmayan Rab’dir. Başka bir şey Allah’a ortak koşulduğu zaman en büyük zulüm olur. Çünkü o zaman rızık, nimeti, hayatı ölümü, Allah’a değil de başkasına isnad etmiş oluruz. Bu ise haksızlıktır. Çünkü bu fiillere ve sıfatlara hakiki anlamda sahip olan yalnız Allah’tır.⁷⁰ ‘Allah’a şirk koşma, muhakkak şirk en büyük zulümdür’ (Lokman 31/13) ayetinde bu manaya vurgu yapılmıştır.

Zulmün karşıtı Kur’an dilinde adalettir ki, o da ‘her şeyi yerli yerinde yapmak, yerli yerine koymak’ anlamındadır.

Diğer büyük zulümlerin bazıları da şunlardır; Mabetlere saldırı ve tasallut, tanrısal gerçekleri saklamak veya saptırmak, yalan yere Allah’tan ilham aldığını söylemek din adına yalan uydurma vs.⁷¹

İşte en büyüğünden en küçüğüne kadar, insanın gerek Allah’a gerek başkalarına, gerekse kendine karşı her türlü yanlış, yersiz, zamansız, eksik ve fazla hareketi zulm

⁶⁵ Öztürk, Age., s.676

⁶⁶ İsfahâni, Age., II, 160

⁶⁷ Ünal, Age., s.310

⁶⁸ İzutsu, *Kur’an’da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, s.222

⁶⁹ Öztürk, Age., s.626

⁷⁰ Soysaldı, Age., s.76

⁷¹ Öztürk, Age. s.677

kavramının içine girmektedir. Zulmün bazıları affedilebildiği gibi, bazıları da kesinlikle azabı, hem de ebedi azabı gerektirir; af ise, tevbeye bağlıdır.

‘Kim zulmettikten sonra tevbe eder ve halini düzeltirse, Allah da tevbesini kabul eder.(Maide 5/39)⁷²

1.3. FİTNE KAVRAMIYLA ZIT ANLAMLI BAZI KAVRAMLAR

1.3.1. Adl/Adalet-Kıst

Adl kelimesi, ‘A-Da-Le’ fiilinden mastardır, bazen ıdl şeklinde de kullanılır. Adl, denklığı basiretle idrak olunanı, ıdl ise duyularla idrak olunanı ifade eder. ‘A-De-Le’ doğru olmak, doğru davranmak, aynı seviyede yapmak manalarına geldiği gibi, meyletmek, sapmak manalarına da gelir; yalnız bu manada masdarı adl değil, ‘udûl’ dür.⁷³

Adalet sözlükte, düzenli ve dengeli davranma, her şeyin ve herkesin hakkını verme, haksızlıklardan uzaklaşarak orta yolu tutma, bir şeyi yerli yerine koyma, insaf ve eşitlik anlamında bir terimdir⁷⁴. Adalet, Kur’an-ı Kerim’de ve hadislerde genellikle ‘düzen, denge, denklik, eşitlik, gerçeğe uygun hükmetme, doğru yolu izleme, takvâya yönelme, dürüstlük, tarafsızlık’ gibi anlamlarda kullanılmıştır⁷⁵.

Adlin Kur’an ahlakında en önemli görünümü itidal yani denge ve orta yolu izlemektir. İtidal adl kökündendir. Adalet kelimesine de kök olan adl, Kur’an terminolojisinde zulmün karşıtı olarak her şeyi denge noktasında tutmak ve yerli yerine koymak anlamındadır⁷⁶.

İslam’ın emrettiği adâlet doğrultusunda kâinatın düzeninin ayakta durması tabii bir hadisedir. Adalet mülk’ün temelidir. Adaletin olmadığı yerde zulüm hakimdir. Allah ve onun koyduğu bütün hükümler zulmün her çeşidinden uzaktır. Allah’ın emirlerinin uygulandığı bir ortamda hiçbir kimseye zerre kadar zulüm yapılmaz. Bu Kur’an-ı Kerim’de sık sık tekrarlanan ayetlerle dile getirilmektedir; “Allah, adaleti ve ihsanı emreder.”⁷⁷ (Nahl, 16/90).

⁷² Ünal, Age., s.310

⁷³ Ünal, Age., s.252

⁷⁴ “Adalet”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Şamil Yay., İstanbul 1990, I, 33.

⁷⁵ Mustafa Çağrı, “Adalet”, *DİA*, TDVY, İstanbul 1988, I, 341.

⁷⁶ Öztürk, Age., s.26

⁷⁷ “Adalet”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, I, 33

Kur'an, müminlerin de her hal ve şartta adl'i korumalarını ister. Allah'a gidişin en değerli azığı adalettir⁷⁸. Kur'an-ı Kerim'e göre adaletin ölçüsü yahut dayanağı hakkaniyettir. Hidayete hak sayesinde ulaşılabileceği gibi adalet de hakka uymakla sağlanır. Hak, objektif bir kavram ve sabit bir kanun ilkesidir. Bir hak konusunda hüküm verilirken, hakkın kendi lehine hükmedilmesi halinde bundan memnun olan, fakat aleyhine hükmedilmesi durumunda bu hükmü tanımayan insanlar için "işte bunlar zalimlerdir."(Nur, 24/48-51) denilmiştir.⁷⁹

Allah (c.c.) mutlak âdildir. Fakat kullar Allah'a karşı adalette bulunamaz; yani O'nu bir başka şeyle denk sayamaz, o'nu bir tartının bir kefesine, bir başka şeyi de öbür kefeye koyamaz. Çünkü böyle bir hareket şirk olur, Allah'a ortak koşmak olur; Allah hiçbir şeyle tartılamaz, ölçülemez. Şu halde, kulun Allah'ın mutlak âdil olduğunu kabul edip, O'nun koyduğu mizanın iki kefesini de denk tutmaya çalışması, yani adl üzere olması, Allah'ı başka şeyle tartmaya kalkışmaması gerekir⁸⁰

Adalet genellikle, verilen ile hak edilen arasındaki dengeyi ifade eder. Bu denge bazı hallerde eşitlikle gerçekleşir; ancak adalet eşitlik değil, dengedir. Malın Allah'a ait olması, insanların ve özellikle müminlerin kardeş olmaları, şahsi servetlerde fakir ve mahrumların haklarının bulunması, Allah'ın ihsanı emretmesi gibi prensiplere dayanan ve insanın toplum içindeki iktisadi ve sosyal durumuna bakılmaksızın herkese insanca yaşama, temel ihtiyaçlarını temin etme imkânı veren sosyal adalet anlayışında ise ölçü eşitlik değil, dengedir⁸¹.

1.3.2. Hakk

'Hak' sözcüğü 'batıl'ın zıddı olup, çoğulu 'hukuk' ve 'hikak' şeklinde gelir. Kelimenin aslı, uygunluk ve uyumluluktur⁸². Sözlükte 'gerçek, sabit ve doğru olmak, gerekmek; bir şeyi gerçekleştirmek; bir şeye yakinen muttali olmak' anlamlarında mastar ve 'gerçek, sabit, doğru, varlığı kesin olan şey' anlamlarında isim olarak gelir⁸³. Bu esaslardan kalkılarak, hakk kelimesi, tayin, tesbit, gerçek, kararlı ve sabit olma manalarıyla karşılanmıştır⁸⁴.

⁷⁸ Öztürk, Age., s.26

⁷⁹ Çağrıci, "Adalet", I, 342

⁸⁰ Ünal, Age., s.252

⁸¹ Hayrettin Karaman, "Adalet", *DİA*, TDVY, İstanbul 1998, I, 343.

⁸² İsfahâni, Age., I,327

⁸³ Mustafa Çağrıci, "Hakk", *DİA*, TDVY, İstanbul 1997, XV, 137.

⁸⁴ Ünal, Age., s.97

Rağıb el-İsfahani, hakkın asıl manasının ‘mutabakat ve muvafakat’ olduğunu belirttikten sonra ayetlerden örnekler vererek başlıca dört anlama geldiğini belirtir. 1. Bir şeyi hikmetin gereğine uygun olarak icat eden; bundan dolayı hak Allah’ın bir ismi veya sıfatı sayılmıştır. 2. Hikmetin gereğine uygun olarak yapılan iş; Allah’ın bütün fiilleri bu anlamda haktır. 3. Bir şeye aslına uygun ve doğru olarak inanma, bu şekilde kazanılmış inanç, bilgi. Bu manada, ‘Cennet, Cehennem ölüm, tekrar dirilme haktır deriz. 4. Gerektiği yerde, gerektiği kadar, gerektiği zaman ortaya konan fiil/ hareket ve söze de hak adı verilir. Senin yaptığın haktır ve sözün haktır, denmesi gibi⁸⁵.

Kur’an’da, hadislerde ve diğer İslâmi kaynaklarda hak kelimesi, korunması, gözetilmesi ya da sahibine ödenmesi gerekli olan maddi veya manevi imkân, eşya, pay ve menfaatler; görev, sorumluluk ve borç’ gibi anlamlarda kullanılmıştır⁸⁶

Hak kelimesi, teolojik ve ontolojik boyutta kıdem ve beka kavramlarını da içerecek şekilde, vücut manası göz önünde bulundurularak, zati isimler içinde mütalaa edilmiştir. Buna göre hak, ‘fiilen var olan, ezeli ve ebedi, mevcudiyeti ve ulûhiyeti gerçek olan anlamına gelir. Hak isminin ‘varlığı zorunlu’ anlamı ile Allah, varlığının başlangıcı olmaması itibari ile Evvel, ‘varlığının sonu olmayan, ebedi hayatla diri manaları ile Âhir, Bâki, Varis ve Hayy isimleri ile münasebeti vardır⁸⁷. İzutsu ise doğru (hak) olandan kastın, ‘her şeyden fazla gerçek olan bir şey, varlık âleminde, hayat ve ölüm süreci içerisinde işlerlik gösteren, yaşayan bir güç⁸⁸ olduğu görüşündedir.

İslam hukukçuları hakka, ‘şer’an sabit hüküm’, hukûki ve yükümlülük gibi geniş bir anlam yüklerler. Genelde hakkın kaynağının Allah’ın irâde ve lûtfu olduğunu ve hakkın, aslen özü bakımından bununla kayıtlı olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Sahibi yönüyle haklar, Allah’ın hakları, kul hakları ve müşterek haklar şeklinde üç ana gruba ayrılır. Mesela, ibadetler ve hadd cezaları Allah hakkı; aile ve borçlar hukukunda doğan birçok hak, kul hakkı; iddet, nesep, kısas-diyet gibi hükümler de müşterek haklardan sayılmıştır.⁸⁹

⁸⁵ İsfahâni, Age. , I, 327-328; Çağrıci, “Hakk”, XV, 137; Ünal, Age., s.98

⁸⁶ Çağrıci, “Hak”, XV, 138

⁸⁷ Bekir Topaloğlu, “Hakk”, *DİA*, TDVY, İstanbul 1997, XV, 152.

⁸⁸ İzutsu, *Kur’an’da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, s.141

⁸⁹ Ali Bardakoğlu, “Hak”, *İslamî Kavramlar*, Sema Yazar Gençlik Vakfı Yay., Ankara 1997, s.277.

1.3.3. İman

İmân, sözlükte ‘emn’ ve ‘emân’ kökünden türemiş ‘if’âl’ vezninde mastardır. ‘Emn’, korkunun zıddıdır. ‘Eman’ ise ihanetin zıddıdır. İmânın zıddı ise küfr’dür.⁹⁰

Kur’an’ın omurga kavramlarından biri durumundaki imanın kökü olan emn (emanet ve eman) ilâhi kitapta türevleriyle birlikte 900 civarında yerde kullanılmaktadır. Bunların büyük çoğunluğu iman ettiler, (âmenû) şeklinde fiil ve mümin (iman eden) şeklinde isimdir⁹¹.

Nefsin sükûnet ve huzura ulaşması, korkudan kurtulması⁹² anlamındaki emn (emân) kökünden türeyen imanın Kur’an’da ‘tasdik etmek, inanmak’ anlamında kullanıldığını görürüz.⁹³ İsfahani imânı şöyle tanımlar, bazen Hz. Muhammed’e (sav) gönderilmiş olan Şeriat anlamında, bazen övgü bağlamında kullanılır ve bu durumda insanın, doğruluğunu tasdik ettiği halde Hakka boyun eğişini/bağlanışını dile getirir. Bu da üç şeyin bir arada bulunmasıyla gerçekleşir; kalp ile tahkik, dil ile ikrar ve organların hayatta buna uygun amel işlemleridir. İtikad/inanç sistemi, doğru söz ve salih amelin her birine de iman denir. Yüce Allah buyurur; “Allah, sizin imanınızı zayi edecek değildir”⁹⁴. (Bakara 2/143)

Terim olarak iman genellikle ‘Allah’tan alıp din adına tebliğ ettiği kesinlik kazanan hususlarda peygamberleri tasdik etmek ve onlara inanmak’ diye tanımlanır. Bu inanca sahip bulunan kimseye mümin, inancını gereğini tam bir teslimiyetle yerine getiren kişiye de müslim denir. Ayrıca Türkçede ‘müslim’ kelimesinin Farsça kurala göre çoğulu olan Müslüman’da bu anlamda kullanılmaktadır⁹⁵.

Buna göre imanın filolojik açıdan iki anlamı vardır. Başkalarına güven vermek, güven içinde olmak. İman sahibi kişi (mümin) de hem inandığı gücün sağladığı güvenin içinde olan, hem de kendisi başkalarına güven veren demektir⁹⁶. Özetle diyebiliriz ki, ideal müminde bulunması gereken ideal nitelikler şunlardır: Temel tavır olan hilm; sürekli kulluk vazifeleri; Hesap Gününden korku duymak; Salih takvâ göstergesi amellerin en önemlisi olarak infak, ama işi Cahiliye’nin kontrolsüz ve övünçlü eli açıklığına vardırmaksızın, Allah’ın şiddet ve kat’iyetle yasaklamış olduğu Cahiliyye

⁹⁰ Soysaldı, Age., s.20

⁹¹ Öztürk, Age., s.233

⁹² İsfahâni, Age., I, 84

⁹³ Soysaldı, Age., s.21

⁹⁴ İsfahâni, Age., s. 85

⁹⁵ Mustafa Sinanoğlu, “İman”, *DİA*, TDVY, İstanbul 2000, XXII, 212.

⁹⁶ Öztürk, Age., s.233

fiillerden, örneğin; şirk'ten, haklı bir sebep olmaksızın bir canlıyı öldürmekten ve gevezelikten kaçınmak; vahiy kelamının derin manasına karşı hassas ve alaka ve Ahiret'in verdiği ümide dayalı olarak bu dünyada sükûnet ve huzur içinde mutlu bir hayat⁹⁷.

Kur'an' da Allah'a peygamberlerine ve âhiret gününe inananların, salih amel işleyenlerin kurtuluşa ereceği ve insanların bu konularda irade hürriyetine sahip kılındıkları anlatılır. İman kalbe atfedilen bir eylem olmakla birlikte cennet ehlini iman ve salih amel sahiplerinin teşkil edeceği belirtilerek imanla ilahi emirlere uymak arasında sıkı bir ilişki bulunduğunu dikkat çekilir. Yine Kur'an'da müminlerin Allah'tan başka bir tanrıya tapmamak, O'nun haram kıldığı cana kıymamak ve zina etmemek gibi yasaklara uydukları, oruç tutmak, namaz kılmak, iyiliği emretmek ve kötülüğü engellemek gibi buyrukları yerine getirdikleri belirtilir; böylece iradeye dayalı imanın ilahi rızaya uygun amellerle tamamlanmasının gerekliliğine işaret edilir. Gerçek müminler Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, ayetleri okunduğunda imanları artan ve yalnız rablerine güvenen namazlarını kılan ve servetlerinden Allah yolunda harcayan kimseler olarak nitelendirilir⁹⁸

1.3.4 Sıdk

Bu kelimenin kökü 'S-D-K' olup, Kur'an' da birçok biçimde ortaya çıkar; fiil hali sadaka, yalın hali sıdk, fiilden türeme sıfat hali sâdık, güçlendirilmiş (şeddeli) sıfat siddîk olarak gelir. Arapça lügatlerde ' sıdk' ın, çoğunluğun oyu ile 'kezib' in (uydurma, yalan) kâmil zıddı olarak kabul edildiği kaydedilmektedir.⁹⁹

İnsanın söz ve davranışlarıyla niyet ve inancında doğru, dürüst ve iyilikten yana olması anlamında bir ahlaki terim olarak kullanılan¹⁰⁰ sıdk ve zıddı olan kizb, geçmiş veya gelecek, va'd veya bir başka şeyle ilgili olsun, öncelikle söz için kullanılır. Sıdk hem kalpte olana, hem haber verilen şeye uygun olmasıdır¹⁰¹. Eğer söylenen söz muhtevasıyla çakışıyor veya söyleyenin fiili sözüyle uyuşuyorsa bu sıdk, aksi halde

⁹⁷ İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, ss.247-248

⁹⁸ Sinanoğlu, "İman", XXII, 212-213

⁹⁹ İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, s.129

¹⁰⁰ Mustafa Çağrı, "Sıdk", *İslam'da İnanç İbadet Günlük Yaşam Ansiklopedisi*, MÜİF Vakfı Yay., İstanbul 1997, IV, 112.

¹⁰¹ İsfahâni, *Age.*, I, 52-53

kizbdır. Her Şeyden önce, en doğru szlı ve söylediklerinde hiçbir Şekilde kizb bulunmayan, Allah Teâlâ'dır¹⁰².

“Söz olarak Allah'tan daha sdk sahibi kim vardır?” (Nisa, 4/122)

Ayrıca sdk, peygamberlerin en önemli özelliklerinden biridir. Risalete ehil olabilmek için her peygamberin bu sıfatı üzerinde taşıması gerekir. Bu sıfat herhangi bir surette yerinde olmazsa risalet davası temelinden sarsılmıŐ olacaktır. Doğru olan bir peygamberin herhangi bir surette gerçeğe ters düşen bir söz söylediği grlmemiŐtir¹⁰³

¹⁰² nal, Age., ss.464-465

¹⁰³ Muammer Ertan, “Sdk”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Şamil Yay., İstanbul 1992, V, 399-400.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN VE SÜNNET PERSPEKTİFİNDE FİTNE KAVRAMI

2.1. FİTNE KAVRAMININ KUR'AN'DAKİ ANLAMLARI

Kur'an-ı Kerim'de otuz dört ayette fitne kelimesi yirmi altı ayette de türevleri geçmektedir.¹⁰⁴ Mekke döneminde fitnenin temel anlamı olan imtihan anlamına büyük bir vurgu yapılmış; Medine döneminde ise fitnenin sonuçları bağlamında değerlendirebileceğimiz yan anlamları daha fazla kullanılmıştır.

Kur'an'da fitne kavramı imtihan (deneme-sınama), bela (musibet-dert-sıkıntı), saptırma, kandırma, şaşırtma, delilik, azap (yakılma/ ateşe atılma), mazeret ve çare, günah, savaşıma (öldürmek), kargaşa, karışıklık, fesat ve baskı, (İşkence/ eziyet/kötülük) anlamlarında kullanılmıştır. Bu bölümde bu konu, muhtelif başlıklar halinde ayetlerle incelenecektir.

2.1.1. İmtihan

Fitne insanın tekâmülünde karma bir imtihan ve ıstırap yoludur ki, hem nimetten zukur eder hem perişanlık ve zahmetten. Nitekim Arap dili lügatleri, fitnenin bir imtihan yolu olduğunda söz birliği içindedirler. Râgıb'ın ifadesiyle bu 'fitne imtihanı bazen bir hikmete bağlı olarak Allah'tan gelir, bazen de kulun hatalarının bir eseri olarak vücut bulur'. Ve Kur'an'dan anlaşılan odur ki, insan fiillerinin eseri olan fitne, bizzat o fiilleri sergileyen insanın hizaya getirilmesini sağlayan psiko-sosyolojik ıstıraplar yaratır¹⁰⁵

Dünya bir imtihan yeri olduğu ve imanın mutlaka sınanacağı Kur'an'ın birçok yerinde hatırlatılmaktadır. Kur'an müşriklerin ahirette yaşayacağı şöyle bir sahne canlandırır.

“Bundan sonra: ‘Rabbimiz olan Allah hakkı için biz müşriklerden olmadık’ demelerinden başka bir mazeretleri olmayacak.”(En'am, 6/23)

Yüce Allah'ın : “Bundan sonra... başka mazeretleri olmayacak” buyruğunda geçen (' mazeret' diye meali verilen) fitne: Denemek demektir. Yani, onlar böyle bir soru ile denenip gerçekleri gördüklerinde ve artık iddialarının da çürüklüğü anlaşıldıktan sonra “Rabbimiz olan Allah hakkı için biz müşriklerden olmadık” diyerek

¹⁰⁴ Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, DİB Yay., Ankara 2003, I, 198-199.

¹⁰⁵ Öztürk, Age., s.134

mazeret ileri sürecek ve böylelikle şirkten uzak olduklarını, onunla bir ilişkilerinin bulunmadığını iddia edeceklerdir. Buna sebep ise, yüce Allah'ın mü'minleri affedip bağışladığını görmeleri teşkil edecektir¹⁰⁶

“Sonra içinde buldukları zor durumdan dolayı: ‘Rabbimiz olan Allah’a yemin olsun ki biz ona ortak koşanlardan değildik’ demekten başka çareleri kalmaz.”

Ayet-i kerimede geçen ve “zor durumdan dolayı” diye tercüme edilen ifadenin manası, Katade Abdullah bin Abbas ve Dehhak’tan nakledilen bir görüşe göre ‘sözleri’ demektir. Yani, imtihana çekilen müşriklerin cevapları “Rabbimiz olan Allah a yemin olsun ki biz O’na ortak koşanlardan değildik” demekten başka bir çareleri kalmaz” şeklindedir.

Katade’den nakledilen diğer bir görüşe göre bu ifadenin manası “onların mazeretleri” demektir. Taberi, birinci izah tarzını tercih eder¹⁰⁷

El-Hasan de der ki: “Bu husus münafıklara has olacaktır. Dünyadaki adetlerini orada da sürdüreceklerdir. Burada ‘mazeretleri(fitneleri)’ nin anlamı, fitnelerinin yani küfre saplamalarının akıbeti...” demektir¹⁰⁸

İnsanlar ölür ruhlar bedenlerden ayrıldıktan veya insanlar yeniden dirildikten sonra Allah Teala kendisine putları ortak koşmak ve bu suretle İslam’ın tevhit akidesine karşı mücadele bayrağını açmak gibi büyük bir suçun vebalini yüklenmiş olan müşriklere, dünyadaki alelade varlıklara veya kişilere tanrı gibi taparcasına bağlanarak hakiki mabudlarını inkâr edenlere “hani o bana ortak koştuğunuz putlarınız: sözde tanrılarınız nerede?” anlamında olmak üzere “nerede boş yere davasını güttüğünüz ortaklarınız?” diye soracaktır.¹⁰⁹ Fakat bu soru karşısında şaşırıp kalacaklar, ikna edici bir cevap bulamayacaklardır. O bakımdan hemen şirk koştuklarını inkâra yelteneceklerdir: “Bundan sonra fitneleri...biz müşriklerden olmadık demelerinden başka olmadı.” Yani şirk ya da küfürlerinin akıbetleri yahut- Taberi’nin de daha doğru kabul ettiği- onların delilleri ya da bizim onları sımayacağımız vakit söyleyecekleri sözleri, ancak ve ancak geçmişte Allah a şirk koştuklarından ötürü bir mazeret olmak

¹⁰⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmiu'l-Beyân li Ahkâmi'l- Kur'ân*, (Çev. M. Beşir Eryarsoy), Buruc Yay., İstanbul 1996, VI, 554-555.

¹⁰⁷ Ebî Cafer Muhammed b.Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l Beyân'an Te'vîli âyi'l- Kur'ân*, (Matbaatu Mustafa el-Babi), Mısır 1968, III, 477.

¹⁰⁸ Kurtubî, Age., VI, 554-555

¹⁰⁹ Komisyon, Age., II, 310

üzere kıyamet gününde Allah a yemin ederek, ‘biz müşrik değildik’ demelerinden başka bir şey olmayacaktır¹¹⁰

İbni Abbas şöyle der: Allah samimi müslümanların günahlarını bağışlayacak. Müşrikler bunu görünce diyecekler ki: “Gelin biz de; Şüphesiz biz günahkârdık, müşrik değildik, diyelim.” Bunun üzerine ağızlarına mühür vurulur. Yapmakta olduklarını elleri söyler ve ayakları şahitlik eder¹¹¹. Burada Zemahşeri’in de söz konusu ettiği şu soru sorulabilir: İşlerin gerçek mahiyetine muttali olacakları ve yalan ve inkârın fayda sağlamayacağını bildikleri vakit, yalanlamaları nasıl uygun düşebilir? Daha sonra bu soruya şöyle cevap vermektedir: İmtihan olunan, şaşkınlık ve dehşetinden dolayı aralarında bir ayırım gözetmeksizin kendisine fayda verecek şeyleri de vermeyecek şeyleri de söyler. İşte bu da ona benzer bir durumdur. Onlar cehennemde azap edilecekleri vakit şöyle diyeceklerdir: Rabbimiz, bizi buradan çıkar. Eğer (yine) şirke düşersek, şüphesiz biz zalimleriz. Onlar ebedi kalacaklarına kesin olarak inanmakla ve bu konuda hiçbir şüpheleri bulunmamakla birlikte böyle diyeceklerdir¹¹².

Kur-an’ın bazı ayetleri de, Allah’ın kullarına farklı imkânlar vererek birbirlerine karşı niyet ve tutumlarını ortaya çıkarması¹¹³ için Allah’ın bazı olaylar yarattığına işaret etmektedir. Her insan öteki için her topluluk bir başka topluluk için bir fitne aracı, hatta bir fitne olabilir¹¹⁴.

“Aramızdan Allah’ın kendilerine lütuf ve ihsanda bulunduğu kimselerde bunlar mı?” demeleri için onların bir kısmını diğerleriyle böyle imtihan ettik. Allah şükredenleri daha iyi bilmez mi?” (En’am,6/53)

Bil ki, Allah Teâlâ bu ayette herkesi arkadaşı ile (bir başkası ile) imtihan olduğunu beyan buyurmuştur.¹¹⁵ Yüce Allah, insanların kimine türlü nimetler, kimine de sıkıntılar vermek suretiyle birbirlerine karşı nasıl tutum takınacakları hususunda onları sınamaktadır. İnsanların soy sop, makam ve mal gibi fâni ve aldatıcı durumlarına göre değer taşıdıklarını zanneden inkârcıların ileri gelenleri,¹¹⁶ kovmaya ve hakarete

¹¹⁰ Vehbe Zuheyli, *Tefsîrû'l-Münîr*, (Çev. Hamdi Arslan ve diğ.), Risale Yay., İstanbul 2005, IV, 160.

¹¹¹ Muhammed Ali es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, (Çev. Sadrettin Gümüş, Nedim Yılmaz), Ensar Neşriyat, İstanbul 1995, II, 183.

¹¹² Zuheyli, Age., IV, 160

¹¹³ Çağrı, “Fitne”, XII, 156

¹¹⁴ Öztürk, Age., s.135

¹¹⁵ Fahrettin Er-Râzî, *Tefsir'i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, (Çev. Suat Yıldırım ve Arkadaşları), Akçağ Yay., Ankara 1993, IX, 451.

¹¹⁶ Komisyon, Age., II, 326-327

layık sanılan fakir ve zayıf¹¹⁷ sahabelerin kendilerinden önce İslam' a girip, imanı kabulde yarışmalarına hased ederek: “Eğer biz İslam'a girecek olsak, o fakir sahabelere uyduğumuzu ve onlardan daha aşağı derecede olduğumuzu kabul etmemiz gerekir” dediler. Bu onlara çok ağır geliyordu. Bunun bir benzeri de, “Bizim aramızda vahiy o (Muhammed' e) mi verildi?...” (Kamer, 54/25) ve “Eğer o bir hayır olsaydı onlar bizi geçip ona erişemezlerdi (Ahkâf, 46/11).¹¹⁸ “Aramızda Allah'ın kendilerine lütufta bulunduğu kimselerde bunlar mı?": yani “Biz büyükler ve soylu önderler varken Allah'ın gerçeğe ulaştırdığı, hidayete kavuşturduğu kimseler bunlar olamaz!” şeklinde alaylı ifadelerle onları küçümsemişler; sahip oldukları imkânlar kendileri için birer fitne olmuş; küstahça davranışlarıyla Allah a karşı kötü bir imtihan vermişlerdir¹¹⁹

Fakir sahabeler de o kâfirleri rahatlık, sevinç, güzellik, bolluk ve genişlik içinde görüyor ve şöyle diyorlardı: “Biz bu şiddet, darlık ve rızık azlığı içinde yüzerken, nasıl onlar için bu durumlar oluyor?”

İşte bunun üzerine Cenab-ı Allah, “Biz onlardan kimi ile...işte böyle imtihan ettik” buyurmuştur. Böylece iki gruptan biri, diğerini, dini makam itibariyle kendinden ileri; öbür fırka ise evvelkisini dünyevi makam itibariyle kendinden ileri görüyor ve böylece onlar; “Allah ın bize üstün kıldığı bu mudur?” diyorlardı.¹²⁰ Böyle şey olmaz diye fazilet ehlinin faziletini inkâr etmeye ve Allah'ın takdirine karışmaya kalkıştıkları an, bu artık onların imtihanda kaybettikleri, zamanın değişmesinin en derin uçurumlarına yuvarlanmaya başladıkları gündür. Ve işte Allah o gururları, zalimleri bu sonuca getirmek için böyle bir fitne ve imtihana düşürmüştür.¹²¹ Ama işin aslını bilenler ise Allah Teala'nın yaptığı her şeyin, hak, doğru, hikmetli ve gerçek olduğunu; bu hususta ona itiraz edilemeyeceğini bilirler.¹²²

Daha sonra yüce Allah, onların büyülenmekten, istikbardan kaynaklanan sözlerini şöylece reddedip cevaplandırmaktadır: “Allah şükredenleri daha iyi bilen değil midir?” yani kimin iman edip şükredeceğini, dolayısıyla ki kimi imana muvaffak kılacağını, kimin küfür üzere sabit kalıp buna bağlı olarak yardımsız bırakılacağını en iyi bilen Allah değil midir?¹²³

¹¹⁷ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Birleşik Yay., İstanbul 2003, III, 370.

¹¹⁸ Râzî, Age., IX, 451

¹¹⁹ Komisyon, Age., II, 326-327

¹²⁰ Râzî, Age., IX, 451

¹²¹ Elmalılı, Age., III, 370

¹²² Râzî, Age., IX, 451

¹²³ Zuheyli, Age., IV, 207

Bu ayete benzer ayet ise şöyledir, sadece anlamını vermekle yetineceğiz:

‘(Resulüm!) Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerler, çarşılarda dolaşırlardı.(Ey insanlar!) sizin bir kısmınızı diğer bir kısmınıza imtihan (vesilesi) kıldık; (bakalım) sabredecek misiniz? Rabbin her şeyi hakkıyla görmektedir(Furkan, 25/20)

İmtihanların temel vasfı, içinde saptırıcı unsurları da taşımasıdır. Yani insanın doğru yoldan sapması veya hidayete tabi olması bu imtihan karşısında gösterdiği tutuma bağlıdır. Hz. Musa'nın aşağıdaki duası fitnenin hem saptırıcı hem de hidayete erdirici yönü olduğunu gösterir.

“Musa tayin ettiğimiz vakitte kavminden yetmiş adam seçti. Onları o müthiş deprem yakalayınca Musa dedi ki: ‘Ey Rabbim! Dileseydin onları da beni de daha önce helâk ederdin. İçimizden birtakım beyinsizlerin işlediği (günah) yüzünden hepimizi helak edecek misin? Bu iş, senin imtihanından başka bir şey değildir. Onunla dilediğini saptırırsın, dilediğini de doğru yola iletirsin. Sen bizim sahibimizsin, bizi bağışla ve bize acı! Sen bağışlayanların en iyisisin!’” (Araf, 7/155)

Süddi'den nakledilir ki; Allah Teala Hz. Musa' ya, buzağıya tapmaları sebebiyle kendisinden af dilemek üzere İsrailoğullarından bir grup içinde gelmesini emretmiş ve onlara bir vakit tayin etmiştir. Hz. Musa, gözüyle kavminden yetmiş kişi seçmiş, af dilemeleri için onları götürmüştü. O yere geldiklerinde: Ey Musa, Allah'ı açıkça görmedikçe sana asla iman etmeyeceğiz. Sen, onunla konuştun. Onu bize göster, dediler de onları yıldırım çarptı(çarpıldılar ve) öldüler.

Bunun üzerine Hz. Musa, Allah a yalvararak şöyle dedi: “Ey Rabbim, ben İsrailoğullarının yanına varınca onlara ne diyeyim? Sen onların en seçkinlerini helak ettin. Eğer dileseydin beni de onları da daha önce helak edebilirdin.” Hz. Musa'nın böyle yalvarması üzerine Allah onları tekrar diriltti.¹²⁴ Bu önce ve sonra mutlak kudrete karşı, mutlak teslimiyeti ifade etmektedir. Musa Peygamber Rabbine dua ederken teslimiyeti ifade ederek kavminin üzerindeki ilahi gazabı kaldırmasını, aralarındaki fitneyi bertaraf etmesini ve beyinsizler yüzünden hepsini helak etmemesini arzu etmektedir¹²⁵

¹²⁴ Taberî, Age., IV, 127-129 ; İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, (Çev. Bekir Karlığa Bedrettin Çetiner), Çağrı Yay., İstanbul 2005, VI, 3092.

¹²⁵ Seyyid Kutub, *Fizilal'il Kur'an*, (Çev. Emin Saraç ve diğ.), Akit Gazetesi Hediyesi, İstanbul ts., IV, 271.

Müfessirler burada zikredilen ‘Beyinsizler’den kimin kastedildiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir. Süddi’ye göre burada ifade edilen ‘beyinsizler’den maksat, buzağıyı ilah edinenlerdir.¹²⁶ Buzağı heykeline taparak ahmak ve akılsız oldukları gibi tutum ve davranışları ile aynı zamanda küstah, hoyrat ve barbar olduklarını da ortaya koyanlar kastedilmiştir. Musa’nın, “(Allah’ım!) içimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden bizi helak edecek misin?” şeklindeki yakarışından, İsrailoğulları arasında kendisiyle birlikte, buzağıya tapmayan daha başka kimselerin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak Musa, bunların söz konusu kötülüğü önlemek hususunda yeterince çaba harcamadıklarını düşündüğü için Cenab-ı Hakk’a böyle bir yakarıшта bulunmuş olmalıdır.¹²⁷

İbni İshak’a göre ise ayetin bu bölümünden zikredilen beyinsizlerden maksat, Hz. Musa’dan Allah’ı kendilerine açıkça göstermesini isteyen kimselerdir. Yani Hz. Musa ile birlikte Allah a yalvarmaya giden yetmiş kişidir.

Taberi, bu görüşlerden birincisinin tercihe şayan olduğunu, beyinsizlerden maksadında buzağıya tapanlar olduğunu söylemiştir. Zira Hz. Musa, Allah Teâlâ’ya yalvarmaya giderken buzağıya tapanları seçmesi mümkün değildir. O, İsrailoğulları’nın en üstünlerini seçip Allah’ın huzuruna götürmüş, onların helak edilmeleri üzerine “içimizdeki, buzağıya tapan beyinsizlerin yüzünden huzurunda bulunan bizleri de helak mi edeceksin? demiştir.¹²⁸ Yani inatları ve edepsizlikleri sebebiyle içimizden beyinsizlerin yaptıkları işler nedeniyle bizi helak etme.¹²⁹

“Zaten o ancak Senin fitnendir.” Yani bu, yalnız ve yalnız Senin sınaman, Senin denemendir. ‘Fitne’yi yüce Allah a izafe etmiş kendisine izafe etmemiştir. Nitekim Hz. İbrahim in: “Ve ben hasta olduğum zaman bana o şifa verir” (eş-Şuara, 26/80) buyruğunda hastalığı kendisine, şifayı da yüce Allah a izafe etmesine benzemektedir. Hz. Musa, bu sözleri söylemeyi yüce Allah’ın kendisine: “Gerçekten Biz kavmini senden sonra fitneye düşürdük” (Tâhâ, 20/85) buyruğundan anlamış idi.¹³⁰

Ayetteki “Zaten o da senin fitnenden (imtihtanından) başka bir şey değil” ifadesi hakkında Vahidi (r.a.) şöyle demiştir: “Beyinsizlerin içine düştüğü bu fitne ancak, senin bir kavmi, kendisiyle saptırarak böylece de onları içine düştüğü; bir diğer kavmi de,

¹²⁶ Taberî, Age., IV, 127-129

¹²⁷ Komisyon, Age., II, 599

¹²⁸ Taberî, Age., IV, 127-129

¹²⁹ Zuheyli, Age., V, 88

¹³⁰ Kurtubî, Age., VII, 473-476

kendisinden koruyarak, böylece de onların hak üzerine sebat etmiş olduğu bir imtihandır...”¹³¹ Ve bunun bir fitne, bir imtihan vasıtası olduğunu, dolayısıyla diğer gafiller gibi Rabbi'nin irade ve meşiyetinden habersiz olmadığını belirtiyor. Aslında her imtihanın durumu böyledir. Bu imtihanla Allah dilediği kimseleri ve imtihanın tabiatını kavrayarak haktan gelen bu denemeyi geçirmek zorunda olduklarını anlayanları hidayete götürür. Ama bu gerçeği idrak etmeden hala gaflet içerisinde yüzenleri ve imtihanları geçirdikleri halde sapıklıklarına devam edenleri de sapıklığa sevk eder. İşte Hz. Musa, imtihanı başarıyla neticelendirmek için Allah tan yardım dilemeye bir giriş mahiyetinde¹³² şöyle demiştir: Emir; ancak Senin emrindir. Hüküm; ancak Senindir. Senin dilediğin olur. Dilediğini dalalete düşürür, dilediğini hidayete erdirirsin. Senin delalet düşürdüğüne hidayet verecek, Senin hidayet bahşettiğini saptıracak yoktur. Senin vermediğini verecek, Senin verdiğini de engelleyecek yoktur. Hükümranlığın tamamı, mülkün bütünü, hükmün hepsi Senindir. Yaratma ve emir de senindir.¹³³ Sen bizim yegâne velimizsin. Dünya ve ahiret işlerimizde hâkimimiz, yardımcımız, koruyucumuz ve sığınağımız ancak sensin. Şu halde bize mağfiret eyle, günahlarımızı bağışla, kusurlarımızı ört bas eyle ve bize merhamet eyle, bizi rahmetine ve nimetine nail eyle, Sen bizim velimiz olduğun gibi, mağfiret edenlerin, kusur bağışlayanların en hayırlısısın, garazız, ivazsız, karşılıksız en güzel mağfireti ancak Sen yaparsın. Yani tekrar tekrar niyaz ederim ve yalvarırım ki bize en hayırlı bir mağfiret ver, bu sarsıntıdan ve bu helaktan bizi kurtar¹³⁴

Hayat bir anlamda bir fitneler serisidir ki, insanın iç kuvvetlerini geliştiren ve onun bakışlarını keskinleştiren bir eğitici gibi karşısına dikilir ve realitenin yeni boyutlarını kavramasında onun yürüyüşünü hızlandırmak için vücuduna sürekli diken batırır. Bu yüzdendir ki, varlık ve oluşu bir ayetler (ibret ve işaretler) tablosu olarak gören Kur'an nimetleri bile birer fitne olarak nitelendirir.¹³⁵ Yüce Allah şu ayette, insanın kendilerinden dolayı uğrayacağı sınamalar açısından mal ve çocukları fitne diye isimlendirmiştir: ¹³⁶

“Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihandır. Büyük mükâfat ise Allah'ın yanındadır.” (Teğabün, 64/19)

¹³¹ Râzî, Age., XI, 91-92

¹³² Kutub, Age., VI, 271

¹³³ İbn Kesir, Age., VI, 3093

¹³⁴ Elmalılı, Age., IV, 159

¹³⁵ Öztürk, Age., ss.134-135

¹³⁶ İsfahâni, Age., II, 310

“Biliniz ki, mallarınız ve çocuklarınız birer imtihan sebebidir ve büyük mükâfat Allah’ın katındadır.” (Enfal, 8/28)

İslâm beş değerın korunmasına büyük önem vermiş, bu maksatla Kur’an’da ve Sünnet’te birçok hüküm, talimat ve tavsiyeye yer verilmiştir. Bu değerler hayat, din, mal ve akıldır. Mal ve nesil bir yandan korunması dinin hedefleri arasına girmiş değerlerdir, diğer yandan da müminler için imtihan araçlarıdır. Bu dünya büyük bir imtihan sahasıdır.¹³⁷ Çocuklarınız ve mallarınız ise iki imtihan sorunudur.¹³⁸ Dünyevi şeylere karşı duyulan tutku ve meyil, kişinin ailesi için beslediği kayırma ve koruma duygusu bazen insanı haddi aşmaya (ve dolayısıyla Allah’ın mesajında öngörülen ahlaki ve manevi değerlere ihanete) sevk ettiği içindir ki, bunlar fitne olarak nitelendiriliyor. Fitne sözcüğü bu anlam akışı içinde en iyi karşılığını ‘sınav ve ayartma’ sözcüklerinde buluyor.¹³⁹ Çünkü o, kalbi dünya ile meşgul eder, ahiretle ilgili amel işlemekten alıkoyar. İnsan, mal sevgisi, onu kazanıp biriktirme arzusuyla yaratılmıştır... Eğer insanda Allah korkusu olmazsa, cimrilik yapar, malın içinden Allah’ın haklarını vermez, fakirlere ihsanda bulunmaz, iyi, hayır ve güzel işlere harcamaz. Evlat sevgisi de insanın fitratında vardır, bazen bu sevgi, insanı haram mal kazanmaya sevk eder. Onun için insan mal ve çoluk çocuk hususunda dikkatli olmalı, helâl mal kazanmalı ve onu hayır ve iyi yolda harcamalı. Çocuklarına helal olanı yedirmeli ki, vücutlarına haram girmesin, dini hükümlere bağlı, sorumluluk duygusu içinde ve haramlardan uzak bir şekilde yetişsin.¹⁴⁰ Allah ise, ancak O’nun yanında büyük ecir olduğu kesindir. Ki O’nun verdiği hiçbir kimse veremez, O’nun kazandırdığını hiçbir şey kazandıramaz. Şu halde ise mala, ne evlada, ne de başka bir şeye meftun olup da hıyanet tehlikesine düşmeyin, düşün de o büyük ecirden mahrum kalmayın.¹⁴¹

Râzi şöyle der: Bu ayetten, nafilelerle meşgul olmanın evlenmekle meşgul olmaktan daha üstün olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Çünkü nafilelerle meşgul olmak, Allah katında büyük mükafat sağlar. Evlenmekle meşguliyet ise, çocuk sahibi olmayı getirir, o da mal ihtiyacını gerektirir. Bu ise bir belâ (imtihan) dır, Allah katında

¹³⁷ Komisyon, Age., II, 538

¹³⁸ Ebu’l-A’la Mevdudi, *Tefhimu’l Kur’an*, (Çev. Muhammed Han Kayani ve Arkadaşları), İnsan Yay., İstanbul 1995, II, 165.

¹³⁹ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı*, (Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yay., Ankara 2001, s.327.

¹⁴⁰ Zuheyli, Age., V, 224

¹⁴¹ Elmalılı, Age., IV, 128

en büyük bir ücret elde etmeye vesile olacak şeyle meşgul olmanın, belaya götüren şeyle meşgul olmaktan daha hayırlı olduğu malumdur.¹⁴²

Fitne Allah tarafından kullarına yöneltilen bir imtihan olabilir.¹⁴³ Allah insana her türlü nimet ve zorluğu onu sınamak amacıyla vermektedir. Onu mutlu ve sevinçli kılan güzellikler ve nimetler ve başına gelen hastalık, fakirlik gibi musibetler, hep deneme gayesine yöneliktir.¹⁴⁴ Allah, insanların iman ve ahlaktaki samimiyetlerini kanıtlamaları için bir imtihan olmak üzere hayırla da şerle de deneyip sınar:¹⁴⁵

“Her canlı ölümü tadar. Bir deneme olarak sizi hayırla da, şerle de imtihan ederiz. Ve siz, ancak bize döndürüleceksiniz.” (Enbiya, 21/35)

Her mahlûk yok olacaktır. Daima diri ve ayakta olan Allah’tan başka hiçbir şey devamlı değildir.¹⁴⁶ Bu dünya âleminde yaratıklardan hiçbiri için ebedilik yoktur. Dünya da ismi olanların hepsi fanidir.¹⁴⁷ Cenâbı Hak dünyayı, baki kalması ve devam etmesi ve yahutta dünyanın kendileri için yaratıldığı varlıkların orada ebedi kalmaları için değil, tam aksine onu bir imtihan ve denemek için, sayesinde de, ebedi yurt olan âhirete nail olabilmek için yarattığına dikkatleri çeker.¹⁴⁸

Bu dünya deneme ve imtihan dünyasıdır. İmtihan hayırla olduğu gibi şerle de olur. Yani nimetler ve belâlar, hoşça giden ve gitmeyen şeyler, zorluk ve rahatlık, sağlık ve hastalık, zenginlik ve fakirlik, helal ve haram, taat ve ma'siyet, hidayet ve delâlet ile sabredip sabredemeyeceğimizi, şükredip şükredemeyeceğimizi anlamak için sizi denemeye ve imtihana tabi tutarız. Kul ikramlara, nimetler şükretmesi musibetlere karşı sabretmesi için bu iki durum arasında gelir- gider.¹⁴⁹

Sonunda O’na döndürüleceğiz, iman edip salih amel işleyenler mükâfatını, iman etmeyenler de cezasına göreceklendir. Burası bir imtihan âlemi olduğuna göre aklı selim sahiplerinin ona göre hareket etmesi gerekir.

İmtihan unsurlarından biri de yeryüzündeki cezbedici şeylerdir.¹⁵⁰ İnsanlar dünya hayatının geçici güzellikleriyle imtihan edilirler.¹⁵¹

¹⁴² Râzî, Age., XI, 297–298; Zuheyli, Age., V, 225; Sabuni, Age., II, 414–415

¹⁴³ Çağırıcı “Fitne”, XIII, 156

¹⁴⁴ Erdal, Agm., s.221

¹⁴⁵ Çağırıcı, “Fitne”, XIII, 156

¹⁴⁶ Sabuni, Age., IV, 80-81

¹⁴⁷ Zuheyli, Age., IX, 53

¹⁴⁸ Râzî, Age., XVI, 138

¹⁴⁹ Zuheyli, Age., IX, 53-54

¹⁵⁰ Erdal, Agm., s.226

¹⁵¹ Çağırıcı “Fitne”, XIII, 156

“Sakın, kendilerini denemek için onlardan bir kesimi faydalandırduğımız dünya hayatının çekiciliğine gözlerini dikme! Rabbinin nimeti hem daha hayırlı, hem de daha sürekli.” (Taha, 20/131)

Şu ayette ise mümin ya da müşrik olsun insana hitap edilmekte ve mal ve mülkü verenin Allah olduğu vurgulanarak müminlere de tevhit dersi verilmek istenmektedir.¹⁵²

“İnsana bir zarar dokunduğu zaman bize yalvarır. Sonra, kendisine tarafımızdan bir nimet verdiğimiz vakit “Bu bana ancak bilgimden dolayı verilmiştir” der. Hayır, o bir imtihandır, fakat çokları bilmezler.” (Zümer, 39/49)

Bol rızık veya genel olarak herhangi bir nimet de fitnedir.¹⁵³

“Andolsun ki, onlardan önce, Firavun milletini denemiştik. Onlara gelen değerli bir peygamber demişti ki.” (Duhan, 44/17)

“Onları onun içinde imtihan edelim diye. Her kim de Rabbinin anmaktan yüz çevirirse O, onu gittikçe artan bir azaba sokar.” (Cin, 72/17)

Allah’ın azabı insanların fitnelerinden daha büyüktür. Bu bakımdan mü’minlerin başına böylesi fitneler mutlaka gelecektir; bu fitneler gelmeden, mü’minin imanı insanların elinde denenmeden mü’min Cennet’e giremez. Fitneye uğratılmamış imanın keyfiyeti belirgin değildir.¹⁵⁴

“İnsanlar, imtihandan geçirilmeden, sadece “iman ettik” demeleriyle bırakılıvereceklerini mi sandılar.?” (Ankebut, 79/2)

“Andolsun ki, biz onlardan öncekileri de imtihandan geçirmiştir. Elbette Allah, doğruları ortaya çıkaracak, yalancıları da mutlaka ortaya koyacaktır.” (Ankebut 29/3)

Putperestlerin başta Bilâl-i Habeşî, Ammar ve Yâsir gibi kimsesizler olmak üzere, Müslümanlara uyguladıkları baskı ve zulümlerin dayanılmaz noktalara ulaştığı Mekke döneminin sonlarında inen bu ayetler, gerçek mümin ve müslüman olmanın anlamını ve şartlarını ana çizgileriyle ortaya koyması bakımından büyük önem taşımaktadır. Buna göre insanların sorumluluklarını yerine getirmiş sayılmaları, dolayısıyla gerçek manada müslüman olmaları için yalnızca “inandık” diyerek sözlü bir

¹⁵² Erdal, Agm., s.226

¹⁵³ Komisyon, Age., I, 198-199

¹⁵⁴ Ünal, Age., s.266

iman ikrarında bulunmaları yeterli değildir. Asıl dindarlık, Allah'ın insanları inançları uğrunda bazı güçlüklerle imtihan ettiğinde ortaya çıkar.¹⁵⁵

İnsanlar sadece “iman ettik” demekle bırakılıp imtihan edilmeyeceklerini mi sanıyorlar? Bilâkis Allah ihlâslı olanı münafık olanı; dinde sebatkâr olanla bu konuda tereddütlü olanı birbirinden ayırt etmek için ve dini emirler üzerinde sebat ederlerse yüksek derecelere ulaşmaları için hicret, cihad, nefsî arzulara karşı koymak, ibadet ve taatleri yerine getirmek ve can ve malda çeşitli musibetler gibi zorlu yükümlülüklerle Allah onları imtihan edecektir. Zira sadece iman etmiş olmak sadece azapta ebedî olarak kalmaktan kurtarır. “Onlar imtihan edilmeyeceklerini mi sanıyorlar?” Onlar zorluklarla karşılaşmaları sebebiyle imanlarının gerçek derecesini ortaya koymaları için imtihana, denemeye tabi alacaklardır.¹⁵⁶

Özetle: Hayat mücadele, cihad, meşakkat ve yorgunluk meydanıdır. Sorumluluk artınca sorumlu kimsenin değeri de artmaktadır. Sorumluluk ihmal edilirse sorumlu kimsede ihmal edilir.¹⁵⁷

İmtihana tabi olmak ve eziyete uğramak müslümanlar için yeni bir şey değildir. Bu geçmişte, şu anda da gelecekte Allah'ın mahlukat hakkındaki daîmi bir sünnetidir.¹⁵⁸ İbn Atiyye'nin de ifade ettiği gibi her ne kadar bu âyetlerin, belirtilen tarihsel bağlamla ilgili olarak indiği kabul edilirse de içerdiği anlam ve mesaj sürekli, evrenseldir; kapsamı da insanoğlunun karşılaşılabileceği, yoksulluk, hastalık, ölüm, savaş gibi bütün acı olayları, hatta yerine getirmek zorunda olduğu ödev ve sorumluluklara katlanmayı da içine alacak kadar geniştir. “Gerçekten biz onlardan öncekileri de imtihan ettik.” ayeti geçmiş çağlardaki toplulukların da bu tür fitnelerle imtihan edildikleri yani düşmanların baskı ve zulümlerine mâruz kaldıkları belirtilmek suretiyle bu ayetlerin evrenselliğine işaret edilmiştir. Buna göre iyilikle kötülük, iyilerle kötüler, müminlerle münkirler arasındaki çatışma insanlık tarihinin sadece bir döneminde yaşanıp bitmiş bir olgu değildir; aksine bu “sünnetullah” tır, yani Allah'ın sürüp giden şaşmaz bir yasaıdır. Başlangıcından sonuna kadar dünya hayatı bireyler için olduğu kadar topluluklar için de bir imtihan alanıdır. Nitekim müslümanlar ilk zamanlarda olduğu gibi tarihin sonraki dönemlerinde de sıkıntılar yaşamışlar, inançlarını ve kutsal değerlerini yok etme hareketleriyle karşılaşmışlardır. Günümüz müslümanları da aynı

¹⁵⁵ Komisyon, Age., IV, 240

¹⁵⁶ Zuheyli, Age., X, 477

¹⁵⁷ Zuheyli, Age., X, 475

¹⁵⁸ Zuheyli, Age., X, 475

durumu ağır bir şekilde yaşamaktadırlar; tarihin gelecek dönemlerinde de bu tür tehlikelerle karşı karşıya kalabileceklerdir. Şu halde bu ayetler sadece ilk müslümanlara değil, her dönemdeki bütün inançlı insanları, -sadece “inandım” demekle yetinmeyip- kişisel ve toplumsal varlıklarına, değerlerine, zorluklara ve acılara katlanmaya çağırmakta; doğrulukla yalancıların, yani gerçekten mümin ve müslüman olanlarla sözde müslümanların bu şekilde ortaya çıkacağını, bunların Allah katındaki değerlerinin de bu imtihandaki başarı derecelerine göre belli olacağını ifade etmektedir.¹⁵⁹

Kur-an’dan öğrendiğimize göre Rabbimiz en başta ve en çok elçilerini fitnelere maruz bırakmış; çünkü onların saf ve tertemiz, hale gelmesi gerekmektedir.

Kur’an’da Davud Peygamber’in kendisinden bir fetva talebini kendisi hakkında bir imtihan zannettiği belirtilmiştir. İlgili ayette Hz. Davud’un şöyle dediği açıklanır:

“Davud: Andolsun ki, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle sana haksızlıkta bulunmuştur. Doğrusu ortakçılardan çoğu, birbirlerinin haklarına tecâvüz ederler. Yalnız iman edip de iyi işler yapanlar müstesna. Bunlar da ne kadar az! dedi. Davud, kendisini denediğimizi sandı ve Rabbinden mağfiret dileyerek eğilip secdeye kapandı, tevbe edip Allah’a yöneldi.” (Sad, 38/24)

Süleyman Peygamber’in imtihanı da şu ifadelerle belirtilir:

“Andolsun biz Süleyman’ı imtihan da ettik ve tahtının üstünde bir ceset bıraktık. Sonra tekrar tevbe ile önceki haline döndü.” (Sad, 38/34)

Musa Peygamber’in imtihanı da şöyle açıklanır:

“Hani, kız kardeşin gidip “Ona bakacak birini size bulayım mı?” diyordu. Böylece seni, gözü gönlü mutluluk dolsun ve üzülmesin diye annene geri verdik. Ve sen, birini öldürdün de seni endişeden kurtardık. Seni iyiden iyiye denemeden geçirdik. Bunun için yıllarca Medyen halkı arasında kaldın. Sonra takdire göre (bu makama) geldin ey Musa!” (Taha, 20/40)

“Allah buyurdu: Senden sonra biz, kavmini (Harun ile kalan İsrailoğullarını) imtihan ettik ve Sâmiri onları yoldan çıkardı.” (Taha, 20/85)

Hakikaten Harun, onlara daha önce; Ey kavmim! Demişti. Siz bunun yüzünden sadece fitneye uğradınız. Sizin Rabbiniz şüphesiz çok merhametli olan Allah’tır. Şu halde bana uyunuz ve emrime itaat ediniz.(Taha, 20/90)

¹⁵⁹ Komisyon, Age., IV, 241

Kur'an'da Harut ve Marut adındaki meleklerin insanlara sihir öğretirken “Biz bir fitneyiz” anlamının zikredildiği aşağıdaki ayette bilginin imtihan aracı olması yönüyle dikkat çekicidir.”¹⁶⁰

“Süleyman’ın hükümranlığı hakkında onlar, şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular. Hâlbuki Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı. Lâkin şeytanlar kâfir oldular. Çünkü insanlara sihri ve Babil’de Hârut ile Mârut isimli iki meleğe indirilene öğretiyorlardı. Hâlbuki o iki melek, herkese; “Biz ancak imtihan için gönderildik. Sakın yanlış inanıp da kâfir olmayasınız, demeden hiç kimseye (sihir ilmini) öğretmezlerdi. Onlar, o iki melekten karı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı. Oysa büyücüler, Allah’ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler. Onlar, kendilerine fayda vereni değil de zarar vereni öğrenirler. Sihri satın alanların (ona inanıp para verenlerin) ahiretten nasibi olmadığını çok iyi bilmektedirler. Karşılığında kendilerine sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bunu anlasalardı!” (Bakara, 2/102)

Hamdi Yazır tefsirinde bu konuyu şöyle izah eder;

Aslında ilmin hepsi saygındır. Fakat büyüklüğü oranında hayır ve şerre müsait oluşu da büyür. İlim, ne kadar harika ve ne kadar ince ve yüksek olursa şer ve fitne ihtimalide o oranda büyük olur. Bundan dolayıdır ki hakkın ayetleri olan hak dinini, doğru yolu ispat ve desteklemek için Allah tarafından verilen mucizeler, kerametler ve diğer ilimler, hikmetler ve fenler bahane edilerek alemde bir çok küfürler ve melanetler yayılmıştır. Bunların hepsi haram ve küfür olan sihir kapsamına girer. Bu ise ilmin aslındaki ilmi değeri değil, pratik değeridir. İlimler güzelce kullanılırsa zehirlerden ilaçlar yapılır. Kötüye kullanıldığı zaman da ilaçlardan zehirler elde edilir. Hatta bunun için çoğu şeriat âlimleri, gerek bu ayetten ve gerek mutlak ilim hakkındaki diğer ayetlerden şunu çıkarmışlardır; zatında ve aslında şer’an haram olan hiçbir ilim yoktur. Hatta şerrinden korunmak için sihri bilmek bile haram değildir. Ancak yapmak haramdır. Ve hatta küfürdür.¹⁶¹

Ayrıca şeytanın zayıf ruhlu kişilere aşıladığı bâtil inanç ve kuruntuda¹⁶² fitnedir;

“(Allah, şeytanın böyle yapmasına müsaade eder ki) kalplerinde hastalık olanlar ve kalpleri katılaştıranlar için, şeytanın kattığı şeyi bir deneme (vesilesi) yapsın. Zalimler, gerçekten (haktan) oldukça uzak bir ayrılık içindedirler.”(Hac, 22/53)

¹⁶⁰ Erdal, Agm., s.228

¹⁶¹ Elmalılı, Age., I, 362

¹⁶² Çağrıncı, “Fitne”, XIII, 157

İmtihan anlamına gelen şu ayetleri de sadece anlamlarını vermekle yetineceğiz.

“Bilmiyorum, belki de o (azabın ertelenmesi), sizi denemek ve bir zamana kadar sizi (imkânlardan) faydalandırmak içindir.” (Enbiya, 21/111)

“Şöyle dediler: Senin ve beraberindekilerin yüzünden uğursuzluğa uğradık, Sâlih: Size çöken uğursuzluk (sebebi), Allah katında (yazılı) dır, Hayır, siz imtihana çekilen bir kavimsiniz, dedi.” (Neml, 27/47)

“Hani sana: Rabbin, insanları çepeçevre kuşatmıştır, demiştik. Sana gösterdiğimiz o görüntüler ve Kur’an’da lânetlenen ağacı ancak insanları sınamak için meydana getirdik. Biz onları korkuturuz da, bu onlara, büyük bir azgınlıktan başka bir şey sağlamaz.” (İsra, 17/60)

“Gerçekten onları imtihan etmek için dişi deveyi gönderen biziz. Sen onları gözetle ve sabret” (Kamer, 54/27)

“Biz cehennemin işlerine bakmakla ancak melekleri görevlendirmişizdir. Onların sayısını da inkârcılar için sadece bir imtihan (vesilesi) yaptık ki, böylelikle, kendilerine kitap verilenler iyiden iyiye öğrensin, iman edenleri imanını artırsın; hem bulunanlar ve kâfirler de: “Allah bu misalle dilediğini sapıklıkla bırakır, dilediğini doğru yola eriştirir. Rabbinin ordularını, kendisinden başkası bilmez. Bu ise insanlık için ancak bir öğüttür.” (Müdesir, 74/31)

“Gerçekten biz onu zalimler için bir fitne, (imtihan) yaptık.” (Saffat, 37/63)

2.1.2. Haktan Sapma, Aldatma, Saptırma

İnsanlardan bazıları müminleri yoldan saptırmak, kendi inançlarına ve yaşam biçimlerine, kısaca kendi dinlerine çevirmek için gayret eder. Kur’an müminlerin tarih boyunca bu yönde tehdit ve saldırılara maruz kaldığından bahseder. Bunlar müminleri Kur’an’dan ve dinin emirlerinden uzaklaştırmayı temel gaye edinmişlerdir. Allah müminin bu oyuna gelmesi halinde fitneye düşmüş olacağını bildirir.

“Müşrikler, sana vahyettiğimizden başka bir şeyi yalan yere bize isnat etmen için seni, neredeyse, sana vahyettiğimizden saptıracaklar ve ancak o takdirde seni candan dost kabul edeceklerdi.” (İsra, 17/73)

Bu ayette Mekke putperestlerinin Hz. Peygamber’e karşı sergiledikleri tutumlardan örnek veriliyor. Onlar genellikle benzeri her zaman görülen diğer bâtil inanç ve ideoloji sahipleri gibi doğru olan düşünce ve hayat tarzının güçlenip

yaşanmasından rahatsız oluyor, kendileri yoldan saptıkları gibi Resûlullah'ı da kendi çizgilerine çekmeye çalışıyorlardı. İşte ayet metnindeki fitne kavramını buradaki anlamı, bizzat Peygamberin, düşmanları tarafından böyle bir tehlikenin içine çekilmeye çalışılmasıdır.¹⁶³ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in peygamberliğini iptal etmek için, her şeyi yaptıkları malumdur.¹⁶⁴ Meselâ; Hz. Peygamberle pazarlığa giriyorlar, tanrılarını ve dedelerinden kalma cahiliyet âdetlerini Hz. Peygamberin kötölememesini şart koşarak ancak bu şartla onun Rabbine ara sıra ibadet edebileceklerini söylüyorlardı. Allah'ın Kâbe'yi Beytü'l-Haram yaptığı gibi, kendilerine ait bazı yerlerin de Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından Beytü'l-Haram kabul edilmesini istiyorlardı. Hz. Peygamberin fakirlerle yaptığı toplantılar dışında kendilerinin ileri gelenleriyle ayrı toplantılar yapmasını şart koşuyorlardı...¹⁶⁵

Bütün bu teklifler karşısında Allah Teâlâ Peygamberini uyarmak için ayetler indirmiştir. Bu hususta diğer ayetlerde şöyle duyuruluyordu: “De ki; Ey kâfirler, ben, sizin taptıklarınıza ibadet etmem. Siz de benim ibadet ettiğime tapacak değilsiniz.” (Kafirun, 109/1-2) “Kâfirlerden bir kısmına verdiğimiz çeşitli dünya nimetlerine heveslenip göz dikeyim deme. Onların akıbetlerine üzülme.” (Hicr, 15/88) “Sırf Allah'ın rızasını dileyerek sabah akşam rablerine dua edenleri huzurundan kovma...” (En'am, 6/52)¹⁶⁶ ayetini indirmiştir. Binaenaleyh, bu ayetler de bu konuda nazil olmuş olabilir. Bu böyledir. Çünkü onlar, Hz. Peygamberi, dininden vazgeçirmeyi ve yolundan alıkoymayı istemişlerdi. İşte bundan dolayı Allah Teâlâ da peygamberini, dosdoğru olan dini ve müstakim olan caddesi üzerinde sabit kadem tuttuğunu beyân buyurmuştur.¹⁶⁷

Her ne kadar müşrikler türlü hile, tuzak ve aldatmaları ile bizim sana vahyetmiş olduğumuz şer'i hükümlerden emir, yasak, vaat ve tehditlerinden uzaklaştırmak isteyip bize iftira ederek söylediğimiz şeyleri aleyhimize uydurmanı sağlamaya uğraşmışlar, bir başka Kur'an uydurup istedikleri şekilde vaadi tehdit ile ve tehdidi vaat ile değiştirmeni ve seni Sakîflilerin teklif ettiği şekilde, Allah'ın sana indirdiği bir şeyi kendisine izafe etmeni sağlamaya kalkışmış olsalar dahi... Allah'ın koruması sayesinde onlar bunu yapamadılar. “O zaman seni dost edineceklerdi “Yani eğer sen onların istediklerine uymuş olsaydın, seni kendilerine dost edinirlerdi ve insanlara senin kendilerine üzerinde

¹⁶³ Komisyon, Age., III, 439

¹⁶⁴ Râzî, Age., XV, 10

¹⁶⁵ Kurtubî, Age., IX, 363 ; Sabuni, Age., III, 400; Taberî, Age., V, 303

¹⁶⁶ Taberî, Age., V, 304

¹⁶⁷ Râzî, Age., XV, 10

buldukları şirk konusunda muvafakat ettiğini açıklar ve sen onların bir dost ve yardımcısı olurdun. O takdirde benim (ilahi) velayetimden yani koruma, himaye ve dostluğumdan çıkmış olurdun.¹⁶⁸ Allah, Resulünü onların şerrinden korudu ve onu, mahlûkatından hiç kimsenin eline bırakmayacağını bildirdi. Bilakis onun dostu, koruyucusu ve yardımcısı olduğunu haber verdi İbn Abbas şöyle der: Resulullah (s.a.v.) masum idi. Fakat bu, müminlerden herhangi birinin, Allah'ın hüküm ve şariatlarında müşriklere meyletmemesi için, konuyu ümmete öğretmektir.¹⁶⁹

Hız. Peygamber (a.s.) de bazen fitneye maruz kalıyordu. Yahudiler Hız. Peygamberi (a.s.) davasından alıkoymak için çok uğraşmışlardı. Nitekim bu durum Hız. Peygamber'in hem ehli kitap hem de müşrik Araplarla ilişkisi bakımından onun için bir uyarı niteliği taşıyan şu ayette ifadesini bulmuştur.¹⁷⁰

“(Sana şu talimatı verdik): Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet ve onların arzularına uyma. Allah'ın sana indirdiği hükümlerin bir kısmından seni saptırmamalarına dikkat et. Eğer (hükümden) yüz çevirirlerse bil ki (bununla) Allah ancak, günahlarının bir kısmını onların başına belâ etmek ister. İnsanların birçoğu da zaten yoldan çıkmışlardır.” (Maide, 5/49)

Bu ayette de fitne ile dini yaşama hürriyeti arasında doğrudan bir ilişki vardır. Önce ayetin nüzul sebebine bakmak gerekir. Rivayete göre Ka'b İbn Esed, İbn Salûbâ, Abdullah İbn Sûriyâ gibi bir kısım Yahudi bilginleri, kendi aralarında ‘Haydi Muhammed'e gidelim, belki onu dininden döndürürüz diyerek anlaştılar ve Hız. Peygamber'e (as) geldiler. Dediler ki: Ya Muhammed! Bilirsin bizler Yahudi bilginleri ve eşrafındayız. Biz sana tâbi olursak, Yahudi halkı da bize uyar ve bize muhalefet etmezler. Ancak bizimle kavmimiz arasında bir anlaşmazlık var; senin hakemliğine müracaat edeceğiz, sen de onlara karşı lehimize hüküm vereceksin. Eğer bu işimizi yaparsan sana ittiba eder ve seni tasdik ederiz.’ Bu teklife Resûlullah (a.s.) sıcak bakmadı ve hemen akabinde Allah “Allah'ın indirdiği ile hükmet” ayetini inzal buyurdu.¹⁷¹ Şayet Hız. Peygamber onların heves ve keyiflerine uysaydı ne olurdu? İlk önce peygamberlik misyonunun ilkelerinden olan doğruluk ve adalete uymamış olurdu. Bu ise onun hem dost hem de düşmanları arasında şuyû bulur ve onların güvenlerini kaybetmelerine neden olurdu. Bu güvensizlik ise, sadece onun şahsına değil, ona bağlı

¹⁶⁸ Zuheyli, Age., VIII, 121

¹⁶⁹ Sabuni, Age., III, 400

¹⁷⁰ Erdal, Agm., s.224

¹⁷¹ İbn Kesir, Age., V, 2363

olan müminler içinde de yayılır ve İslamiyet marjinalleşmeye ve en sonunda silinmeye mahkûm olurdu. Bu arada samimi müminlere yapılan baskılar artar ve onların dini yaşamaları engellenmeye çalışılırdı. Ama Allah'ın Rasulû hak ve adaletten taviz vermediği ve onların süslü vaatlerine kanmadığı için netice farklı olmuş ve girdiği kutsal mücadeleyi ömrünün sonuna kadar Allah'ın yardımıyla başarıyla tamamlamıştır.¹⁷²

Kalplerinde eğrilik bulunanların Kur'an'daki müteşabih ayetleri dillerine dolmalarının hedefi fitne çıkarmaktır.¹⁷³ Aşağıdaki ayet bunu ortaya koymaktadır.

“Sana Kitab'ı indiren O' dur. Onun (Kur'an'ın) bazı ayetleri muhkemdir ki, bunlar kitabın esasıdır. Diğerleri de müteşabihtir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşabih ayetlerin peşine düşerler. Hâlbuki Onun tevilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek pâyeye erişenler ise: Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafından, derler. (Bu inceliği) ancak aklîselim sahipleri düşünüp anlar.” (Al-i İmran 3/7)

Fitne, belâ'dan daha çok bir şiddet ve ağırlık belirtir. ‘Belâ’ daha çok Allah'tan geldiği halde, fitne insanlardan da gelebilir ve insanı kendisini olduğu kadar başkalarını da fitneye uğratabilir. Bu fitne, daha çok azap ve kötülük ifade eden fitnedir.¹⁷⁴ Kur'an'a göre insan inkârcılık, münafıklık gibi yanlış inançları veya kötü davranışları sebebiyle kendi kendisinin de fitnesi olabilir.¹⁷⁵

“Münafıklar onlara: Biz sizinle beraber değil miydik diye seslenirler.(müminler de) derler ki: Evet ama siz kendi başınızı belaya soktunuz; fırsat beklediniz; şüpheye düştünüz ve kuruntular sizi aldattı. O çok aldatan (şeytan) sizi, Allah hakkında bile aldattı. Nihayet Allah'ın emri gelip çattı!”(Hadid, 57/14)

Münafıklar müminlere seslenerek; dünya diyârında biz sizinle beraber değil miydik? Sizinle beraber cum'a namazlarına gelmiyor muyduk? Cemâat namazlarını birlikte kılmıyor muyduk? Arafat'da sizinle beraber vakfeye durmuyor muyduk? Sizinle beraber savaşmıyor muyduk? Sizinle beraber öteki dini vecibeleri ifa etmiyor muyduk? derler.¹⁷⁶ Alacakları cevabın baş kısmı olumludur: “Evet “Gerçekten, münafıklar içlerindeki inkârcılığı ve müminlere besledikleri husumeti gizledikleri için zahiren

¹⁷² Erdal, Agm., s.224

¹⁷³ Çağrı, “Fitne”, XIII, 157

¹⁷⁴ Ünal, Age., s.265

¹⁷⁵ Çağrı, “Fitne”, XIII, 157

¹⁷⁶ İbn Kesir, Age., XIV, 7746

müslüman muamelesi görmüşler, hatta mescitte beraberce namaz bile kılmışlardı. Ne var ki artık her şeyin içyüzü, hakikati ortaya çıkmış ve onların dünyada iken ne yaptığı ayan beyan anlaşılmıştır; bu sebeple müminlerin cevabı şöyle devam edecektir:¹⁷⁷ Ama siz inkârı gizleyerek münafıklık yapmak suretiyle başınızı belâya soktunuz zevkû sefaya, şehvet ve isyanlara dalarak kendinizi helak ettiniz, tevbeyi geciktirdiniz, müminlerin, hakkın ve haktan yana olanların başına felâket ve musibetler gelmesini beklediniz.¹⁷⁸ Bunun sebebi de şüphe edip işkillenmenizdir. İnanmadınız. Gerçekten müminlerle beraber olmadınız. Boş hayal ve kuruntulara aldandınız. Münafık olmakla o boş kuruntulara ulaşacağınızı zannettiniz. Allah'ın emri, yani ölüm gelinceye kadar mağrur oldunuz. O aldatıcı mağrur şeytan sizi Allah'a güvendirdi. Adam sende, günahın zararı yoktur. Allah gaffar ve rahimdir. Affeder diye keyfinizin peşinden koşturdu.¹⁷⁹

Tefsirciler şöyle derler: Gurur, şeytandır. Çünkü o insanı aldatır ve tuzağa düşürür. Yüce Allah meâlen “Ey insanlar! Allah'ın vaadi haktır. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın ve o aldatıcı (şeytan) da Allah hakkında sizi kandırmasın. Şeytan sizin düşmanınızdır. Siz de onu düşman sayın.” (Fâtır, 35/5–6) buyurmuştur.¹⁸⁰

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de şeytanın hile ve tuzağına¹⁸¹ şu ayetle vurgu yapılmıştır.

“Ey Âdem oğulları! Şeytan, ana-babanızın, ayıp yerlerinin kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sizi de aldatmasın. Çünkü o ve yandaşları, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz şeytanları, inanmayanların dostları kıldık.” (Araf, 7/27)

Allah'ın resulüne ve müminlere karşı gizlice çeşitli düzenler kuran münafıklar, deşifre olduklarında, içlerinden bazıları müminlerden çekindikleri ve cezalandırılmaktan korktukları için müminleri, aslında kendilerinin münafık olmadıklarına inandırmaya ve kendilerini temize çıkarmaya çalışırlar. Bu nedenle diğer münafıklarla bir tutulmamalarını ve kendilerine hiçbir şey olmamış gibi davranılmasını ister ve müminlerle birlikte olmaya devam etmeleri için izin isterler

“Andolsun onlar önceden de fitne çıkarmak istemişler ve sana nice işler çevirmişlerdi. Nihayet hak geldi ve onlar istemedikleri halde Allah'ın emri yerini buldu.

¹⁷⁷ Komisyon, Age., V, 182-185

¹⁷⁸ Zuheyli, Age., XIV, 264-266

¹⁷⁹ Elmalılı, Age., VII, 149

¹⁸⁰ Sabuni, Age., VI, 326-327

¹⁸¹ Çağrı, “Fitne”, XIII, 157

Onlardan öylesi de var ki : “Bana izin ver, beni fitneye düşürme” der. Bilesiniz ki onlar zaten fitneye düşmüşlerdir. Cehennem, kâfirleri mutlaka kuşatacaktır.”(Tevbe, 9/48-49)

Bu ayette, münafıkların tuzaklarından ve içinde sakladıkları kötü niyetlerden bir çeşidi mevzubahis edilmektedir. İşte bundan ötürü Cenâb-ı Hak, “Andolsun ki onlar bundan evvel de yani Tebük savaşından önce de fitne peşine düşmüşlerdi.”¹⁸² Yani, onlar durumları açığa çıkmadan ve gizledikleri hususlara ve ileride yapacakları şeylere dair vahiy inmeden önce de fesad çıkarmak ve kötülük yapmak istemişlerdi.¹⁸³ İbn Cüreyc der ki: Bu buyruğuyla yüce Allah münafıklardan on iki kişiyi kastetmektedir. Bunlar Akabe gecesi peygamberi (s.a.v.)’e suikast yaparak öldürmek için Seniyyetü’l Vedâ denilen yerde pusu kumuşlardı.¹⁸⁴ Ayrıca denilmiştir ki; “Ayetteki bu ifadeyle, Abdullah bin Übeyyin, Uhud Günü, yandaşları ile birlikte Hz. Peygamber (s.a.v.)’den ayrılıp gitmeleri kastedilmiştir. Bu ifadeye, “Onlar senin ashabını dinlerinden çevirip küfre döndürmeyi ve insanları senden ayırmayı isterler.” manası da verilmiştir. Buna göre ayetteki “fitne” kelimesi ile “daha önce sevgi ve muhabbet varken, ayrılığı doğuran ihtilaf” manası kastedilmiştir ki işte münafıkların, müslümanlar hakkında niyetlendikleri şey budur.”¹⁸⁵

“Senin hakkında bir takım işler çevirmişlerdi. Senin için hileler, tuzaklar düşünmüşler, dinini ve şer’ini başa çıkarmak istemişlerdi. Fakat yardım ve destek geldi. Allah’ın dini üstün çıktı, şeriatı yüceldi. Yahudiler sürüldü, Mekke’nin fethiyle şirk boşa çıktı ve onlar istemese de İslâm yayıldı.”¹⁸⁶

Daha sonra “Onlardan bazıları”; savaşa gitmeyip oturmak için “Bana izin ver beni fitneye düşürme, derler.” İzin vermemekle beni fitneye, günaha düşürme. Ben, senin iznin olmadan savaşa gitmekten geri durursam günahkâr olurum. Bunun: “Beni helâke atma. Eğer seninle birlikte çıkarsam, malım çoluk çocuğum helak olur” manasına olduğu da söylenmiştir.¹⁸⁷ “Onlar fitneye düşmekten sakınıyorlar ama zaten fitnenin içine düşmüş haldeler. Çünkü en büyük fitne, Allah’ı ve Resûlullah’ı inkâr etmek ve mükellefiyetleri kabul etmemekte ısrar etmektir.”¹⁸⁸ İzin istedikleri halde, onlar zaten yalan söyleme, ikiyüzlülük ve münafıklık fitnesine düşmüşlerdi. Cihaddan

¹⁸² Râzî, Age., XII, 10

¹⁸³ Kurtubî, Age., VIII, 252-253

¹⁸⁴ Kurtubî, Age., VIII, 252-253; Râzî, Age., XII, 10

¹⁸⁵ Râzî, Age., XII, 10

¹⁸⁶ Zuheyli, Age., V, 414

¹⁸⁷ Zuheyli, Age., V, 416-417

¹⁸⁸ Zuheyli, Age., V, 418

kaçınmak için fitneye düşmeme özrünü öne sürdüklerinde, dindar ve takva sahibi insanlar olarak kabul edileceklerini düşünerek kendilerini aldatıyorlardı. Oysa gerçekten onlar, İslam'la küfür arasındaki savaştan kaçarak en büyük fitneye düşüyorlardı.¹⁸⁹ Ebusuûd şöyle der: burada fitne tabirinin kullanılması, fitnenin, öldürücü ve onların aşağıların en aşağısı olan alçaklık derecelerinde ne kadar alçaldıklarını gösteren çukur mevkiinde kabul edildiğini gösterir. Onlar için cehennemden kaçış yoktur. Çünkü O, onları her taraftan bileziğin bileği kuşattığı gibi kuşatmıştır.¹⁹⁰

Ayeti kerime dehşetli bir manzarayı tasvir ediyor. Sanki fitne, korkunç bir cehennemdir... Ve fitneye düşenler de oraya yuvarlanıyorlar. Ve sanki cehennem onları arkalarından kuşatıvermiş... Bütün kapılar ve pencereler tutuluyor, hiç kimse dışarı çıkamıyor. Tabiatıyla bütün bunlar, onların günaha batmalarından ve günahı kesin bir azabın beklediğinden kinaye olarak zikrediliyor... Yalanın, cihaddan geri kalmanın ve mazeretlerin alçak seviyesine yuvarlanmanın cezası olarak...¹⁹¹

Başka bir ayette de münafıkların durumları şöyle anlatılıyor;

“Ey Resûl! Kalpleri iman etmediği halde ağızlarıyla ‘inandık’ diyen kimselerden ve Yahudilerden küfür içinde koşuşanlar(ın hali) seni üzmesin. Onlar durmadan yalana kulak verirler ve sana gelmeyen (bazı) kimseler kulak verirler; kelimeleri yerlerinden kaydırıp değiştirirler. “Eğer size şu verilirse hemen alın, o verilmezse sakının!” derler. Allah bir kimseyi şaşkınlığa (fitneye) düşürmek isterse, sen Allah’a karşı, onun lehine hiçbir şey yapamazsın. Onlar, Allah’ın kalplerini temizlemek istemedikleri kimselerdir. Onlar için dünyada rezillik vardır ve ahirette onlara mahsus büyük bir azap vardır.” (Maide, 5/41)

Şu ayetle de yukarıdaki ayetin son kısmını teyit etmektedir:

“Yakında göreceksin ve görecekler. O fitne, o delilik hanginizdeymiş.” (Kalem, 68/5-6)

Ve Allah-u Teâlâ münafıklara şöyle cevap vermektedir;

“Çünkü siz ve taptıklarınız Allah’a karşı kimseyi baştan çıkaramazsınız.” (Saffat, 37/161-162)

¹⁸⁹ Mevdudi, Age., II, 234

¹⁹⁰ Taberî, Age., II, 492-493

¹⁹¹ Kutub, Age., VII, 311

“Ne siz, ne de tapmakta olduklarımız, kimseyi O’na karşı kandırıp yoldan çıkaramazsınız. Ancak cehenneme girecek olanı kandırabilirsiniz.¹⁹² Yani ne siz, ne de Allah’ı bırakıp taptığınız tanrılarınız, hiç kimseyi dininden ayırıp fitneye düşürmeye ve delâlete saptırmaya kadir değilsiniz.¹⁹³ Sizin sözlerinize ve içinde bulunduğunuz sapıklıkla bâtil ibadete ancak sizden daha sapık olan ve cehennem için yaratılmış olanlar boyun eğip size uyar.¹⁹⁴ “Onların kalpleri vardır; duymazlar. Onlar hayvanlar gibidirler, hatta daha da sapıktırlar. İşte onlar, gafillerin ta kendileridir.” (A’râf, 7/179) insanların bu neviden olanları ancak şirk, küfür ve dalâlet yoluna sapıp böyle bir dine boyun eğer. Nitekim başka bir ayet-i kerime’de şöyle buyrulur: “Şüphesiz siz, ihtilâflı bir söz içindediniz. O’ndan dönebilecek kimseler döndürülür.” Şüphesiz siz, ihtilâflı bir söz içindediniz. O’ndan dönebilecek kimseler döndürülür.” (Zâriyat, 51/8-9) Yani ancak imandan döndüren ve batıla saptırılan kimse bu ihtilâflı söz ile dalâlete sevk edilir.¹⁹⁵ Bu ayetlerde bir yandan inkârcıların inananlar üzerindeki kötü emelleri kırılmak istenirken bir yandan da inananlara moral ve metanet verilmekte, aynı zamanda saptırıcılara karşı uyanık ve dirençli olmaları gerektiği ima edilmektedir.¹⁹⁶

2.1.3. Sıkıntı, Bela

İnsanın, sorumluluktan kaçmak veya tembelliği makbul göstermek için başvurduğu yollardan biri de Allah’ın kullandığı birtakım tekâmül araçlarıyla, insanların vücut verdikleri fitneleri birbirine katıp Allah’a güvenmesi ve yürüyüşünü aksatması, gevşemesidir. Bu noktada çok dikkatli olmak gerektiğini de Kur’an, iman yolcularına hatırlatıyor.¹⁹⁷

“Öyle insanlar vardır ki Allah’a, sırf bir hesaba binaen, imanla küfrün arasında bir yerde ibadet eder. Şayet umduğu faydayı elde ederse onunla huzur bulup sevinir, eğer bir sıkıntı ve imtihana mâruz kalırsa yüzüstü dönüverir. Dünyayı da âhireti de kaybeder. İşte besbelli olan hüsrân budur.” (Hac, 22/11)

İbn Ebu Hâtim der ki; Bize Ali İbn Hüseyin’in... İbn Abbas’tan rivayetinde o, şöyle anlatmıştır: Bedevilerden bazı kimseler Hz. Peygamber (s.a.v.)’e gelir ve müslüman olurlardı. Ülkelerine döndükleri zaman yağmur, bolluk ve hayvanları için

¹⁹² Kurtubî, Age., XIV, 569-670

¹⁹³ Zuheyli, Age., XII, 153

¹⁹⁴ İbn Kesir, Age., XII, 6833

¹⁹⁵ İbn Kesir, Age., XII, 6833; Zuheyli, Age., XII, 150-155

¹⁹⁶ Komisyon, Age., IV, 488-489

¹⁹⁷ Öztürk, Age., s.136

güzel yavrulama senesi bulurlarsa; Bizim şu dinimiz ne kadar Salih bir dindir, derler ve ona sımsıkı yapışırlardı. Eğer kurak, kötü yavrulama ve kıtlık senesi bulacak olurlarsa; Bizim şu dinimizde hiçbir hayır yok, derlerdi. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ peygamberine; “Öyle insanlar vardır ki Allah’a, sırf bir hesaba binaen, imanla küfrün arasında bir yerde ibadet eder. Şayet umduğu faydayı elde ederse onunla huzur bulup sevinir, eğer bir sıkıntı ve imtihana maruz kalırsa yüzüstü dönüverir. Dünyayı da ahiretti de kaybeder. İşte besbelli olan hüsrân budur.”¹⁹⁸

Bu tip insanlar zamana göre hareket eden ve kazanan tarafa geçmek için İslâm ile küfür arasındaki sınırdaki duran kimselerdir.

Bu tür insan zayıf bir karaktere sahip olduğu ve İslâm’la küfür arasında kararsızlıkla gidip geldiği için “nefs” inin bir kölesi olur. İslâm’ı kişisel çıkarı için seçer: Bütün istekleri yerine gelir kolay ve rahat bir hayat sürerse İslâm’a bağlı kalır; Allah’tan razı olur ve imanında ‘sebat’ eder. Tam tersine, eğer “iman’ı ondan bazı fedakârlıklar ister veya bazı sıkıntılarla karşılaşır, Allah yolunda zorluk ve kayıplara katlanması gerekir yahut da isteklerine sahip olamazsa, Allah’ın ilahlığı, Resul’ün elçiliği hakkında tereddüt etmeye başlar ve ‘iman’ın her şeyinden şüphe duyan bir kimse olur. İşte o zaman bir kazanç elde edeceği veya bir kayıptan korunmasını sağlayacak olan her gücün önünde boyun eğmeye hazır bir hale gelir¹⁹⁹

Allah Teâlâ buyuruyor ki, dünyada hiçbir şey elde edememiştir. Ahirete gelince; mademki yüce Allah ‘ı inkâr etmiştir; o halde orada da mutsuzluğun ve hakaretin en üst düzeyinde olacaktır. İşte bu, en büyük kayıp ve zarara sebep olan bir alışverıştır.²⁰⁰

Cenab-ı Hak başka bir ayette şöyle buyuruyor;

“Onlar, her yıl bir veya iki kez (çeşitli belâlarla) imtihan edildiklerini görmüyorlar mı? Sonra da ne tevbe ediyorlar ne de ibret alıyorlar.” (Tevbe, 9/126)

Fitne, Allah tarafından yapılan bir eylem olarak anılırsa, sınav, belâ, azap anlamını alır. Bunun çarpıcı örneklerinden biri de Maide süresinin şu ayetidir.²⁰¹

“Bir belâ olmayacak zannettiler de kör ve sağır kesildiler, sonra Allah tövbelerini kabul etti. Sonra içlerinden çoğu yine kör ve sağır oldu. Allah onların yaptıklarını görmektedir.” (Maide, 5/71)

¹⁹⁸ İbn Kesir, Age., X, 5424

¹⁹⁹ Mevdudi, Age., III, 348-349

²⁰⁰ İbn Kesir, Age., X, 5425

²⁰¹ Süleyman Ateş, *Kur’an Ansiklopedisi*, Kuba Yay., İstanbul 1998, VI, 296.

“Fitne” kelimesi hakkında müfessirler birkaç izah zikretmişlerdir. Bu kelimenin manası, dünya ve ahiret azabına hasredilmiştir. Dünya azabıysa birkaç çeşittir: Kıtık, veba, öldürülme, düşmanlık, insanlar arasında olan buğz ve kin, bir de talihin ters gitmesi ve uğursuzluk... bunlardandır.²⁰²

Yüce Allah’ın “Belâ gelmeyecek sandılar” buyruğunun anlamı şudur: Kendilerinden söz alınmış olan bu kimseler, aziz ve celil olan Allah tarafından çeşitli zorluk ve sıkıntılar ile denenmeyeceklerini ve belalarla karşılaşmayacaklarını zannettiler. Onlar bir taraftan: Biz, Allah’ın oğulları ve sevgilileriyiz sözlerine inandıkları için, diğer taraftan uzun süre kendilerine verilen mühlete kandıkları için böyle düşündüler.²⁰³ Fakat onların bu fesatları bir kötülüğü doğurmuştur. O bakımdan hidayete karşı kör, hakkı dinlemeye karşı sağır kesilmişlerdi. Çünkü onlar ne gördüklerinden ne de işittiklerinden yararlanabildiler.²⁰⁴ Sonra yaptıklarından vazgeçip tövbe edince Allah yine de tövbelerini kabul etti²⁰⁵, sıkıntı ve kederlerini giderdi, köleleştirilmiş ve esir alınmış kimseler iken onları hürriyetlerine kavuşturdu. Ama sonra yine fesat çıkardılar, isyan ettiler. Onların birçoğu yine Muhammed (s.a.) vasıtasıyla hak kendilerine açık seçik gösterildikten sonra körleşti ve sağır kesildi. Ebediyen hiçbir öğütle öğüt alamadı, delil ve belgeleri dinlemekten yüz çevirdiler. Yani doğruya ve gerçeğe delâlet eden mucize ve burhanlara (kat’i delillere) iltifat etmeyip yüz çevirdiler.²⁰⁶

Sonra Allah Teâlâ “Allah, onların peygamberleri öldürme ve yalanlama gibi, yaptıkları her şeyi hakkıyla görendir.” Buyurmuştur ki bundan maksat ilâhi bir tehdittir.²⁰⁷

İslâmi kaynaklarda fitne terimi çoğunlukla toplumdaki bütün insanların huzur ve düzenini sarsan, kişileri birbirine düşürüp düşman kalpler halinde bölen yıkıcı faaliyet için kullanılır. Fitnenin doğuracağı zararlı sonuçlar belli kişi ya da gruplarla sınırlı kalmayıp, bütün bir toplumu etkisi altına alır. Bu yüzden Kur’an-ı Kerim’de;²⁰⁸ “Bir de öyle bir fitneden sakının ki o, içinizden sadece zulmedenlere erişmekle kalmaz (umuma

²⁰² Râzî , Age., IX, 169

²⁰³ Kurtubî, Age., VI, 326-328

²⁰⁴ Zuheyli, Age., III, 530

²⁰⁵ Taberî, Age., II, 182

²⁰⁶ Zuheyli, Age., III, 531

²⁰⁷ Râzî, Age., IX, 171

²⁰⁸ Hökelekli, “Fitne”, II, 52

sirayet ve hepsini perişan eder). Biliniz ki, Allah'ın azabı şiddetlidir.” buyrulur.” (Enfâl, 8/25)

Fitne yani “toplum içinde imanın bozulması, baskı, düzensizlik, kargaşa, hukukun çiğnenmesi, hakka dayanmayan gücün hâkim olması ve böylece kulluk imtihanın kaybedilmesi tehlikesi” ya el birliği ile engellenecek ya da bunun zararı sınırlı kalmayacak, hak edenlerin yanında suçsuzlara da dokunacaktır.²⁰⁹ Bazı günahların zararı geneldir.²¹⁰ Çünkü size fitne gelirse, sadece zalimleri değil, herkesi kapsar, iyiye de kötüye de ulaşır. Çünkü zalim, zulmü ve isyanı sebebiyle helak olur. Zalim olmayan ise, zulmü engellemediği ve onun karşısında sustuğu için helak olur.²¹¹ Hadiste şöyle buyrulmuştur: “İnsanlar zalimi görür de onu engellemezlerse, Allah katından onlara umumî bir azabın gelmesi yakındır.”²¹²

İnsanlar, açıktan açığa münker işleyecek olurlarsa, onu gören herkesin o münkeri değiştirmesi farzdır. Eğer buna ses çıkarmayacak olursa, hepsi de isyankâr olur. Birisi, o münker fiilî işlemekle, diğeri de ona razı olmakla. Yüce Allah ise, hükmü ve hikmeti gereği münkerin işlenmesine rıza göstereni bizzat onu işleyen gibi değerlendirmiştir. O bakımdan, münkere razı olan da işleyen cezasına katılmış olur. Bu açıklamayı İbnü'l-Arabî yapmıştır.²¹³

Bu şekilde Allah Müslümanlara, peygamber'in (s.a.v.) gönderiliş amacı olan ve onun çağırıldığı ideali oluşturan iyiliği emredip kötülükten sakındırma görevinin önemini anlatmaktadır: “Bu görevde hem birey, hem de toplum olarak rolümüz vardır. Eğer bu idealin gerçekleşmesi ve kötülüklerin yok edilmesi için samimiyetle çaba harcamazsanız içinizden bu kötülükleri işleyen, onları yayan veya bireysel olarak bu kötülüklerden uzak bir hayat yaşayanlar arasında hiçbir ayırım gözetilmeksizin hepinizin azaba uğramasına neden olacak bir fitne salgını çıkacaktır.”²¹⁴ Bilin ki Allah'ın azabı gerçekten çetindir: Emrine muhalefet eden kimselere karşı Allah'ın azabının şiddetli olacağını bilin!

²⁰⁹ Komisyon, Age., II, 536–537

²¹⁰ Elmalılı, Age., IV, 125

²¹¹ Sabuni, Age., II, 414

²¹² Süleyman b. El-Eş'as es-Sicistani Ebu Davud, *Es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, Melahim, 17.

²¹³ Kurtubî, Age., VIII, 13-16

²¹⁴ Mevdudi, Age., II, 163

Bu, günahkârları uyaran bir tehdittir.²¹⁵ Bu ayet insanları bu konuda tedbirli olmaya çağırmaktadır.²¹⁶

2.1.4. Azap

Fitne kelimesinin asıl anlamı, sağlam olanın çürüğünden ayrılması için altının ateşe sokulmasıdır. Bu kelime, insanın ateşe sokulması anlamında da kullanılır.²¹⁷ Bu azap ve işkence kişiyi inancından döndürmeye yönelik olduğundan, mü'min bu tür azaplarla imtihan edilmektedir. Yani, burada da 'kazanda altın madeninin halisinin sahtesinden ayrılması için kaynatıldığı' gibi, mü'min işkence kazanlarında kaynatılır. Mü'minler için en büyük imtihanlardan birisi budur. Eğer mü'min, insanların bu azabını Allahû Teâlâ'nın azabından üstün görür de inancından dönerse imtihanı kaybetmiş demektir. Nitekim, Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur;²¹⁸

“İnsanlardan kimi vardır ki; “Allah’a inandık” der; fakat Allah uğrunda eziyete uğratıldığı zaman, insanların işkencesini Allah’ın azabı gibi tutar. Hâlbuki Rabbinden bir yardım gelecek olsa, mutlaka, “Doğrusu biz de sizinle beraberdik” derler. İyi de Allah, herkesin kalbindekileri en iyi bilen değil midir?” (Ankebut, 29/10)

Mükellef üç kısımdır: Birincisi, güzel inancını açıklayan mü'min, ikincisi, kâfirliğini ve inadını açıkça belli eden kâfir, üçüncüsü de, bu ikisi arasında dönüp dolaşan münafık. Bu, diliyle “iman ettim” der. Fakat kâfirliğini kalbinde gizler.²¹⁹ İşte yüce Allah, bu ayette, iman kalplerinde yerleşmemişken dilleri ile imân iddiâ eden ve yalanlayan bir kavmin niteliklerini haber vererek bu üçüncü grubu anlatıyor. Onlara dünyada iken bir fitne ve bir zorluk geldiğinde; bunun Allah’ın azabından olduğuna inanarak İslâm’dan dönerler. Bu sebeptir ki şöyle buyurmuştur: “İnsanlar arasında öyleleri de vardır ki anılan o kişinin fitnesi ile Allah yolunda eziyete duçar kaldığında; Allah’a inandık, derler de; Allah uğrunda bir eziyete uğratılınca; insanların o eziyetini Allah’ın azabı gibi tutarlar.” İbni Abbas der ki: Ayeti kerimede dininden dönmesi kastedilmektedir.²²⁰ Nasıl Allah’ın azabından korkmaları mü'minleri küfürden çeviriyorsa bu da münafıkları imandan alıkoyar. Bu ifade, imandan ayrılmanın münafiğa kolay geldiğine delildir. Çünkü iman münafiğın kalbinin içine girmemiş,

²¹⁵ Taberî, Age., II, 742

²¹⁶ Hökelekli, “Fitne”, II, 52

²¹⁷ İsfahâni, Age., II, 308-309

²¹⁸ Ünal, Age., ss.265-266

²¹⁹ Râzî, Age., XVII, 601-602

²²⁰ İbn Kesir, Age., XI, 6263

sadece dünyevi menfaatler sebebiyle iman etmiş görülen ancak sözlerin mücerret dille tekrarından ibaret olmuştur. Dolayısıyla bunlar en basit bir eziyetle karşılaşınca Allah'ı terk etmiştir.²²¹ İman ettikten sonra kâfirlerin tehditleri, hapsetmeleri ve işkenceleriyle karşı karşıya kalınca, küfrü nedeniyle, Allah'ın öldükten sonra cehennemde vereceği ceza ve azabın bundan daha şiddetli olmayacağını düşünür. Bu nedenle zamanı gelince öte dünyadaki cezasını çekmeye ve bu dünyadaki azaptan kurtulup kolay bir hayat sürmek için imandan vazgeçip kâfirlere katılmaya karar verir.²²²

Cenab-ı Hak daha sonra münafıkların fırsatçılıklarını ve menfaatçiliklerini anlatarak şöyle buyurdu: “Rabbinden müminlere bir zafer gelse, yemin olsun ki münafıklar “Şüphesiz biz de sizinle beraberdik.” derler. Bütün âlemlerin sinelerinde yatan her şeyi en iyi bilen Allah değil midir?”²²³ Allah, kendi yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşanlara zafer ihsan ettiğinde, bu kimse zaferin meyvelerinden payını almak için ortaya çıkacak ve müslümanlara: “Kalplerimiz sizinleydi; kazanmanız için dua ettik; sizin göreve bağlılığınızı ve fedakârlığınızı takdir ettik,²²⁴ elde ettiğiniz ganimetten bize de pay ayırın.” derler. Yüce Allah onlara şöyle cevap verir: Allah, gönüllerde gizli olan hayrı ve şerri, insanların kalplerindeki iman ve münafıklığı bilmiyor mu? Evet, o her şeyi bilendir.²²⁵

“Elbette Allah insanları bilir ve doğrusu o münafıkları da bilir.” Şüphesiz Allah insanları genişlik ve sıkıntı ile deneyecektir ki; inananlarla münafıkları, genişlikte ve darlıkta Allah'a itaat edenleri ve sadece kendi payı için, kendi payını elde etmek için itaat edenleri birbirinden ayırsın. Nitekim Allah Teâlâ başka ayeti kerimede: “Andolsun ki, içinizden mücahitlerle, sabredenleri belirleyinceye ve haberimizi açıklayınca kadar sizi imtihan edeceğiz!” (Muhammed, 47/31) buyurmuştur.²²⁶

Bir tekâmül aracı olarak fitne, ölüm sonrası merhalelerde de devam eder. Nitekim cehennem de, bir tekamül vasıtası olarak, fitne cümlesindedir.²²⁷

“O kendilerinin ateşte azap görecekleri gündür. Azabınızı tadın! Acele gelmesini beklediğiniz şey budur işte! (denir).” (Zariyat, 51/13-14)

²²¹ Zuheyli, Age., X, 488

²²² Mevdudi, Age., IV, 230

²²³ Zuheyli, Age., X, 488

²²⁴ Mevdudi, Age., IV, 231

²²⁵ Sabuni, Age., IV, 470-471

²²⁶ İbn Kesir, Age., XI, 6264

²²⁷ Öztürk, Age., s.136

Mekke ve diğer Arap müşrikleri Hakk'a karşı kibirli, inat ve inkârlarında ısrarlı idiler.²²⁸ Kâfirlerin hesap günü ne zaman olacak, diye sormaları, bilgi elde etmeleri için değildi, alay ve istihza içindi. Bu bakımdan onlara cevap, işte bu ölçü ve ahenk içinde verilmiştir.²²⁹ İşte cevabı, “Onların ateş üzerinde kıvrandırılacakları gündür.”

Fitnenin asıl manası: altın ve gümüş herhangi bir cevheri, iyisini kötüsünden ayırmak için ateşe sunmaktır.²³⁰ Altının safiyeti ateşte denenip tecrübe edildiği gibi onlar da (ateşe sokularak) azap olunacaklardır. Mücahit, İkrime, İbrahim en- Nehai, Zeyd ibn Elsem ve Süfyan es-Sevri gibi alimlerin de içinde bulunduğu bir cemaat ise bu fiili; yakılacaklar, anlamında almışlardır.²³¹

Sonra Allah veya cehennemın görevli melekleri onlarla istihza ederek şöyle diyecek:²³² “Tadın azabınızı” burada “fitne” iki mana taşıyor. Biri, “bu azabınızı tadınız.” İkincisi de,²³³ fitne aslında zahmete sokmak, denemek yani imtihan etmek, azdırmak, çok beğenip tutkun olmak gibi diğer birtakım manalarda da kullanıldığından,²³⁴ “Dünyada çıkardığımız fitnelerin tadına bakınız”²³⁵ anlamındadır.

Onlara bir azarlama, suçlama, hakaret ve küçültme olarak: “İşte acele ettiğiniz bu idi” denilir.²³⁶

2.1.5. Bozgunculuk

Münafıklar, Müslümanları zayıflatıp çökertmeye saflarını parçalamaya ve onları kendi aralarında birbirlerine düşürmeye hırs gösterirler. Bu kimseler her ne zaman Müslümanlarla birlikte savaşa çıksalar, mutlaka bozgunculuk yapmaktan kaçınmazlar. Söz taşımak, Müslümanlar arasında ayrıcalıklar, fitne ve buğz sokmak ve uydurma haberler çıkarmak suretiyle bozgunculuk yaparlar.²³⁷ Bazı ayetlerde münafıkların farklı metotlarla da olsa aynı yöndeki girişimleri fitne kavramıyla ifade edilmiştir.²³⁸ Bu ayeti kerime, onların bu çeşit taktiklerine dikkatlerimizi çekmektedir:

²²⁸ Zuheyli, Age., XIV, 34

²²⁹ Mevdudi, Age., V, 501

²³⁰ Elmalılı, Age., VI, 581

²³¹ İbn Kesir, Age., XIII, 7474

²³² Züheyli, Age., XIV, 14

²³³ Mevdudi, Age., V, 502

²³⁴ Elmalılı, Age., VI, 581

²³⁵ Mevdudi, Age., V, 502

²³⁶ İbn Kesir, Age., XIII, 7474

²³⁷ Salsaldı, Age., s.91

²³⁸ Çağrıncı, “Fitne”, XIII, 157

“Eğer içinizde (onlarda savaşa) çıksalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmazdı ve mutlaka fitne çıkarmak isteyerek aranızda koşarlardı. İçinizde, onlara iyice kulak verecekler de vardır. Allah zalimleri gayet iyi bilir.” (Tevbe, 9/47)

Allahû Teâlâ, münafıkların Tebük Gazasından geri kalmak için izin istemelerinin herhangi bir mazerete dayanmadığını, onların zaten gitmeye niyetlerinin olmadığını, nifaklarını gizlemek için izin istediklerini açıkladıktan sonra, burada bunun delilini ortaya koyuyor.²³⁹ Cenab-ı Allah, şayet onlar savaşa katılmış olsalardı fitne ve fesad çıkararak Müslümanlara zarar vereceklerini biliyordu, ayette bu husus hatırlatılarak onlar katılmadılar diye üzüntü duyulmasının yersiz olduğuna işaret edilmektedir.²⁴⁰ Sonra Allahû Teâlâ müminlerin kalplerine güven vermiş, onların çıkmayışlarının ordunun yararına olduğunu açıklamıştır. Çünkü bu münafıklar çıksaydı, sizin kuvvetinizi hiçbir şekilde artıramazdı, aksine sizin düşüncenizi karıştırır, hareket ve düzeninizi fesada uğrattırlardı. Koğuculuk ve buğzla aranızda girerler, birliğinizi dağıtırlar, ayrılık ve ihtilaf tohumlarını ekerler, düşman korkusunu yayarlar, himmet ve gayretinizi kırarlardı.²⁴¹

Aranızda onlara kulak verecekler de vardır. “Yani, aranızda sizden haberler alıp onlara taşıyacak casuslar vardır.” Katade: “Aranızda onların sözlerini kabul ile karşılayan, onlara itaat eden kimseler vardır” diye açıklamışlardır.²⁴² Onlar olmayınca, bunlar fazla zarar yapamayacaklar ve bu durumda ayrılmaları, beraber bulunmalarından faydalı olacaktı. İşte Allah, İslam ordusunu onların öyle kötülüklerinden korumak için aralarını ayırdı, öbürlerinin gitmelerini istemeyip oturttu, alıkoydu.²⁴³ Böylelikle yüce Allah, kendi davetini emniyete aldı ve ihlâs sahiplerini korudu. Müminleri fitneden muhafaza ederek münafıkları da geri kalan reziller halinde terk etti.²⁴⁴

Allah o zalimlerin hepsini bilendir. İçlerini dışlarını ve yaptıklarını, yapacaklarını her şeyi kuşatan ilmiyle bilir ve onlara yapacağını da bilir.²⁴⁵

²³⁹ Zuheyli, Age., V, 413

²⁴⁰ Karaman, Age., III, 52-55

²⁴¹ Zuheyli, Age., V, 413-414

²⁴² Kurtubî, Age., VIII, 251-252; İbn Kesir, Age., VII, 3508

²⁴³ Elmalılı, Age., IV, 251

²⁴⁴ Kutub, Age., VII, 310

²⁴⁵ Elmalılı, Age., IV, 251

2.1.6. İhanet

Fitne çıkarmak münafıkların temel vasıflarından biridir. Zaten münafık kelimesi, nifak yani ayrılık çıkaran manasındadır. Müminler arasında ayrılık çıkarmak, ihanet etmek ise fitne kapsamına giren önemli bir suçtur. Münafıkların müminler arasındaki fitne çıkarma gayretlerinden bahseden ayetlerden birisi de şöyledir:

“Onlardan bir grup da demişti ki: Ey Yesribliler (Medineliler)! Artık sizin için durmanın sırası değil, haydi dönün! İçlerinden bir kısmı ise: Gerçekten evlerimiz emniyette değil, diyerek Peygamberden izin istiyordu; oysa evleri tehlikede değildi, sadece kaçmayı arzuluyorlardı.” (Ahzap, 33/13)

Allah Teâlâ bu ayeti kerimede, münafıkların bir kısmının diğerlerine, Resulullah'ın ordusundan ayrılıp evlerine dönmelerini ve Resulullah'ı yalnız bırakmalarını söylediklerini zikretmektedir. Münafıklarının diğer bir kısmının ise, “Evlerimiz düşmana karşı savunmasızdır” bahanesini ileri sürerek Resulullah'ın ordusundan ayrılıp evlerine gitmek için izin istediklerini açıklamaktadır.²⁴⁶ Daha sonra yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Hâlbuki evleri korumasız değildir.” Bu buyrukla onları yalanlamakta ve sözünü ettikleri hususları doğru olmadığı için reddetmektedir.

“Onlar kaçmaktan başka bir şey istemiyorlardı” yani onların tek istedikleri şey, kaçıp gitmekti. Neden kaçtıkları hususunda da ölümden kaçmak istiyorlardı, diye açıklandığı gibi, dinden kaçmak istiyorlardı, diye de açıklanmıştır.²⁴⁷

Cenab-ı Hak daha sonra münafıkların kalplerindeki imanın zafiyet derecesini ve basitliğini ve bu kaçışın evlerini korumak için olmadığını beyan ederek şöyle buyurdu:²⁴⁸ “Eğer onların her tarafından üzerlerine saldırılsa da sonra kendilerinden fitne çıkarmaları istenilse derhal onu yapacaklardı. Onunla da pek az duracaklardı.” (Ahzap, 33/14)

Burada sözü edilen ‘fitne’nin ne olduğu hususunda iki görüş vardır. Birincisi, eğer kavmiyet asabiyeti ile savaşmaları istenmiş olsaydı, bu çağrıya çabucak cevap verip giderlerdi. İkincisine göre, sonra onlardan şirk koşmaları istenseydi, çabucak bu isteği yerine getirirlerdi. “Bu hususta geçirecekleri az bir süre müstesna.” Yani küfre

²⁴⁶ Taberî, Age., VI, 480-481

²⁴⁷ Kurtubî, Age., XIV, 54-57

²⁴⁸ Zuheyli, Age., XI, 277

saptıktan sonra Medine de ancak az bir süre kalabilecekler ve sonra da helâk olacaklardı.²⁴⁹

Yani düşman orduları Medine'nin her tarafından münafıkların üzerlerine gelseydi; sonra da onlardan dinden vazgeçmeleri, ya da açıkça küfre dönmeleri ve Müslümanlarla savaşmaları istense, buna girişirler, bunu kendi gönülleri ile kabul ederler ve bunu derhal yaparlardı. İmanı korumaz ve imana sarılmazdı. İcabet ederken ve kendilerinden istenen şeyi verirken pek az korku ve endişe taşıdıklarından fazla beklemezlerdi. Bu da durmaksızın soru ve cevabın geldiği zaman miktarıdır. Yahut onlar küfrü kabul ettikten sonra Medine'de pek az beklerler ve nihayet helak olurlardı.

Bu durum, münafığın gönüllerindeki imanın zayıflığına açık bir delildir. Dolayısıyla onların savaştan sıyrılmaya ve geri dönmeye teşebbüs etmelerinde şaşılacak bir durum yoktur. Bu karşı koyma ve yiğitlerle karşılaşma sahnelerinden kaçmaya alışmış korkak ve mütereddit kimselerin özelliğidir.²⁵⁰

2.1.7. Baskın -Tuzak

Namazı kısaltmanın illeti; fitne, işkence veya öldürülme korkusu ve hoş olmayan durumlarla karşılaşma endişesi gibi durumlar olmaktadır. Ancak bu gibi hallerde kullanılacak olan söz konusu ruhsat geçicidir ve korku durumunda söz konusudur.²⁵¹ Aşağıdaki ayette Allah ü Teâlâ, korku halinde iken namazın nasıl olacağını şöyle anlatmaktadır:

“Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler, sizin apaçık düşmanınızdır.” (Nisa, 4/101)

“Yeryüzünde sefer (yolculuk ya da savaş) ettiğiniz vakit”. Görülüyor ki burada Allah yolunda kaydı, açıktan açığa belirtilmemiştir. Dolayısıyla görünüşe göre gerek cihat ve gerek hicret, gerek ticaret ve gerek her hangi bir sebep ve maksatla vaki olan seferlerin hepsini kapsar. Ve bunun için ayetin mutlak anlamda seferi namaz (yolculuk namazı) hakkında olduğu söylenmiştir. Bununla beraber, ayetin yine cihad seferi ile ilgili olduğu da gelince ve ifade biçiminden anlaşılmaktadır. Bunun için burada mutlak anlamda seferi namazlara bir işaret bulunsa bile, asıl kendisi için geçen şey düşman

²⁴⁹ Kurtubî , Age.,XIV, 52-57

²⁵⁰ Zuheyli, Age., XI, 277

²⁵¹ Erdal, Agm., s.225

korkusuyla ilgili olan harp veya hicret seferi olduğundan ayetin hükmü seferi namazdan çok zaruret yerlerinde korku namazıyla ilgilidir.²⁵²

Yani seferber olup yürüdüğünüz vakit kâfirlerin sizi fitne ve sıkıntıya düşüreceklerinden korkarsınız namazı biraz kısa kesmenizde günah yoktur. Hiç şüphe yok ki; kıyamıyla; rükûuyla, sücuduyla ve bütün rekâtları ile eda edilecek tam bir namaz, asla düşmanın hilesinden kurtulma imkânını temin edemez. Aksine hain gözlerin kendisini tanımasına ve kötü emellerini tahakkuk ettirmelerine sebebiyet verir. Secdede veya rükûda iken, kendisini kısıkrak yakalamalarına imkân hazırlar. Bundan dolayıdır ki, bir felâket korkusu mevzubahis olunca, bir lütfü ilâhi olarak namazı kısa kesmek ruhsatı verilmiştir.²⁵³

Kasr, çekip uzatmanın zıddı olarak kısip kısaltmak demektir. “Yolculuk ettiğinizde, kafirlerin size bir fenalık yapmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda size bir sorumluluk yoktur” (Nisa,4/101) ayetindeki namazdan kasr²⁵⁴ hakkında iki görüş vardır. Birinci görüş; Bu, cumhur’un görüşü olup, kasırdan maksat rekâtların sayısını azaltmaktır. Bu görüşü benimseyenler de aralarında ihtilaf ederek şu iki görüşü öne sürmüşlerdir. Birincisi, buradaki kasırdan maksat misafirin namazıdır. Zira mukîm iken dört rekât olarak kılınan her namaz, seferde iki rekât olarak kılınır. Bu kısaltmanın içine öğle, ikindi ve yatsı namazları girer. Akşam ve sabah namazları ise kısaltılmaz. İkinci görüş, bu ayetle misafirin namazı değil, korku namazı kastedilmiştir. Bu, İbn Abbas, Cabir ibn Abdillah ve bir kısım (sahabenin) görüşüdür. İbn Abbas şöyle demektedir; “Allah, peygamberimiz Muhammed (sav)’in lisanı üzere mukimin namazını dört, misafirin (yolcunun) namazını iki, korku namazını da bir rekât olarak farz kıldı.” Bu iki görüşü de bizim dediğimiz gibi, ayette bahsedilen kısaltmadan maksadın, rekât sayılarını azaltma olduğu görüşüne dayanmaktadır.

İkinci görüş ise; kasırdan maksat, rekâtların eda edilmiş şeklindeki hafifletmedir. Buna göre namazda rükû ve sücud yerine ima ve işaretle yetinilir; yürürken ve elbiseler kana bulaşmış olduğu zaman da namaz kılmak caiz olur. Bu, savaşın şiddetlendiği vakit kılınan namazdır. Bu görüş, İbn Abbas ve Tavûs’tan rivayet edilmiştir. Bunlar kendi görüşlerinin doğruluğuna şu şekilde istidlal etmişlerdir: Düşmanın fitnesinden korkmak, iki rekâtın bütün vasıfları tamamlanarak kılındığı zamanda devam eder. Bu ancak, harb

²⁵² Elmalılı, Age., II, 584

²⁵³ Kutup, Age., III, 419

²⁵⁴ Elmalılı, Age., II, 585

iyice şiddetlendiği zaman, korku da iyice arttığı zaman olabilir... Bu görüş zayıftır. Çünkü şöyle de denilebilir: Misafirin namazının rekâtları az olduğu zaman, o yolcu, düşmanın, onun namaz kıldığını anlayamayacağı bir tarzda eda etmesi de mümkün olur. Ama rekât sayıları çoğalıp süre uzayınca, o kimsenin bu namazını, düşmandan habersiz olarak kılması mümkün olmaz.

Zikrettiklerimizden muhtemel olan görüş şudur: Kasr, hafifletmek demektir. Hafifletmek ise, bazı rekâtların kaldırılması şeklinde olabileceği gibi rükû ve sücud yerine imâ ve işaretle de olabilir. Ancak kasr lafzını, rekâtların bir kısmını edâ etmemek manasına almak daha uygundur.²⁵⁵ Namazı kısaltmak Şafii'ye göre ruhsat, Hanefi'ye göre azimettir.²⁵⁶

Cenab-ı Hak, “Eğer kâfirlerin size fenalık yapmasından endişe ederseniz...” buyurmuştur. Buradaki “fitne” (fenalık) hususunda iki görüş vardır. Birincisi; Siz, kâfirlerin, bütün namazda rükû ve secdenizi tamamlamanız hususunda size fırsat vermeyeceklerinden korkarsanız...

İkincisi ise: Eğer siz, kâfirlerin size düşmanlıkları sebebi ile fenalık yapmasından korkarsanız... Netice olarak her türlü belâ, sıkıntı ve meşakkat bir fitnedir.

Sonra Cenab-ı Hak, “Şüphesiz ki kâfirler, sizin apaçık düşmanınızdır.” buyurmuştur. Bu, “Kâfirler ile sizin aranızda meydana gelen bu düşmanlık, eskiden beri bulunan bir düşmanlıktır. Şu anda, sizler, din hususunda onarlara muhalif olduğunuzu ortaya koyduğunuz için, onların düşmanlığı arttı. Düşmanlıkları arttığı için de, sizinle savaşmaya, hatta güçleri yeterse sizi yok etmeye niyetlenmiş ve yönelmişlerdir. Binaenaleyh eğer namazlarınız uzarsa, çoğu kez onlar sizi öldürmeye fırsat bulmuş olurlar. İşte bundan dolayı, namazlarınızı kısaltmanıza ruhsat verdim” demektir.²⁵⁷

2.1.8. Anarşi

İslam'a göre fitne çıkarmak ya da ona sebep olmak büyük bir suç ve günahdır. Fitnenin zararı geneldir; bir fitne ortamında, doğrudan doğruya bu olaylara karışın karışmasın, günahkâr ya da masum herkese düşen bir pay vardır. Buna göre en büyük fitne, milli birliği bozan ve ülkenin sosyal düzenini sarsan anarşi, ihtilâl yıkıcı ve bölücü hareketlerdir. Vatan savunmasından kaçmak, bütün bir milletin açıkça dinden dönmesi

²⁵⁵ Râzî, Age., VIII, 276-277; İbn Kesir, Age., V, 1884-1885

²⁵⁶ Râzî, Age., VIII, 278

²⁵⁷ Râzî, Age., VIII, 284

ve küfür içine girmesi, zalim devlet büyüklerine karşı doğru yola getirici öğütler vermeyip onlara dalkavukluk yapılması da birer fitnedir. İnsanların huzur ve düzenlerini, birlik ve anlaşmazlıklarını hiçbir dini ya da milli fayda gözetmeksizin bozmaya çalışmak, hiçbir şekilde tasvip edilmeyen bir davranış tarzıdır. İnsanların inançlarından dolayı baskı yapmak, hakaretlerde bulunmak, vatanından kovup çıkarmak, onların hukukunu çiğnemek, maddi ve manevi varlıklarını ortadan kaldırmak gibi tehlikeli sonuçlara yol açan fitneyi Kur'an-ı Kerim, "öldürmekten daha büyük, daha şiddetli" bir tehlike olarak nitelendirir.²⁵⁸ Medine döneminde nazil olan Bakara 2/191-192-193-217 ayetlerinde, inkârcılar tarafından Müslümanların inançlarına yönetilen fitnenin taşıdığı tehlikenin büyüklüğü vurgulanmış; dış düşmanın gerçekleştirmeyi umduğu küfür ve şirk hâkimiyetine karşı silahlı mücadeleye girişilerek fitnenin bertaraf edilmesi ve Allah'ın dininin hâkim kılınması müşterek ideal olarak ortaya konmuş; bu suretle fitne kavramı, ferdi sıkıntı veya buhrana işaret eden eski konumundan bir iman ve zihniyet savaşının sebebi şeklinde yeni bir konuma kaydırılmıştır²⁵⁹

Fitne (yani belâ, azap gibi eylemler) Allah tan olursa kulun yararına bir sınavdır, hikmete bağlıdır. Ama kuldan olursa baskıdır, zulüm, işkencedir. Bundan dolayı insanlara fitne (baskı, işkence) yapanlar kınanırlar.²⁶⁰

"Sana haram ayı, yani onda savaşmayı soruyorlar. De ki: O ayda savaşmak büyük bir günahdır. (İnsanları) Allah yolundan çevirmek, Allah ı inkâr etmek, Mescid-i Haramın ziyaretine mani olmak ve halkını oradan çıkarmak ise Allah katında daha büyük günahdır. Fitne (dâhil anarşi çıkarmak) de adam öldürmekten (savaştan) daha büyük bir günahdır. Onlar eğer güçleri yeterse, sizi dininizden döndürünceye kadar size karşı savaşa devam ederler. Sizden kim, dinden döner ve kâfir olarak ölürse, onların yaptıkları işler dünyada da ahirette de boşa gider. Onlar cehennemliktirler ve orada devamlı kalırlar." (Bakara 2/217)

"Onları (size karşı savaşanları) yakaladığımız yerde öldürün. Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Fitne, adam öldürmekten daha kötüdür. Mescidi Haram'da onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Eğer onlar size karşı savaş açarlarsa siz de onları öldürün. İşte kâfirlerin cezası böyledir. Şayet onlar vazgeçerlerse

²⁵⁸ Hökelekli, "Fitne", II, 52

²⁵⁹ Çağrı, "Fitne", XIII, 157

²⁶⁰ Ateş, Age., VI, 286-296

siz de vazgeçin. Zira Allah çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur.” (Bakara, 2/191–192)

İslam’da harp, sırf Allah içindir. Beşeriyetin uzun müddet yaptığı harplerdeki hedeflerden hiçbiri için değil. Muharebe sırf Allah yolundadır. Yeryüzünde hâkimiyet kurmak, şeref ve şan sahibi olmak, ganimet ve kazanç elde etmek için değil. Yeryüzünde Allah kelâmını yüceltmek, hayatta Allah nizamını hâkim kılmak ve müminleri dinlerinden döndürecek fitnelere muhafaza etmek, onları sapıklığa ve yozlaşmaya sürüklemelerini önlemek içindir... Bu hedeflerden başka yollarda yapılan savaşlar, İslam’ın nazarında gayri meşrudur ve bu harplere katılanlar için, Allah indinde hiçbir mükâfat ve makam yoktur.²⁶¹

Hicretten önce savaş pek çok ayeti kerime ile yasaklanmıştır. Her ne olursa olsun, sabretmek ve barışmak emredilmiş; daha sonra ise “Kıtâl (savaş) Ayetleri” ile bu yasak kaldırılmıştır.

Ancak savaş ayetleri ikidir. Bir kısmı sadece caiz olduğunu ve izin verildiğini ifade eder. Bir bölümü de savaş ve cihadı emrederek vücut (vacip) oluş ifade eder. Bu ayet ise yalnızca savaş ayeti değil; savaş emri ayetidir.²⁶²

“Onları yakaladığınız yerde öldürün” ifadesindeki “onlar” dan maksat Müslümanlara karşı savaş açan düşman taraftarıdır. Kuşkusuz barış zamanlarında barışın kuralları savaş zamanlarında da savaş kuralları geçerlidir. Burada düşmana hücum ederek askerlerinin yakalanıp öldürülmesi savaş kazanmanın gereği olarak ortaya konmaktadır. Zira savaşa kazanmak için girişilir. İnsan gücünün birinci derecede önem taşıdığı bir savaşı kazanmanın ilk şartı da—özellikle klasik savaş şartlarında—düşmanın insan gücünü kırmaktır.²⁶³

Allah yolunda savaşın ve onları nerede yakalarsanız öldürün. Hill’u Harem (Hill’i Mekke’de Harem sınırı dışındaki yer, Harem: Mekke şehri ile dolayları) (Müslümanlardan başkasına yasak olan bölge) demeyin, onlar saldırıya diye beklemeyin, böyle yapın. Ve sizi çıkardıkları yerden; yani Mekke’den onları çıkarın.²⁶⁴ Ve oradan sürünüz çünkü onlar sizi vatanınız olan Mekke’den çıkarmışlardı. Oradan sizi çıkarmak için yardımlaşmışlardı, mallarınızı müsadere etmiş, mülklerinizi almış, akideniz dolayısıyla sizi dininizden çevirmek için eziyet, işkence ve baskı ile fitnelere

²⁶¹ Kutup, Age., I, 389

²⁶² Elmalılı, Age., II, 14

²⁶³ Karaman, Age., I, 191-193

²⁶⁴ Elmalılı, Age., II, 14

maruz bırakmışlardı. İşte din sebebiyle maruz bırakıldığınız bu fitne, hür ve boyun eğmeyen mümin için öldürülmekten daha ağır, daha büyük bir iştir. Çünkü bu varlık âleminde en kutsal şey akide yani inançtır. Bu, kâinatta bulunan her şeyden daha yüce ve daha değerlidir. İnsan için en büyük baskı, din dolayısıyla işkenceye ve baskıya maruz kalması, kalbinde, aklında, ruhunda yer eden akîdesi dolayısıyla azap edilmesi, dünya ve ahiretteki mutluluğunu, esenliğini ona sahip olmakta gördüğü akîdesi dolayısıyla işkencelere uğratılmasıdır. Çünkü en büyük hazine ve kâr getirecek sermaye odur. Onun yolunda canın ve değerli varlıkların feda edilmesi pek kolaydır. O bakımdan sizin Harem bölgesinde savaş esnasında öldürme işiniz onların nitelikleri olan fitneden daha hafiftir. Yani sizi küfre döndürmek için yaptıkları işkencelere göre daha basittir²⁶⁵ Mümini dini hakkında fitneye düşürerek onu kâfir veya müşrik yapmak, onu öldürmekten daha beterdir. Zira öldürülmesi halinde sadece geçici dünya hayatı bitmiş olur. İslam'dan çıkarılması halinde ise ahiret teki ebedi hayatı hüsrana olur, cehennemde ebedi olarak kalmasına sebep olur.²⁶⁶ Bundan dolayı, fitneye tutulmaktan ise o fitneyi çıkarıcıları öldürmek veya ölmek veya çıkardıkları fitneyi kendi başlarına yıkmak elbette yeğdir.²⁶⁷

Daha sonra Allah Teâlâ Müslümanlara kendileriyle savaşan kimseleri öldürmekle ilgili verdiği emirde ancak bir yeri müstesna tutmaktadır. Bu ise Mescid-i Haram'dır. Oraya giren herkes emniyet içerisinde olur. Bu sebeple onlar orada, sizinle savaşmadıkça siz de onlarla savaşmayınız. Hiçbir zaman da onlara teslim olmayınız. Çünkü kötülüğe karşı kötülük söz konusudur ve en büyük zalim zulmü başlatandır. Eğer orada onlar sizinle savaşarlarsa siz de onları öldürünüz. Çünkü Allah Teâlâ'nın kâfirlere bu şekilde misli ile ceza vermesi ve böyle bir azap ile onları cezalandırması onun sünnetinin gereğidir. Sebep ise düşmanlığı onların başlatmaları, kendi nefislerine zulmetmeleridir. O bakımdan, yaptıklarının cezası ile karşılaşacaklardır.²⁶⁸

O, en azılı günahkârları, suçluları bile bağışlar ve onlara merhamet eder. Siz de kendinizi bu modele göre biçimlendirmeye çalışmalısınız. Yaptığınız savaş kana susamışlığınızdan değil, Allah rızasından kaynaklanmalı. Onlar, Allah'ın yoluna engel

²⁶⁵ Zuheyli, Age., I, 453

²⁶⁶ Taberî, Age., I, 457-458

²⁶⁷ Elmalılı, Age., II, 14

²⁶⁸ Zuheyli, Age., I, 454

oldukları müddetçe onlarla savaşın. Fakat onlar savaşı bırakıp, düşmanca tutumlarından vazgeçer vazgeçerlerse, siz de hemen savaşı bırakın.²⁶⁹

“Fitne tamamen yok edilinceye ve din (kulluk) de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın. Şayet vazgeçerlerse zalimlerden başkasına düşmanlık ve saldırı yoktur.” (Bakara, 2/193)

Bu ayetteki fitne kelimesi 191. ayettekinden farklı bir anlamda kullanılmıştır. Burada kelime, Allah yoluna tâbi olmak için gerekli olan özgürlük ve güven gibi şartlara sahip olunamayan bir toplum durumunu anlatmaktadır. Bu nedenle, Müslümanlara bu durumu düzeltmeleri, tekrar Allah yolunda barış ve özgürlüğü sağlamaları için savaşa devam etmeleri emredilmektedir. İnsanın insana hükmettiği ve Allah yoluna tâbi olmanın imkânsız olduğu bir toplumda, fitne hüküm sürüyor demektir. İslam’ın savaşmaktan amacı, fitneyi ortadan kaldırmak ve insanları ilâhi tebliğe uygun bir şekilde Allah’ın kulları olarak yaşayabilmeleri için, Allah’ın emrettiği hayat düzenini oluşturmaktır.²⁷⁰ Dini tebliğ hürriyetini yerleştirmek Allah kelimesini yükseltip, şeriatını uygulanır kılmaktır, Müslüman’ların ve İslâm davetçilerinin azim ve kararlılıklarını korumaktır. Yoksa düşmanlık, saldırganlık, kan dökmek için meşru görmüş değildir.²⁷¹

Müslüman, din tamamen Allah için oluncaya ve yeryüzünde hiçbir kuvvetin Allah’tan uzaklaştırma imkânı kalmayıncaya kadar durmadan, dinlenmeden cihad edecektir... İnsanları dine girmeye zorlamak değil... Allah dinini yeryüzünde yüceltip, dine girmek isteyenleri korkutacak hiçbir şey kalmayıncaya, Allah ın dinini tebliğ etmekten ve dinde sebat gösterip, vecibelerini îfâ etmekten alıkoyan hiçbir kuvvetin korkusu kalmayıncaya kadar hâkimiyet-i diniyeyi sağlamak için cihad edecektir... Ancak bir kavimle savaş başladıktan sonra sizinle savaşmaktan vazgeçer de sizin dininize girerlerse hemen onlarla savaşmayı bırakın. Zira düşmanlık ancak Allah’a ortak koşan zalimlere karşı geçerlidir. Aşağıdaki hadis de bu anlamı destekler mahiyette kabul edilebilir²⁷²

Bu hususta Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

“Ben şahadet ederim ki Allah tan başka ilah yoktur, Muhammed Allah’ın Peygamberidir” deninceye, namazı kılıp zekâtı verinceye kadar ben onlarla savaşmakla

²⁶⁹ Mevdudi, Age., I, 154-155

²⁷⁰ Mevdudi, Age., I, 155

²⁷¹ Zuheyli, Age., I, 460

²⁷² Kutup, Age., I, 368

emrolundum. Onlar bu şeyleri yaptıkları sürece kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Ancak İslâm'ın getirdiği haklar müstesnadır. Onların her birinin hesabı Allah'a aittir.

Şayet size karşı savaşılan kâfirler, savaşmaktan vazgeçer, dininize girer, putlara tapmaktan vazgeçer ve Allah ın size emrettiği şeyleri kabullenip boyun eğecek olurlarsa artık onlara karşı savaşmaktan vazgeçin. Zira ancak zalimlere karşı düşmanlık yapılır. Onlar da Allah'a ortak koşanlardır.²⁷³

Kur'an-ı Kerim'de inançsız insanların eylemi olarak anılan fitne, onların zulüm ve baskısı anlamında kullanılır.²⁷⁴ Şu ayet bunun çarpıcı örneğidir:

“Fitne ortadan kalkıncaya ve din tamamen Allah ın oluncaya kadar onlarla savaşın! (İnkâra) son verirlerse: şüphesiz ki Allah onların yaptıklarını çok iyi görür.” (Enfal, 8/39)

Fitnenin kalmaması, insanlar arasında “fitne” ve fesada renk, ırk, kabilecilik gibi, hiç bir ideal ifade etmeyen temellerde bölünmeye, insanların bazılarının bazıları üzerinde buğz etmesine, zulme ve sömürüye yol açan, bütün bu kötülüklerin ana sebebi ve zemini olan şirkin hakimiyetinin son bulup, yeryüzünde birlik ve Allah dışında ilahlaştırılan her türlü sahte ma'buda kulluktan kurtulup, bir Allah'a ibadette eşitlenme ve gerçek hürriyete ulaşma; Rebi' bin Âmir'in Kadisiye Savaşı'nda İran orduları komutanına söylediği gibi, “insanları sahte tanrılara kulluktan bir Allah'a kulluğa, yerlerin basıklığından göklerin enginliğine, sahte dinlerin karanlığından İslâm'ın aydınlığına çıkarma” demek olan Tevhid'in hakimiyetinin kurulması, batılın gidip Hakk'ın hakim olmasıdır.²⁷⁵

Mekke döneminde yoğun baskılarla uygulanan bu fitne faaliyetleri hicretten sonra da bilhassa Medine dışındaki müslüman kabilelere yönelik olarak sürdürülmüş, bunlardan bir kısmının putperestliğe dönmesine sebep olmuştur.²⁷⁶ Yukarıdaki ayetlerle hemen hemen aynı içerikteki şu ayetleri zikretmekte faydalı olacağını ümit ediyoruz:

“Haram aylar çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün; onları yakalayın, onları hapsedin ve onları her gözetleme yerinde oturup bekleyin. Eğer tövbe eder, namazı dosdoğru kılar, zekâtı da verirlerse artık yollarını serbest bırakın. Allah yarlıgayan, esirgeyendir. Ve eğer müşriklerden biri senden aman dilerse, Allah'ın

²⁷³ Taberî, Age., I, 459-460

²⁷⁴ Ateş, Age., VI, 286-296

²⁷⁵ Ünal, Age., s.267-268

²⁷⁶ Çağrıncı, “Fitne”, XIII, 157

kelâmını işitip dinleyinceye kadar ona aman ver, sonra (müslüman olmazsa) onu güven içinde bulunacağı bir yere ulaştır. İşte bu (müsamaha) onların, bilmeyen bir kavim olmalarından dolayıdır.” (Tevbe 9/5-6)

“Hem sizden hem de kendi toplumlarından emin olmak isteyen başkalarını da bulacaksınız. Bunlar her ne zaman fitneye götürülseler ona baş aşağı dalarlar(daldırırlar). Eğer sizden uzak durmaz, sulh teklif etmez ve ellerini çekmezlerse onları yakalayın, rastladığınız yerde öldürün. İşte onlar üzerine sizin için apaçık yetki verdik.” (Nisa, 4/91)

Tefsircilerin Medine çevresinden Gatafân ve Esedoğulları'nı Mekke'den de Abdüddâroğullarını örnek olarak gösterdikleri bir grup,²⁷⁷ hem Müslümanlardan emin (itimad edilen) olmak hem de kendi kavimlerinden emin olmak isterler. Yani iki tarafça da hoş görünmek, göze girmek, el tutmak, zarar etmemek, sırasını bulunca külah kapmak için mümin ile mümin, kâfir ile kâfir olurlar ve salt zarar etmemek maksadıyla, tarafsız olmak ve her savaşıyan tarafın düşmanlığından emin (korkusuz) kalmak, siyaset yapmak isterler.²⁷⁸

Bunlar münafık bir kavimdir, Resulullah (s.a.v.) ve ashabına karşı müslüman gözüküyorlar ki o yönden canlarını, mallarını çoluk çocuklarını emniyet altına almış olsunlar. Fakat alttan alta da yarıdakçılık yapıyorlar, onların ibadet ettiklerine ibadet ediyorlar. Müslümanlardan emin olmak istiyorlar ama kalben içten kâfirlerle birlikte dirler.²⁷⁹ Allah Teâlâ şu ayetinde belirttiği bir halde bulunuyorlar: “Şeytanlarıyla baş başa olunca, emin olun, biz sizinle beraberiz, derler.” (Bakara, 2/14). Burada da halleri şöyle tasvir ediliyor; “Ne zaman fitneye döndürülürler ise onun içine baş aşağı atılırlar, “Yani kavimleri onları ne zaman Müslümanlara karşı savaşmaya çağırırsa, en çirkin, azgın bir şekilde o çağrıya uyarlar ve savaşa tepe takla atılır ve diğer bütün düşmanlardan daha şiddetli bir şekilde harbe katılırlar.²⁸⁰ Şirkin içinde gömülürler.²⁸¹ “Fitneye baş aşağı dalarlar” demek, onların hem küfürlerinde, hem de müslümanlara ne denli düşman oldukları hususunu beyan için yapılmış bir istiareidir. Çünkü bir şeye tepe üstü düşen kimsenin, o şeyden çıkması imkânsız olur.²⁸²

²⁷⁷ Karaman, Age., II, 87

²⁷⁸ Elmalılı, Age., II, 564

²⁷⁹ İbn Kesir, Age., IV, 1781

²⁸⁰ Zuheyli, Age., III, 175

²⁸¹ Taberî, A.g.e, III, 60

²⁸² Râzî, Age., VIII, 229-231

Bunların hükmü şudur: Eğer sizi bırakıp bir tarafa çekilmezler, size barış teklif etmezler ve tarafsız kalmazlar, müşriklerle birlikte olurlar ve sizinle savaştan uzak kalmazlarsa onları esir edin, nerede karşılaşırsanız onları öldürün. Onlar aleyhinde size apaçık bir delil, düşmanlıkları ortaya çıktığı için öldürülmeleri hakkında gayet kesin bir ferman verdik.

Bu hükümler, İslâm'ın barışa, güvenliğe, ahde, anlaşma ve sulha ne kadar çok önem verdiğini göstermektedir.²⁸³ Âlimlerin çoğu, “Bu ifade, onlar bizimle savaşmaz, anlaşma yapmak isterler ve bize eziyet etmekten ellerini çekerlerse, bizim onlarla ne savaşmamızın, ne de öldürmemizin caiz olmayacağına delalet eder.” demişlerdir.²⁸⁴

2.1.9. Masum İnsanlara İşkence Etmek Öldürmek (Yöneticilerin Zulmü)

Mekke'de daha İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren inananlara; özellikle korumasız, fakir, köle insanlara çok işkence edilmişti. Birinci derecede eziyet edilenler zayıf müslümanlardı ama önemli Kureyş ailelerine mensup müslümanlar da işkenceden tamamen uzak değillerdi. Müşrikler, ilk müslümanları çırıl çıplak soyarak ateş gibi kumların üstüne yatırır, üzerlerine koca taşlar koyup uzun süre onları kavurucu güneşin altında bekletirlerdi. Gençleri, köleleri şiddetle döverlerdi. Ammar'ın babası Yâsir, annesi Sümeyye Kureyşin ağır işkencesiyle şehid olmuşlardı. Bilâl Habeşi de göbeğine taş konup Güneş'in altında bekletilen kölelerdendi.²⁸⁵

Mekke'deki müminlere yapılan eziyetlere mukabil onlara moral vermek ve kendilerinden önceki müminlerin daha şiddetli işkencelere maruz bırakıldıklarını hatırlatmak amacıyla indirilen Ashâb-ı Uhdud kıssası, bize fitne kavramın anlamını daha müşahhas olarak anlatır.²⁸⁶

“Ama inanmış erkek ve kadınlara işkence ederek onları dinlerinden çevirmeğe uğraşanlar, eğer tevbe etmezlerse, onlara cehennem azabı vardır, yakıcı azap da onlaradır.” (Bürûc 85/10)

Sûrede sözü edilen “Ashâbü’-l Uhdûd “İslâmiyet’ten önceki bir devirde müminleri dinlerinden döndürmek için ateş dolu hendeklere atarak işkence eden kimseleri ifade eder. Kendilerinden “Ashâbü’l Uhdûd “diye söz edilen kimselerle onların işkence ettiği müminler ve bu olayın geçtiği zaman ve bölge hakkında Kur’an-ı

²⁸³ Zuheyli, Age., III, 175

²⁸⁴ Râzî, Age., VIII, 229-231

²⁸⁵ Ateş, Age., VI, 286-296

²⁸⁶ Erdal, Agm., s.223

Kerim bilgi vermemiştir. Tefsirlerde bunların kimlikleri hakkında çok değişik ve birbiriyle çelişen açıklamalar bulunmaktadır. Bu açıklamalar arasında Necrân Hıristiyânlarının Yemen kralı Zü Nuvâs tarafından idam edilmeleri yahut bir Zerdüş kralının, erkek kardeş ile kız kardeşin evlenmelerine Allah'ın müsaade ettiği şeklindeki hükmünü kabul etmeyen tebaasını ateşe atarak cezalandırması gibi güvenilir olmayan veya tamamen uydurma olan menkıbeler ortaya çıkmıştır. “Ashâbü-l- Uhdûd” u belli bir dönemle ve belli insanlarla sınırlı tutmayıp tarih içinde çeşitli tarzlarda ve değişen yoğunluk derecelerinde tekrarlanan olgu olarak değerlendirmek de mümkündür. Bürûc 10. ayet de bu anlamı desteklemektedir. Geçmiş dönemlerde olduğu gibi Bürûc süresinin indiği dönemde de Mekkeli müşrikler müminlere, özellikle fakirlere ve kimsesizlere acımasızca işkence ediyorlardı. Bu ayette de Mekke müşriklerinin yaptıkları bu zulümlere işaret edilmiştir.²⁸⁷ Veya zulmü yapan herkesin kastedilmiş olması da muhtemeldir. Bu daha evladır; çünkü lafz umûmî olup, hüküm de umûmîdir.²⁸⁸

Bu kıssa Rabbine imân eden ve imân hakikatlerine sarıldığını açıkça ilân eden bir kitlenin kıssasıdır. İmân hakikatlerini açıkça belirttikten sonra insanın insanlık hakkı olan inanç ve akîde hürriyetini, gerçekleri bilmek ve Aziz, Hamid olan Allah'a inanmak hakkını despotça ayaklar altına alıp dikta ve zulüm rejimi kuran Allah düşmanları tarafından çeşitli fitnelere marûz kalan bir toplumun kıssasıdır. Bu zalimler, insanın Allah indindeki şerefine de değer vermemekte ateşe attıkları mazlumların çektikleri acıları seyretmekten zevk almaktadırlar.²⁸⁹

Ayet de zulmü anlatmak için ‘el- fitne’ kelimesi geçmiştir. “El- fitne” kelimesinin asıl anlamı “sınamak” ve “denemek” tir. Çünkü o kâfirler, o mü'minleri sınanmışlar ve onları ateşe tutarak yakmışlardır. Kimi müfessir de, “fitne” nin, o ateşle yakmak olduğunu söylemişlerdir. İbn Abbas ve Mukatil ise, “Erkek mü'minlerle... belâya uğratanlar” yani, “onları ateşte yakanlar...” demişlerdir.²⁹⁰ Zalimler mü'minleri ateşte yakarak denemeye çalışmışlar.

Ne var ki bu imanlı kitlenin gönlünde yer eden iman duygusu her tülü fitnenin üstüne çıkmakta ve bu gönüllerdeki akide hayata muzaffer olmaktadır. Binaenaleyh zalim diktatörlerin tehdidi karşısında eğilmemekte, dininden dönmemekte, ölünceye

²⁸⁷ Komisyon, Age., V, 521-522

²⁸⁸ Râzî, Age., XXIII, 42

²⁸⁹ İbn Kesir, Age., XV, 8386-8387

²⁹⁰ Râzî, Age., XXIII, 42

kadar ateşte yakılmalarına rağmen davarlarında fedakârlık etmemektedirler. Aslında bu gönüller hayata kulluktan kurtulmuşlar, bu derce iğrenç bir metotla ölümle yüz yüze gelirken hayat sevgisini küçümsemişler, yerin bağlarından kurtulmuş, her türlü cazibelerden azad olmuşlardır. Böylece de hayat karşısında akidenin galib gelmesiyle bizzat kendi varlıklarının da üstüne çıkmışlardır²⁹¹

Bunca zulümlerine karşılık o zalimler Allah'a tevbe edecek ve yaptıklarına pişman olacak olsalardı Allah onları mağfiret edecekti. Hasan-ı Basrî (r.a.) dedi ki: şu kereme ve cömertliğe bakın! İnananların dostlarını öldürdüler, O ise onları tevbeye ve mağfirete davet ediyor. Burada tevbenin günaha çare olduğu ve cezayı kaldırdığına açık bir işaret vardır. Allah daima tevbeyi teşvik etmiştir.

Hâlbuki onlardan kimsenin tövbe ettiğine dair bir haber yoktur. Hendek sahipleri ve diğerlerinden müminleri ateşle yakanlar sonra da küfür üzere ölüp, çirkin işlerinden tevbe etmeyenler için, ahirette küfürlerine karşılık elem verici cehennem azabı vardır.²⁹² Yani ahirette, onlar için müminleri yaktıklarından ötürü, kâfirliklerinin azabından ayrı olarak bir azap daha olacaktır. Bir diğer açıklamaya göre, onlar için bir azap vardır ve ayrıca ateş azabı olan cehennem azabı vardır. Cehennem ateşinin birçok derecesi ve türleri vardır ve çeşitli isimleri bulunmaktadır. Sanki onlar cehennemde zemherir ile azap edilecekler, sonra da yanma azabı ile azap edileceklerdir. Birincisi cehennem soğuğu ile azaptır, ikincisi ise sıcaklığı ile bir azaptır.²⁹³

Müslümanlara işkence olayı bütün Mekke dönemi boyunca sürmüş, bu yüzden kendilerini koruyamayan müslümanlar, iki kez Habeşistan'a hicret etmişlerdi.²⁹⁴ Şu ayette bu hicrete ve sebebine işaret etmektedir:

“Bundan sonra şunu bil ki, şüphesiz senin Rabbin baskıya ve işkenceye uğradıktan sonra hicret eden ardından da cihat edip sabredenlerle beraberdir.” (Nahl, 16/110)

“Eziyetlerle sınanmak” şeklinde tercüme ettiğimiz ayetteki “fütinu” fiili, inkârcıların müslümanları inançlarından döndürmek için uyguladıkları fiziksel ve manevi baskıları ifade eder. Bu baskılar, başka açıdan müslümanın dinine sadakatının

²⁹¹ İbn Kesir, Age., XV, 8387

²⁹² Zuheyli, Age., XV, 444

²⁹³ Kurtubî, Age., XVIII, 539-540

²⁹⁴ Ateş, Age., VI, 286-296

ve Allah a imanının sınanıldığı bir tür imtihan olduğu için olay, aslında “imtihan” anlamı taşıyan bu fiille ifade edilmiştir.²⁹⁵

Bunlar Mekke de kavimleri içinde zayıf ve hakir görülen²⁹⁶ müslüman Araplardır. Zalim putperestler onlara her türlü zulmü reva görüyor ve dinlerinden döndürmek için olmadık işkenceler yapıyorlardı.²⁹⁷ Bunlar zahiren müşriklerin küfrü telaffuz etmeleri şeklindeki tekliflerini, fitnelerini kabul ettiler. Sonra ilkelerini, ailelerini ve mallarını terk ederek Allah’ın rızasını mağfiretini talep ederek, Medine ye hicret etmek suretiyle kurtulma imkânı doğdu. Müminler zincirine katıldılar. Müminlerle birlikte kâfirlere karşı cihad ettiler, eziyetlere karşı sabrettiler.²⁹⁸ Bu ayette, baskılara ve eziyetlere rağmen dinlerinde sebat eden en azından zahiren baskıcıların istedikleri gibi hareket etseler de, kalplerinde imanlarını koruyan müslümanlar övülmekte; Allah’ın onların yardımcısı, velisi olacağına ve sonunda onların galip geleceğine işaret edilmekte herkesin kendisini savunacağı, kendi başının derdine düşeceği kıyamet gününde Allah’a candan inanıp bağlanan, inancı uğrunda baskılara katlanan, acı çeken, sabreden ve nihayet yurtlarını terk eden bu müminlere Cenab-ı Hakk’ın rahmet ve mağfiretiyle muamele edeceği müjdelemektedir.²⁹⁹ Ayeti celile de hicret, cihad ve metanetin günahları silen bir vasıta olduklarına dikkat çekilmektedir.³⁰⁰

Müslümanların maruz kalacakları herhangi bir sıkıntı kâfirlerin bundan yanlış sonuçlar çıkarmasına yol açan fitne olabilir.³⁰¹ Bunun içindir ki, Muhammed ümmetine, ısrarlı biçimde başkaları için fitne olmamaları öğütlenmektedir.³⁰²

“Onlar da şöyle cevap verdiler: “Biz de Allah a dayanıp güvendik. Ey Rabbimiz! Bizi o zalim kimselerin işkenceleri ile imtihan etme. Ve bizi rahmetinle o kâfirler topluluğundan kurtar!”(Yunus,10/85-86)

Musa kendisine iman edenleri Allah’a güvenmeye davet edip,³⁰³ böylelikle imanının kemalinin işi tamamıyla Allah’a havale etmekle mümkün olacağını beyan edince “onlar da şöyle dediler: Biz yalnız Allah’a güvenip dayandık” işlerimizi O’na havale

²⁹⁵ Komisyon, Age., III, 389–390

²⁹⁶ İbn Kesir, Age., IX, 4583

²⁹⁷ Kutub, Age., IX, 251

²⁹⁸ Zuheyli, Age., VII, 444; İbn Kesir, Age., IX, 4583–4584; Taberî, Age., V, 241

²⁹⁹ Karaman , Age., III, 389-390

³⁰⁰ Taberî, Age., V, 241

³⁰¹ Çağrı, “Fitne”, XIII, 156

³⁰² Öztürk, Age., s.135

³⁰³ Taberî, Age., IV, 449

edip teslim ettik. O'nun kaza ve kaderine razı olduk ve O'nun emrine boyun eğdik.³⁰⁴ Sonra da Rablerine “Ey Rabbimiz! Sen bizi zalimler topluluğu için imtihan vesilesi yapma” diye niyazda bulundular. Yani zalimleri bizim üzerimize hâkim kılma. Onları bizim üzerimize musallat eyleme. Yoksa insanlar fitneye düşer ve eğer Musa'ya inananlar hak üzerine olsalardı Firavun'un önünde ve onun zulmü karşısında mağlup olmazlardı, derler. Yahut bizi dinimizden çevirerek bir azap vesile eyleme.³⁰⁵ Belki de bu; kâfirler için bir denemedir. Onların daha fazla dalalete dalmaları için bir imtihandır, Mü'minler Allah tan zalimler güruhunun tasallutundan kendilerini korumasını istiyorlar, ikinci ayet ise netice ile ilgili daha açık talepleri belirtiyor.³⁰⁶

“Merhametinle, ihsanıyla o hakkı inkâr eden, örtüp gizleyen o kâfirler gürûhundan bizi kurtar.” Muhakkak ki biz, sana îman ve tevekkül etmişizdir, dediler.³⁰⁷

“Rabbimiz, bizden rahmetini esirgeme de, bu zalim kimseler için bir fitne, bir yargı nedeni olmayalım. Bizi yanlışlık, yenilgi ve zaaftan koru ve bizi bu dünyada muvaffak kıl ki, yarattıkların için bir hayır nedeni olalım zalimler için bir günah vesilesi değil...”³⁰⁸

“Rabbimiz! Bizi inkâr edenler için fitne kılma onlara mağlub etme! Bizi bağışla! Ey Rabbimiz! Yegâne gâlib ve hikmet sahibi ancak sensin.” (Mümtehine,60/5)

Yukarıda anlamını verdiğimiz ayeti kerimede Yunus Suresi 85-86 ayeti kerimenin anlamını içermektedir. Fakat Yunus Suresi Hz. Musa'nın ümmetini anlatırken Mümtehine Suresi 5. ayet ise Hz. İbrahim (as) 'ın ailesini anlatmaktadır.

İki ümmette bu dua ile yalvardılar. Çünkü tevekkül (Allah a güvenmek) imanın en büyük alâmetlerinden biridir. Zira iman ancak zorluk zamanında sabretmekle kemale erer. Duadan ancak itaat edip sebeplere sarıldıktan sonra kabul olur.³⁰⁹ “Kim Allaha tevekkül ederse (O'na güvenirse) Allah ona yeter.” (Taha, 65/3)

Zulüm, işkence anlamında şu ayeti zikretmekte mümkündür;

“Hasılı başlangıçtan Musa'ya kendi kavminden genç bir kuşaktan başka iman eden olmadı. Kavmi, Firavun'un ve yöneticilerin kendilerine işkence edeceklerinden korkuyorlardı.” (Yunus, 10/83)

³⁰⁴ Karaman, Age., VIII, 570-571

³⁰⁵ Zuheyli, Age., VI, 223; İbn Kesi, Age., VIII, 3870

³⁰⁶ Kutup, Age., VIII, 52

³⁰⁷ İbn Kesir, Age., VIII, 3870

³⁰⁸ Mevdudi, Age., II, 359

³⁰⁹ Zuheyli, Age., VI, 224

Yine aynı anlamda Bakara suresi 217. ayette zikredilebilir. Ancak daha önce bu ayet, başka bir konuda anlatıldığından burada sadece ayetin numarası zikredilmiştir.

2.1.10. İç Karışıklık Allah'ın Azabıdır

“De ki; “Allah’ın size üstünüzden (gökten) veya ayaklarınızın altından (yerden) bir azap göndermeğe ya da birbirinize düşürüp kiminize kiminizin hincını tattırmaya gücü yeter.” Bak, anlasınlar diye ayetlerimizi nasıl açıklıyoruz.” (En’am,6/65)

Yüce Allah’ın kudreti, rahmet ve lütuf ile azap ve ceza türlerini kapsayıcıdır. O, çeşitli bolluk, esenlik ve kurtuluş çeşitleriyle yarattıklarına yardım etmeye kadirdir. Aynı şekilde o bu ayet-i kerimelerde söz konusu edildiği gibi, çeşitli azap şekillerini indirmeye de kadirdir.³¹⁰

İnsanları bir belâdan kurtaran Allah, başka bir veya birçok belâyâ uğratmaya; onlara “üstünlerinden veya ayaklarının altından” yani gökten ve yerden türlü felâketler göndermeye; hatta onların ihtiraslarını birbiriyle çatıştırarak, değişik mezhep, fırka ve parti gibi gruplara ayırarak birbirleriyle çarpışmalarını, savaşmalarını, sağlamaya da kadirdir. Geçmişte insanoğlu beklemediği, ummadığı birçok semavî ve dünyevi felaketlerle karşılaşmış, şimdi de karşılaşmaktadır. İnsanoğlu Allah ın koyduğu kanunlardan sapmanın bedeli olarak, tabii afetler denilenlerin yanında bizzat kendi elleriyle ortaya çıkardığı umulmadık belâlara da duçar olmaktadır.³¹¹ Yukardan azaba örnek, taş yağdırmak, tufan, çığlık ve rüzgârdır. Ad, Semud, Şuayb, Nuh ve Lût kavimlerine yaptığı gibi. Alttan gelecek azaba örnek ise zelzeleler, volkan patlamaları, toprağın yerin dibine geçirilmesi ve depremlerdir; Karun ve Medyenlilere yaptığı gibi.³¹² İbn Abbas Hazretleri, “üstten gelen azabın, yöneticilerden; ayakların altından gelecek azabın da, köleler ve ayaklar takımından gelecek olan şeyler manasında olduğunu” söylemiştir.³¹³ Bazı tefsirciler de baştan veya alttan gelen hastalıklar ve musibetlerle tefsir etmişlerdir. Ayet bu manaların hepsini içine almaktadır.³¹⁴

Ayetin, bölünüp parçalanmayı bir felâket olarak gösteren kısmı özellikle manidardır. Gerçekten, beşeriyet uzun tarihi boyunca pek çok kere bu çeşit azabı görmüş ve tatmıştır. İnsanlık ne zaman Allah’ın nizamından uzaklaşmışsa, insanların

³¹⁰ Zuheyli, Age., IV, 234

³¹¹ Karaman, Age., XII, 334

³¹² Zuheyli, Age., IV, 234

³¹³ Razi, Age., IX, 485-486

³¹⁴ Elmalılı, Age., III, 378

kendi arzu ve isteklerine, şehvet ve cehaletlerine, zaaf ve kusurlarına istikbalini tevdi etmişse böyle bir azap şekliyle karşı karşıya gelmiştir.

Yeryüzünde doğacak en büyük fitne kullar arasında ülûhiyet hakkının kendisinde olduğunu iddia eden kimselerin türemesi, sonra da fiilen bu hakkın kendisine ait olduğunu anlatmaya çalışmasıdır. İşte insanları parça parça edip bölen bu fitnedir. Zira dış görünüşü itibarıyla her ne kadar tek bir millet veya tek bir cemiyet şeklinde görülmekte iseler de meseleye gerçek yanından bakıldığı zaman bazısının bazısına kul ve köle olduğu, bir kısmının diğer bir kısmının elinde esir olduğu, bütün sulta ve yetkilerin ezen kitlenin elinde bulunduğu çünkü ezen kitle Allah tarafından konulmuş bir şeriata göre hareket etmek mecburiyetinde değildir, hareketlerinde sınırlı değil mutlaklıdır. İşte böylece kendi aralarında bir kin ve hasettir devam edip gider. Fırsat gözetleyenler veya ezenler birbirleri ile çekişip dururlar. Parça parça bölünürler.³¹⁵ Bunun sonucu olarak da yeryüzünde bugün nükleer felaketler, çevre kirlenmesi, tabiat düzeninin bozulması; ihtiraslardan veya ideoloji ayrılıklardan din ve mezhep ayrılıklarından, ırkçılıktan ve bölgesel çıkar hesaplarından kaynaklanan ve kısa sürede yüz binlerce insanın ölümüne ve yaralanmasına, sakat düşmesine, aç ve açık kalmasına, ülkelerin harap olmasına yol açan savaşlar içerisinde bu korkunç azap yaşanmaktadır.

Öyle görülüyor ki, insanoğlu malın mülkünü, şan ve şöhretin, ihtiras ve şehvetin ve nihayet hak yoldan saptıran sahte önderlerin esiri olmaktan, onlara tapmaktan kurtularak yalnız Allah'ı rab bilip sadece O'ndan yardım dilemediği, O'nun buyruklarını kesin kanunlar olarak tanımayıp bunları hayata hâkim kılmadığı sürece âyetlerde işaret edilen bu tehlikelere de müstehak olacak, bilinen ve bilinmeyen birçok felakete, ayetteki deyimlerle azaba maruz kalacak ve Allah tan başka hiçbir güç, hiçbir zekâ, hatta Allah'ın kitabında yer alan "hikmet" ten nasipsiz olan bilim ve teknoloji de bu felaketleri önleyemeyecek; aksine hikmetten mahrum kaldığı sürece bilim ve teknoloji yeni felaketlere yol açacaktır. Bu bakımdan bu âyet bütün insanlara, insanlığın selâmeti için mutlaka dikkat alınması gereken uyarıdır.³¹⁶

Sonra Cenâb-ı Hak, ayetin sonunda, "Bak, ayetleri onlar iyice anlasınlar diye, nasıl türlü türlü açıklıyoruz..." buyurmuştur. Yani; dedikleri şirk ve masiyetlerin batıl olduğu iyice anlamaları için kendilerine belge ve delilleri ne şekilde açıkladığımızı bir

³¹⁵ Kutup, Age., V,274-275

³¹⁶ Karaman, Age., II,334

bak! demektir.³¹⁷ Allah'ın bu ayetleri ancak iyice anlayan ve kavrayan kimseler için türlü türlü açıkladığına delâlet eder... Ama, ayetleri böyle kimseler için açıklamış değildir...Allah en iyi bilendir.³¹⁸

2.2. FİTNE KAVRAMININ SÜNNETTEKİ ANLAMLARI

“Fitne” din alimlerince, dilimize umumiyetle sına ve imtihan olarak aktarılan³¹⁹ bu kelime zamanla çok daha geniş anlam kazanarak meşakkat, zorluk, azap, günah, musibet, insanların hoş karşılamadıkları şeyler, ayarlama, pusu kurarak yol kesme, sına, bela ile deneme anlamlarına gelmektedir.³²⁰ Kur'an'ı Kerim'de geçen “fitne” ve türevleri olan ikilemeleri on madde de toplamak mümkün olsa da buna karşılık aynı kelimelerin hadislerdeki manalarında aynı çokluğu görmemiz mümkün değildir.³²¹ Hadislerde bu kelime daha çok “ictimai bozukluk, düzensizlik, anarşi... vb. manalar” kullanılmıştır.³²² Hadislerde ayrıca “deccal” diye bilinen gelişmelere de fitne denildiği görülür.³²³

Hadis kitaplarında “Kütübü'l-Fiten” diye bölümler vardır.³²⁴ Fitne kelimesinin çoğulu olan fiten, camî türü hadis kitaplarında Hz. Peygamber devrinden sonra meydana gelmesi muhtemel hadiselerle dair hadisleri bir araya getiren ana bölüm başlığının adıdır.³²⁵ Bu riayetler hadis kaynaklarında sadece “fiten” başlığı altında değil aynı zamanda “melahim”, “eşrâtü's-saat”, “kıyûmus-saat”, “imare”, “megazi”, “menâkıp” ve “mehdi” gibi farklı konuların incelendiği kitap veya bâb başlıkları altında da zikredilmektedir.³²⁶

Muhaddisler, fiten başlığı altında devlet başkanına ve idarecilere karşı nasıl davranılması gerektiğini, Müslümanlar arasındaki iç savaş ve kargaşa dönemlerinde takınılacak tavrı, gelecekte ortaya çıkması beklenen felaketler ve kıyamet belirtileri gibi

³¹⁷ Kurtubî, Age., VII, 49

³¹⁸ Râzî, Age., IX, 487

³¹⁹ Ahmet Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, 5.Baskı, DİB Yay., Ankara 1978, II, 469.

³²⁰ İbn Manzur, Age., XIII, 317 – 320

³²¹ Talat Sakallı, “Fitne”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Şamil Yay., İstanbul 1999, II, 373.

³²² Buhari, Ebu Abdillâh b. İsmail, *Sahihu'l-Buhari*, Çağrı Yay., İstanbul ts, Fiten, 17; Müslim b. Haccac, Ebu'l Hüseyin el-Kureşî, *el-Câmiu's-Sahih*, Çağrı Yay., İstanbul 1981, İman, 231

³²³ Çağrı, “Fitne”, XIII, 157

³²⁴ Sakallı, “Fitne”, II, 373

³²⁵ Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, TDVY, Ankara 1992, ss.99 – 100.

³²⁶ Ahmet Emin Seyhan, *15. yy Osmanlı Popüler Dini Edebiyatındaki Fiten Hadislerin Tahkik ve Tenkidi (Envâru'l- Aşikin Örneği)*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), Isparta 2006, s.XIX.

konuları ele almışlardır. İlk bakışta birbirleriyle alakasız gibi görünen bu konular sosyal barış ve toplum düzeninin korunması ortak paydasında birleşmektedir.³²⁷

Bizce çalışmamızın bu bölümünde, fitne kavramının sünnetteki yerini üç başlık halinde incelemeye çalışacağız.

2.2.1. Müslümanlar Arasındaki Savaş ve Kargaşa

Fiten bölümleri incelendiği zaman muhaddislerin öncelikli gayelerinin toplum huzurunu korumak ve sosyal barışı temin etmek olduğu görülmektedir.³²⁸ Ancak fitne denince ilk akla gelen mânâ, beşeri huzursuzluk, bozgun, kavga, kargaşa, birbirine girme, dedikodu, fesad gibi insanlar arasında cereyan eden menfi hadiselerdir.³²⁹ Nitekim İmam Buhârî, Enfal 25. ayeti Kitabı'l-Fiten'in ilk cümlesi olarak seçmek suretiyle fitne tabiri ile ictimai fitneleri kastettiğini baştan ortaya koymuştur.³³⁰

“Ey müminler! Öyle bir fitneden sakınınız ki, o hiç de sizden yalnız zulmedenlere dokunmakla kalmaz Onun dehşeti günahsızları bile kuşatır.” (Enfal, 8/25).

Bu ayet-i kerimedeki fitne ile murad zararı umumi olan ve musibeti günahkâr ve günahsız bütün bir millete şamil bulunan ihtilaflardır. Çeşitli hadiseler göre en büyük fitne milli birliği bozan ve İslam toplumunun sosyal hayatını ihlal eden, bağı hareketleri gelir. İkinci planda da vatan müdafaasından kaçmak, bütün ümmetin gözü önünde alenî küfür ve dinden irtidat etmek, zalim yöneticilere hayır ve doğru olan şeyleri öğütlemeyip, onlara dalkavukluk yapmak veya yağ çekmek gibi kötü şeyler gelir ki, bunlar da bir ümmetin bütün fertlerinin maruz kalmalarına sebep olan fitne ve belalar cümlesindedir.³³¹

Bu ayeti kerime hakkında Zübeyr İbn el-Avvam şöyle demiştir: Bu ayet nazil olduğunda biz Peygamber'in Ashab-ı Resullullah ile beraber tek bir vücut halinde idik. Birbirimize bu fitne ve ihtilaf da nedir ki? diye sormaya başlamıştık. Fakat hiç birimiz bu ayetle hassaten bize hitap olunduğunu sanmamıştık. Anlamıyorduk ki bu fitne, zamanı gelince vuku bulacaktır. Cemel vakası zuhur edip Müslümanlar iki taraflı birbirine karşı cephe alınca hiç şüphe etmedim ki, bu ayet bugün şu badirede bulunan

³²⁷ Ayhan Tekineş, “Muhaddislere Göre Fitnelere Kurtuluş Çareleri; Kitabı'l-Fitenler Örneği”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı; 2, 2009, s.101.

³²⁸ Tekineş, Agm., s.112.

³²⁹ İbrahim Canan, *Ahir Zaman Fitnessi ve Anarşi*, Türdav Aş., İstanbul 1982, s.35.

³³⁰ Tekineş, Agm., s.112

³³¹ Naim, Age., XII, 291

Hz. Muhammed'in Ashab-ı hakkında nazil olmuştur. Hz. Ali üzerine ayaklanma olan bu hareketin ayetteki Fitne ile alakası olduğuna hiç şüphe yoktur.³³²

“Kılıçlarıyla karşılaşır çarpışan iki ümmet yoktur ki katilide maktulü de cehennemlik olmasın.” Ya Resulullah! Şu katildir (anladık), ama maktulün günahı nedir? diye sordular. Resul-i Ekrem (sav): “O da (çarpıştığı) arkadaşını öldürmek istedi.” buyurdu.³³³ “Katil de maktul de ateştedir veya cehennemdedir.” mealindeki ifade cehenneme girmeye müstahaktır şeklinde yorumlanmıştır. Allah dilerse onları cezalandırır, dilerse bağışlar. Bu ve benzeri hadislerde, katil ve maktulün cehennemlik olmalarını gerektiren çarpışma, dünya ilgili bir talepten dolayı veya nefsi arzu ve hevese dayalı olunca hüküm budur. Bunun için Cemel ve Sıffin savaşlarına katılmayanların sayısı katıların sayısından az olmuştu. Sahabeler arasında cereyan eden savaşlara katılanlar da katılmayanlar da inşallah sevap kazanmışlardır. Çünkü tutum ve davranışları te'vil ve ictihada dayanıyordu. Ama onlardan sonra gelen ve bir takım dünyalık için çarpışanların durumu böyle değildi.³³⁴

İslam tarihinin ilk dönemlerinde siyasi sebeplerle zuhur eden dahili ihtilaflar alimlerimizce fitne olarak nitelendirilmiştir. Mesela: Cemel ve Sıffin vakaları, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin şehid edilmeleri, Hz. Muaviye'nin oğlu Yezid'i kendine halef ve veliaht tayin etmesi gibi İslam devleti bünyesinde çıkan fitnelerdir. Bu tür fitneler sonucu bir çok Müslüman hayatını kaybetmiştir, yeni batıl mezheplerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Açılan bu tür yararlı kanları zamanımıza kadar akmaya devam etmiştir.³³⁵

Bazı hadislerde fitne, İslam'ın ilk asırlardan itibaren vuku bulan dini ve siyasi çalkantıları, ictimai huzursuzları genellikle, İslam ümmetinin birlik ve bütünlüğünü bozan bir komployu veya her türlü yıkıcı faaliyeti ifade eder. Bunların birinde Hz. Peygamber, “Birtakım fitnelerin yağmur selleri gibi evlerinizin arasında aktığını görüyorum.” demiştir.³³⁶ Hadis âlimleri bununla, bilhassa Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle başlayıp sonraki dönemlerde devam eden kargaşa ve iç savaşlara işaret edildiği belirtirler.³³⁷

³³² Naim, Age., XII, 291

³³³ Buhari, Diyat, 2, İman, 22, Fiten 10; Müslim, Fiten, 14,15; Ebu Davut, Fiten,5; İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *Sünenü İbn Mâce*, Çağrı Yay., İstanbul 1981, Fiten, 11.

³³⁴ Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, Kahraman Yay., İstanbul 1983, X, 181.

³³⁵ Sakallı, “Fitne”, II, 197

³³⁶ Buhari, Fiten, 4

³³⁷ Çağrı, “Fitne”, XIII, 157

Peygamber Efendimiz bir hadisinde kıyamet kopmadan önce “herç”in çoğalacağını haber vermiştir. “Herç’in ne olduğunun sorulması üzerine “öldürmedir” diye izah etmiştir.³³⁸ Peygamber (as) bu kelimeyi, kendisinin vefatından sonra, İslam cemiyetinde çıkacak ve galib vasfıyla müminlerin birbirlerini çokça öldürmeleri şeklinde de zuhur ederek ictimai bozuklukları haber vermek maksadıyla sıkça kullanmıştır. Bir başka ifadeyle, fitne kelimesi ile, katli dahil her çeşit ictimai bozukluklar kastedilirken; herç kelimesiyle de, ictimai bozuklukların dahili kırım halini alacak kadar ilerleyen had safhası kastedilmiş oluyor. Herç kelimesinin bilhassa mü’minin mü’mini öldürmesi şeklindeki kargaşaları ifade etmek maksadıyla kullanılma keyfiyeti, bizzat Hz. Peygamber (sav)’in sözlerinden açık bir şekilde anlaşılmaktadır.³³⁹ Bu takdirde hadiste kültürel ve dini açıdan farklı insanların birlikte yaşadığı büyük şehirlerde ortaya çıkabilecek kargaşa ve öldürme olaylarının yol açacağı tehlikeli durumlara işaret edilmiştir, denilebilir. Bu hadisten fitnenin en temel özelliğinin sosyal karışıklık ve fikri bulanıklık olduğu böyle dönemlerde şiddetin toplumdaki karışıklığı daha da artıracığı ve derin bölünmelerine yol açacağı anlaşılmaktadır.³⁴⁰

Fitne, insanların toplum hayatını tehdit eden sosyal bir musibet olduğundan Peygamber Efendimiz bir hadislerinde “Allah bir topluluğa azap indirince, azap hepsine gelir sonra herkes niyetlerine göre diriltilir³⁴¹ buyurarak, bazı azapların bütün toplumu birden etkilediğine dikkatlerimizi çekmiştir. Fitne zamanında olaylara karışmak Peygamber (sav) tarafından yasaklanmıştır.³⁴² “Kıyametten hemen önce karanlık gecenin parçaları gibi fitneler var. Kişi o fitnelerde mü’min olarak sabaha erer, akşama kafir olur; mü’min olarak akşama erer, sabaha kafir çıkar. O fitnede oturan, ayakta durandan hayırlıdır. Yürüyen koşandan hayırlıdır. Öyleyse yaylarınızı kırım, kirişlerinizi parçalayın, kılıçlarınızı da taşa vurun. Sizden birinin evine girerlerse Hz. Adem’in iki oğlundan hayırlısı olsun (ölen olsun, öldüren değil).”³⁴³

Resullullah Efendimiz çok yakında Müslümanlar arasında bir fitnenin zuhur edeceğini, o fitneden uzak duranların uzaklık ölçülerine göre başkalarından daha hayırlı olduğunu söylemiştir. Alimler efendimizin haber verdiği bu fitnenin, Cemel ve Sıffin savaşları, Hz. Osman ve Hz. Hüseyin’in şehit edilmeleri olduğuna dair görüşler beyan

³³⁸ Buhari, Fiten, 5

³³⁹ Canan, Age., s.39

³⁴⁰ Tekineş, Agm., s.113

³⁴¹ Buhari, Fiten, 20

³⁴² Tekineş, Agm., 114

³⁴³ Ebu Davud, Fiten 2 ; Tirmizi, Muhammed b. İsa, *Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1981, Fiten, 33

etmişlerdir. Böyle fitnelere, zuhur ettiğinde yatan uyuyandan daha hayırlı olacaktır. Çünkü oturmakta olan, uzanmakta olanın göremediklerini görür, duymadıkları duyar. Dolayısıyla oturan, uzanana nispetle bu fitnenin azabına daha yakındır. Oturan, ayakta durandan daha hayırlıdır. Çünkü ayakta duran da oturanın göremediklerini görür, duymadıklarını duyar. Buradaki oturandan, maksadın yerinden ayrılmayan; ayakta olandan maksadın, savaşa iştirak için kalkan kişi olması muhtemeldir. Yürüyenden maksat, fitneye yürüyerek iştirak eden; koşandan maksat da fitneye koşandır.³⁴⁴ Hz. Adem'in iki oğlundan hayırlısı Hz. Habil'dir. Kardeşi Kabil onu öldürmek istediği vakit ayet-i kerimenin ifadesiyle kardeşine: "Sen beni öldürmek için elini bana kaldırırsan da, ben seni öldürmek için elimi sana kaldırmayacağım" (Maide 5/28) demiştir. Bu ayetle Cenab-ı Hak fitne sırasında Müslümanların takip edeceği siyaseti vaaz' etmiş olmaktadır: "Fitneden kaçmak, öldürmektense ölmeyi tercih etmek." İslam'da bunun ilk örneğini Hz. Osman (r.a.)'ın verdiği belirtilir. O fitnenin büyümemesi için öldürmeyi değil, öldürülmeyi tercih etmiştir.³⁴⁵ Peygamber Efendimiz fitne anında deve, koyun ve arazi gibi malları olan kişilerin halktan ayrılıp mallarının başına geçmelerini tavsiye etmiştir.³⁴⁶

Görüldüğü üzere fitnelere hiçbir şekilde karışmama, hatta fikren ve zihnen dahi onlarla ilgilenmeme tavsiye edilmiştir. Bu hadislerde, olaylar şiddetlenip fiili savaş ve terör halleri vuku bulduğunda kenara çekilip karışılmaması, kastedilmiştir.³⁴⁷

Kılıca dayanıp ağzını taşla vurmaktan maksat, bazı alimlere göre hakiki manasıdır. Bazılarına göre, harbi bırakmak manasında mecazdır.

İmam Nevevi'nin bildirdiğine göre ulema, fitne zamanında harbe katılmanın hükmünde ihtilaf etmişlerdir. Bir kısım alimler, bunu asla caiz görmemişlerdir. Bu gruba göre fitneciler; birisinin evine girip onu öldürmek isteseler kendisini müdafaa etmesi caiz değildir.

Hadisin ravisi Ebu Bekir de bu görüştedir. İbn Ömer ve İmran b. Husayn'a göre, kişinin fitneye iştirakı caiz olmamakla beraber, kendisini öldürmek isteyene karşı nefisini müdafaa etmesi caizdir.

³⁴⁴ Necati Yeniçel, Hüseyin Kayapınar, *Sünen-i Ebû Dâvut Terceme ve Şerhi*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1997, XIV, 363 – 364.

³⁴⁵ İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi, Kütüb- i Sitte*, Akçağ Yay., İstanbul ts, XIII, 184 – 185.

³⁴⁶ Yeniçel-Kayapınar, Age., XIV, 363

³⁴⁷ Tekines, Agm., s.115

Ashab, Tabiun ve sonraki Müslümanların çoğuna göre; Müslüman fitne esnasında hak sahibine yardım etmeli, onun yanında savaşa katılmalıdır. Nitekim Cenab-ı Hak bağılere karşı savaşmayı emretmiştir. Bu hadisteki fitneye karışmama emri, haklı olan tarafın belli olmaması ya da her iki grubun da zalim olmamaları hali ile tevil edilir. Çünkü eğer kişi, haklıya yardım etmezse yeryüzünü fesat kaplar.³⁴⁸

Peygamber Efendimiz, insanlara cemaate uymayı tavsiye etmiş; ayrıca mazluma yardım etmeyi ve kötülüğün mümkünse elle düzeltilmesini emretmiştir. Yukarıda zikredilen hadislerde ise herkesin kendi köşesine çekilmesi, olaylara karışılmaması emredilmektedir. İhtilafı gibi görünen bu mesele hakkında Bedrüddin el-Ayni, sırayla çözümleri önerir. 1) Uzlet, hakkının haksıza karıştığı neyin iyi neyin kötü olduğunun bilinmediği dönemlerde tavsiye edilmiştir. 2) Peygamber Efendimiz, bu hadislerinde o anda muhatabı olan belli bazı sahabeleri kastetmiş; onlara ileride Müslümanlar arasında çıkacak iç savaşlara karışmamalarını tembihlemiştir. 3) Uzlet, insanların siyasi hakimiyet (mülk) için savaştığı âhir zamana mahsustur.³⁴⁹

2.2.2. Devlet Başkanına ve İdarecilere Nasıl Davranılması Gerekir

İslam dini, dünyevi işlevleriyle ahiret işlerini birbirinden ayrı mütalaa etmez, Mü'minin beşeri hayatını ilgilendiren her şey, aynı zamanda dini de ilgilendirir. Bu sebeple şu ameller dini, şu ameller gayr-ı dini denemez. Fıkıh kitapları mü'minin amellerini dini ameller diye ayırmaz; ibadet, muamelat vs. şeklinde ayırır ve muamelat zımında zikrettiği ticaret, ziraat, nikah gibi meseleleri de, ibadet zımında zikrettiği namaz, oruç gibi meselelerle aynı değerle dini kabul eder. Zira hepsi hususunda ilahi emirler, ilahi ölçüler gelmiştir. Bu dünya-ahiret ayrılmazlığının sonucu olarak İslam'da devlet reisliği müessesesi aynı zamanda dini reisliği de temsil eder. Devlet reislerinin dinin tatbikatı ile alakalı vazife ve mesuliyetlerden kendilerini uzak tutmaları din açısından bir fitne olarak değerlendirilmiştir.³⁵⁰ Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadiste şöyle buyurur: "İhsan ihsanlık vasfını korudukça kabul edin. Fakat bu, dine karşı rüşvet mahiyetini alınca reddedin, almayın. (Maalesef) bunu terk etmeyeceksiniz. Dine karşı rüşveti terk etmekten sizi alıkoyan şey korku ve fakirliktir. Haberinizi olsun, iman çarkı (ilelebet) dönecektir. Bu çark her nerede dönüyorsa Allah'ın kitabına uygun

³⁴⁸ Yeniell- Kayapınar, Age., XIV, 363 – 364

³⁴⁹ Tekineş, Agm., s.117

³⁵⁰ Canan, A.g.e, s.64

olarak döndürün. Haberiniz olsun sultan ve kitap birbirinden ayrılacaktır. Sakın sakın siz Kitap'tan ayrılmayın. Haberiniz olsun başınıza öyleleri reis (emîr) olarak geçecek ki, (kendileri için hükmettiklerini sizin için hükmetmeyecekler), onlara itaat etseniz sizi dalalet ve sapıklığa atarlar, itaat etmeyip isyan etseniz, sizi öldürürler." Cemaatten bazıları sordu. "Ey Allah'ın Resûlü! Pekâla ne yapalım?" Hz. Peygamber (s.a.v.): "Hz. İsa'nın ümmeti gibi yapın. Onlar, ateşe atıldılar, testerelerle biçildiler (fakat dinlerinden dönmediler). Allah'ın taati uğruna ölmek Allah'a isyan içinde yaşamaktan daha hayırlıdır."

Bu ihbarlar, İslam tarihinde, değişik beldelerde, farklı zamanlarda kerratla vaki olmuştur. Ahir zamanda çıkıp dinden kopacak ümerayı (idarecileri) tanıtmak amacıyla irad buyrulan bir diğer hadiste şöyle buyrulur: "(Benden sonra) bir kısım ümera gelecek. Onların batıl sözlerine itiraz edilemez. Bunlar kendilerini patır patır ateşe atarlar. Dalalet ve ateşe gitmede birbirlerini takip ederler." Hadisi rivayet eden Hz. Muaviye (r.a.), halkın itiraz etmesi gereken gayr-i adil bir hükmü, aynı camide aynı cemaate üç cuma üst üste hutbede tekrar eder. Üçüncü seferinde bir itiraz yükselince, kendisinin o zümreden olmadığına hükmederek sevinir ve itiraz eden kimseye iltifatta bulunur.³⁵¹

Müslümanlar arasında ihtilaflar çıktığında ifrat ve tefrit içinde bulunan küçük grupların bir militanı gibi davranmak yasaklanmış, Müslümanların çoğunluğuna uymak tavsiye edilmiştir.³⁵² Bir hadislerinde Peygamber Efendimiz (s.a.v.), "Ümmetim, dalalet üzerinde birleşmez, ihtilaflarla karşılaştığınızda size cemaate uymanız tavsiye ederim" buyurmuştur.³⁵³ Bazı hadislerinde peygamberimiz (s.a.v.) fitne zamanlarında Müslümanların cemaatine uymayı ve idarecilerine itaat etmeyi emretmiştir. Böyle bir imkanı bulunmayanlara "Bütün gruplardan uzaklaş ve ağaç köklerini kemirmek zorunda kalsan bile ölünceye kadar böylece sabret" diye nasihat etmiştir.³⁵⁴ "Ağaç kökü kemirerek öl" sözünden maksat, Sindiye göre Müslümanların cemaati olmadığı ve devlet başkanının bulunmadığı dönemde bütün gruplardan uzaklaş, sıkıntılara sabret, تنها yerlere çekil ve ağaçların köklerini kemirmekle de olsa geçimini; dağ başlarında, çöllerde, kimsenin bulunmadığı yerlerde temine çalış ve bu durumla yetinmeye bak, demiştir.

³⁵¹ Canan, Age., s.64-65

³⁵² Tekineş, Agm., s.116

³⁵³ İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, Fiten, 8

³⁵⁴ Buhari, Fiten, 11

El-Beyzavi toplumu idare edecek devlet başkanı olmadığı dönemde bütün gruplardan uzak durmalı ve devrin şiddetli sıkıntılarına sabretmelisin, meşakkatlere göğüs germelisin, diye bilgi verir.

Müslüman cemaatinden maksadın ne olduğu yolunda da değişik görüşlerin bulunduğunu söyleyen El-Hafız şöyle der; Bir kavle göre cemaatten maksat Müslümanların çoğunluğudur. Bir kavle göre maksat sahabiler grubudur. Başka bir kavle göre bundan maksat din alimlerinin grubudur. Taberi demiş ki: En sıhhatli görüş şudur: Müslümanların ittifakıyla seçilen devlet başkanının etrafında bulunan cemaatten ayrılmamak ve o başkana itaat etmektir. Müslümanların böyle bir devlet başkanı olmayıp da fırkalar türediğinde en uygun olan davranış bütün gruplardan uzaklaşmak ve inzivaya çekilmektedir.³⁵⁵

Vahiy ile müeyyed olan Peygamberimiz ‘amme velayeti taşıyan bir kısım amirlerin gayr-i meşru’ hareketlerde bulunacaklarını nübüvvet nuruyla görüyor ve biliyordu. Bu vaziyet karşısında sabır ve sükun ile hareket ve bozgunculuktan sakınmalarını vasiyet ediyordu. “Her kim emirinden fena bir halin sudur ettiğini görürse onun fenalığına sabretsin, (isyan etmesin!) çünkü her kim (İslam) camiasından bir karış ayrılır da ölürse, muhakkak o cahiliyet ölümüyle ölür.” Ve her kim sabırsızlanarak amme velâyetine haiz olan sultandan yani milli otoriteyi temsil eden devlet reisinden ve İslam ümmetinden bir karış ayrılırsa, cahiliyet ölümüyle ölür, buyruluyor. Bu da başsız ve içtimai nizamdan mahrum cahil milletlerin asi bir ferdi olarak ölür demektir, yoksa kafir olarak ölür demek değildir.³⁵⁶

Ancak devlet nüfuz ve kudretini temsil eden devlet reisine itaatin son sınırı da yine Peygamber (s.a.v) tarafından belirlenmiştir. Emir in sarıh bir nassın delalet ettiği açık bir küfrü kabul ediyor ve onu emrediyorsa bu surette onun velayetini inkâr caiz oluyor. “Allah ve Resulünün emrini dinleyip onlara– hem neşeli hem kederli zamanımızda; hem zor, hem kolay halimizde– itaat etmek ve amirlerimiz kendi arzularını nefislerimiz üzerine tercih etseler dahi onlara itaat etmek ve savaş etmemek, meğer ki, emrin açık bir küfrünü görürseniz ki, onun küfrü hakkında yanınızda Allah Kitabından kuvvetli bir deliliniz ola. (Bu surette inkâr edersiniz). Resül-i Ekrem “Ma’siyette itaat caiz değildir. Ancak itaat marufdandır” buyurmuştur.³⁵⁷

³⁵⁵ Hatipoğlu, Age., X, 197

³⁵⁶ Naim, Age., XII, 293

³⁵⁷ Buhari, Ahkâm, 4, Cihad, 108, Fiten, 2; Müslim, İmare, 55, 56

Davudi'nin beyanına göre, zalim amirler hakkında ulemanın içtihadı şöyledir: Bir fitneye, bir cevre ve zulme sebep olmadan hali ve iskatı mümkün olursa hal olunur. Mümkün olmazsa vacip olan, sabır etmektir. Bazıları da şu tezi müdafaa etmişlerdir. Fasık kişiye ibtidada amme velayeti akdolanmamalıdır. Adil olarak akdi biat edilip de sonra zulme, cevre başlarsa bir küfrü iltizam etmedikçe, ona karşı huruç ve ihtilâl sahih değildir. Küfrü iltizam ederse, huruç ve ihtilal vacip olur.³⁵⁸

2.2.3. Kıyamet Alametleri

Kıyamet alametlerini incelediğimiz zaman bunların bazılarının toplumsal ve bireysel ahlakın çözülmesiyle (bozulmasıyla) ilgili, bazılarının da kainatın kozmik düzenin bozulmasıyla ve olağanüstü hallerle ilgili olmasıdır. Buna göre alametleri üç kısma ayırabiliriz;³⁵⁹

2.2.3.1. Ahlaki Değerlerin Bozulmasıyla İlgili Alametler

Kıyametin vakti yaklaştığında, insanlar semavi kitapların getirmiş olduğu bütün ahlâki değerlere uzak büyük bir ahlaki çözülme içinde olacakları, çeşitli hadislerle dile getirilmiştir. Öyle anlaşılıyor ki, kıyamet geldiğinde yaşayacak olan insanlar, ahlâki ve sosyal bozukluğun zirvesinde olacaklardır. Yer yüzünde gelmiş geçmiş bütün toplulukların yaşamış oldukları ahlaki zaafın hemen hepsini bünyelerinde barındıracaklardır. İşte bu sebeple, onlar insanların en şerlileri olarak tavsif edilmektedir.³⁶⁰

“Alimlerin ölmesi suretiyle ilmin kaldırılması, cehaletin ortaya çıkıp çoğalması, zinanın yaygınlaşması, içkinin (aleni olarak) içilmesi ve elli kadının bir tek erkek bakını olacak derecede erkeklerin (sayısının azalıp gitmesi ve kadınların (çoğunlukta) kalması şüphesiz kıyamet alametlerindedir.”³⁶¹

El-Hafız “ilmin kaldırılması ve cehaletin inmesi” ile ilgili olarak şöyle izahta bulunur. İlim, alimlerin ölmesiyle kalkar. Her alimin ölümüyle ilimde bir noksanlık meydana gelir. Çünkü ölen alimin yeri boş kalır ve onun bilip de diğer alimlerin bilmediği bilgiler açısından bir cehalet meydana gelir demiştir.³⁶²

³⁵⁸ Naim, Age., XII, 294

³⁵⁹ Ömer Faruk Yavuz, *Kur'an ve Kıyamet*, Marifet Yay., İstanbul 1997, ss.191 – 192.

³⁶⁰ Yavuz, Age., s.192

³⁶¹ Ebu Davut, Sünnet, 15; İbn Mâce, Fiten, 25; Tirmizi, Fiten, 34

³⁶² Hatipoğlu, Age., X, 286

Hadiste sayılan şeylerin kıyamet alametleri olmasının hikmeti ve sebebi ile ilgili olarak Tuhfe yazarı şöyle der:Gerek dünya hayatının düzenli olması ve gerekse ahiret hayatının kazanılması, başka bir deyimle dünya ve ahiret mutluluğuna erişmek şu beş şeyin korunmasına bağlıdır: Din, akıl, neseb-soy, nefis ve mal. Dini ilimlerin kaldırılması ve din bilginlerinin yokluğu dini ihlal eder. İçki akılı ihlal eder. Zina, nesebi ve soyu bozar. Fitnelerin çoğalması can ve mal emniyetini giderir. Bu beş şeyin bozulması dünyanın sonunun geldiğinin belirtisidir.³⁶³

Hadislerde kıyamet alameti olarak zikredilen ve genellikle kıyametin küçük alameti olarak değerlendirilen ve bizim yaptığımız taksime göre de kıyametin ahlaki değerlerle ilgili alametleri olan, içki, zinanın yaygınlaşması, ana babaya itaatsizlik vs. gibi günahlar, insan oğlunun yeryüzünde yaşamaya başladıkları andan itibaren ortaya çıkmış çeşitli zamanlarda azalmış veya çoğalmış olan insan oğluna has ahlâki zafiyetlerdir. Hz. Peygamber'in bu davranışları kıyamet alametleri olarak sunmasının gayesi de, kıyametle karşılaşacak insanların bünyesinde, kıyamet alameti olarak tezahür edecek olan kötü huylardan insanları sakındırmak olmalıdır. Yoksa, kıyamet alameti olarak bahsedilen kötü huylar her zaman kıyamet alameti değildir. Öyle olsaydı kıyamet şimdiye kadar kopması gerekirdi.³⁶⁴

2.2.3.2. Kainatın Kozmik Düzenin Bozulmasıyla İlgili Kıyamet Alametleri

a) Güneşin Batıdan Doğması: “Güneş battığı yerden doğmadıkça, kıyamet kopmayacaktır. Güneş batıdan doğduğu zaman toptan bütün insanlar iman edecekler, fakat o gün daha evvel iman etmiş veya imanında bir hayır kazanmış olmayan hiçbir kimseye o günkü imanı asla fayda vermez”.³⁶⁵

Güneşin batıdan doğması, her ne kadar kainatın kozmik düzeni ile ilgili bir kıyamet alameti olsa da, bu alametin ortaya çıkmasının insanlar üzerinde bazı etkilerinin bulunacağı anlaşılmaktadır. Güneşin batıdan doğması, insanları o kadar dehşete, korkuya sevk edecek ki, içlerinden yaratıcıyı inkar edenler bile bu hadisenin tesiri ile bir yaratıcının varlığı hususunda ikna olacaktır. İşte, hadiste, herkesin iman edeceğine dair ifadeden maksat bu olmalıdır. Yoksa yeryüzünde yaşayan herkesin İslam'ı kabul

³⁶³ Hatipoğlu, Age., X, 279

³⁶⁴ Yavuz, Age., ss.193 – 194

³⁶⁵ Buhari, Fiten, 25; İbn Mâce, Fiten, 32

ederek, imanlarının Allah katında kabul olunacak duruma geleceğini ifade etmemektedir.³⁶⁶

b) Duhan (Duman): “Şu on büyük alamet vuku bulmadıkça kıyamet kopmayacaktır. Güneşin batı tarafından doğması, Deccal, Duhân, Dabbe(tü’l Ard), Ye’cuc ve Me’cuc, İsa bin Meryem’in (gökten inip meydana) çıkması, biri doğuda, biri batıda ve biri Arap yarım adasında olmak üzere üç Husûf (yani arzın çökmesi) ve Ebyene’nin Aden memleketinin en uzak yerinden çıkıp insanları Mahşer (yerine)e sevkeden öyle bir ateş ki insanlar geceleyince oda onlarla beraber geceler ve insanlar öğle vakti uyuyunca o da onlarla beraber uyur.”³⁶⁷

Duhan’ın lügat manası duman demektir.³⁶⁸ Kıyametin alameti sayılan Duhan’dan kastedilen mânâ hususunda, iki görüş ve rivayet vardır:

1. “O halde (Ey Nebi) Sema’nın aleni bir duman getireceği günü gözle” (Duhan, 44/10) buyruğunda geçen dumandır. Bu duman olayı Resul’ü Ekrem (sav) döneminde vuku buldu.

2. Kâfirlerin nefeslerini tıkayacak ve mü’minlere de ancak bir nezle gibi rahatsızlık verecek ve henüz vuku bulmamış kıyametin kopmasına yakın bir zamanda meydana gelecek bir dumandır.

Kurtubu Tezkire’de: Mekke müşriklerinin gördüğü duman hakiki değildi. Onlara öyle geliyordu. Kıyametin alameti sayılan duman ise hakiki dumandır.³⁶⁹

Bir kozmik bozulma olarak yeryüzünde çeşitli kozmolojik dengelerin bozulması neticesinde dünyanın sonunda dumanın çıkabileceği ileri sürüldüğü gibi, muhtemel nükleer savaş sonucu çıkabilecek bir dumandan da söz edilmektedir.³⁷⁰

c) Yemen’den Bir od (Ateş) Çıkması ve İnsanları Mahşer Yerine Sürmesi

“Ebyene’nin Aden memleketinden en uzak yerinden çıkıp insanları Mahşer (yerin)e sevk eden öyle bir ateş ki insanlar geceleyince o da onlarla beraber geceler ve insanlar öğle vakti uyuyunca o da onlarla beraber uyur.”³⁷¹

Aden, Yemen’de bulunan meşhur şehirdir. Ateşin insanları sevk edeceği Mahşer yerinin Şam arazisi olduğu söylemiştir. Çünkü sahih bir hadisle sabit olduğu üzere Mahşer yeri Şam arazisi üzerinde olacaktır. El-Karinin dediği gibi, “Şam arazisi ya

³⁶⁶ Yavuz, A.g.e, s.198

³⁶⁷ Müslim, Fiten, 39, 40, 128, 129; Ebû Davut, Melâhim, 12; Tirmizi, Fiten, 21; İbn Mâce, Fiten, 25, 28

³⁶⁸ İsfahâni, A.g.e, I, 457

³⁶⁹ Hatipoğlu, Age., X, 294 – 295

³⁷⁰ Süleyman Ateş, *Yüce Kur’an ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1989, VIII, 305.

³⁷¹ İbn Mâce, Fiten, 25, 28; Tirmizi, Fiten, 42

Mahşer yerinin başlangıç bölgesi olacak veya Allah Teâlâ bu araziyi bütün mahşer halkını alabilecek derecede genişletecektir.” Bu alamet henüz meydana gelmemiştir. Allah en iyi bilendir.³⁷²

d) Husuf (Yere Batmak): “Benim ümmetimde yere batmak, Mesih (hayvan suretine çevrilme) ve taşlanma (azabı) olur.³⁷³

Mesh insanların hayvan suretine sokulmasıdır. Bir de Mesh-i Manevi vardır. Bazı insanlar işledikleri çirkin bir takım günahlardan dolayı insan şeklinde olsalar bile manevi yönden hayvanlaşmış ve kalpleri hayvan kalbine dönüşmüş olur. Durum ve davranışları, ahlak ve karakterleri açısından da insanlardan ziyade hayvanlara benzerler. Eski ümmetlerin bazıları işledikleri günahlardan dolayı yere batmak cezası ile cezalandırılmıştır. Bu ümmette de bazı insanların bu cezayı çarptırılacağı haber verilmektedir. Biri doğuda, biri batıda ve biri de Arabistan yarımadasında olmak üzere meydana gelecek üç yere batmak, yerin çökmesi olayı kıyametin alametlerinden sayılmıştır.³⁷⁴

Ayrıca kıyamet yaklaştığında şiddetli yağmurların yağacağı ve büyük tahribatlar yol açacağı, yıldırım düşme hadiselerinin sıklaşacağı ve insanlar üzerine düşerek ölümlerine sebep olacağı da hadislerde ifade edilen kozmik bozukluk arasında yer alır.³⁷⁵

2.2.3.3. Olağan Üstü Hallerle İlgili Alametler

a) Ye’cuc ve Me’cuc: “Müslümanlar Ye’cuc ve Me’cuc’un (silah olarak kullandıkları) yaylarından, oklarından ve kalkanlarından yedi yıl ateş yakacaklardır.”³⁷⁶ “İsa ve kavmi Allah’a niyaz edecekler. Allah da Ye’cuc ve Me’cuc üzerine boyunlarına musallat olacak deve kurdu gönderecek. Ve böylece Ye’cuc ve Me’cuc bir kişinin ölmesi gibi bir arada ölmüş olacaklar.”³⁷⁷

Develerin ve davarların burnunda bulunan kurt gelip Ye’cuc ve Me’cuc’u helak edecekler. Dünyayı istila eden bu kavim helak edildikten sonra geriye bırakacakları

³⁷² Hatipoğlu, Age., X, 295

³⁷³ Buhari, Fiten, 4, 28; İbn Mâce, Fiten, 9

³⁷⁴ Hatipoğlu, Age., X, 301

³⁷⁵ Yavuz, Age., s.204

³⁷⁶ İbn Mâce, Fiten, 9, 28, 33

³⁷⁷ İbn Mâce, Fitne, 9, 28, 33

yaylar, oklar ve kalkanlar o kadar çok olacak ki müslümanlar bunu odun yerine yedi yıl yakacaklar da tükenmeyecekler.³⁷⁸

Ye'cuc ve Me'cuc'un vasıflarıyla ilgili birçok hadisten, ahir zamanda büyük bir fitneye sebep olacak bir topluluk olacağı konusu, ittifak edilen bir husustur. Görüldüğü üzere Ye'cuc ve Me'cuc kıyamet saati öncesi zuhur edecek olan fesatçı bir topluluk olarak, ahlâki ve toplumsal yapının bozulmasıyla alakalı bir kıyamet alametidir.³⁷⁹

b) Dâbbetü'l – Arz: “(Şu) on büyük alamet vuku bulmadan önce kıyamet kopmayacak; Deccal, Duhan, Dabbetü'l– Arz...”

Dabbetü'l arz hakkında İbn Kesir şöyle yorum yapmıştır. Dabbetü'l arz yerden çıkan, acı ve garib bir mahluk olarak meydana çıkması, hayvan olduğu halde insanlarla konuşması, onlara iman ve küfür alametini takması, nişanlanması olağan dışı olaylardır. Bu yer yüzünde meydana gelecek acı alametlerden ilkidir.³⁸⁰

“Dabbe” ile bazıları tarafından tren otomobil vs. gibi icatlara işaret edildiği söylene de, kıyamet saati öncesi kıyametin yaklaştığını haber veren bir alamet olarak böyle hayvanın çıkacağı anlaşılmaktadır.³⁸¹

c) Dec'cal Fitnesi: “Deccal sol gözü sakattır, saçı çoktur. Beraberinde bir cennet ve bir cehennem vardır. Onun cehennemi bir cennet, cenneti de bir cehennemdir.”³⁸²

Hadislere göre, bu fitne, insanlığın en büyük fitnesidir. Hz. Nuh'tan bu yana bütün peygamberler (as), ümmetlerini Deccal fitnesine karşı uyarmışlardır. Deccal'ın iki gözünün arasında kafir yazılıdır, okuma yazmayı bilen de bilmeyen de bunun okur. Deccal'ın beraberinde ateş ve cennet beraber bulunur, onun ateşi cennet, cenneti ateştir. Onun iki akan nehri vardır. Bakınca biri tatlı sudur, diğer yıkıcı ateştir. Fakat kim buna kavuşursa ateş olan nehre gelmeli, ondan içmelidir, zira o aslında tatlı sudur. Deccal Medine ve Mekke haricinde her beldeye ayak basacaktır. Çıkacak olan Deccal sayıca otuzu bulacaktır. Hepside Allah ve Resulü hakkında iftiralar düzecek küfre düşecek.³⁸³

Deccal, kıyamet saati öncesi, olağanüstü kıyamet alameti olarak ortaya çıkacak ve insanların ahlâki, sosyal ve inanç yapılarında büyük bir tahribata yol açacaktır. İşte,

³⁷⁸ Hatipoğlu, A.e.g., X, 327

³⁷⁹ Yavuz, Age., s.206

³⁸⁰ Hatipoğlu, Age., X, 312

³⁸¹ Ateş, Age., VI, 388

³⁸² İbn Mâce, Fiten, 33; Müslim, Fiten, 35

³⁸³ Canan, *Ahir Zaman Fitnesi ve Anarşi*, s.48

Hz. İsa'nın nüzulü de Allah (c.c.) tarafından bu tahribatı engellemek üzere müdahale olarak gözükmetedir.³⁸⁴

³⁸⁴ Yavuz, Age., s.213

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM HUKUK DÜŞÜNCESİNDE FİTNE KAVRAMI VE İLGİLİ HÜKÜMLER

3.1. FİTNE KAVRAMININ HUKUKİ NİTELİĞİ

Fitne kelimesi sözlükte altın, gümüş gibi değerli madenleri kendisiyle beraber kaynamış olan değersiz madenlerden ayrıştırılması, yani saflaştırılması amacıyla yüksek ateşte yakılması işlemidir.³⁸⁵ Dilimize umumiyetle sınamak ve imtihan olarak aktarılan bu kelime, zamanla çok daha geniş anlam kazanarak meşakkat, zorluk, azap, günah, musibet, insanların hoş karşılamadığı şeyler, ayarlama, pusu kurularak yol kesme, sınama, bela ile deneme anlamlarına gelmekte³⁸⁶ olduğu daha önce ifade edilmişti.

İslam Hukuk düşüncesinde fitne kavramını net bir şekilde tanımlamak mümkün olmamakla birlikte fitnenin, milli birliği bozan ve ülkenin sosyal düzenini sarsan anarşi, ihtilal, yıkıcı ve bölücü hareketler olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda vatan savunmasından kaçmak, bütün milletin açıkça dinden dönmesi ve küfür içine girmesi, zalim devlet büyüklerine karşı doğru yola getirici öğütler vermeyip onlara dalkavukluk yapılması da birer fitnedir. İnsanlara inançlarından dolayı baskı yapmak, hakaretlerde bulunmak, vatanından kovup çıkarmak, onların hukukunu çiğnemek, maddi ve manevi varlıklarını ortadan kaldırmak gibi tehlikeli sonuçlara yol açmak da bir fitnedir ve “öldürmekten daha büyük ve daha şiddetli” bir tehlikedir.³⁸⁷

Çalışmamızın bu bölümün de öncelikle yönetenlerin yönetilenlere baskısı başlığı altında Mekke’de müşriklerin müslümanlara inançlarından dolayı uyguladıkları baskı ve işkenceyi, daha sonra da Medine’ye hicret eden Allah Rasulü ve müslümanların yöneten konumuna geçmesiyle birlikte fitnenin bertaraf edilmesi için cihad emrinin gelmesi, bu aşamada bir iman ve zihniyet mücadelesi şeklinde cereyan eden süreçteki farklılıklar incelenecektir.

İslam toplumu, hem dışarıda ham içerde meydana gelen haksızlıklar karşısında ilgisiz ve duyarsız kalamaz, barış ve adaletin gerçekleşmesi için elinden geleni yapmakla yükümlüdür.³⁸⁸ Çünkü İslam, insan hayatını düzenleyen genel bir program ve onun gidişatını kuşatan hakiki bir nizamdır. Kuşkusuz her sistem himaye ve koruma ile,

³⁸⁵İsfahâni, Age., II, 308

³⁸⁶İbn Manzur, Age., XIII, 317

³⁸⁷Çağrı, “Fitne”, XIII, 157

³⁸⁸Komisyon, Age., IV, 45-46

sistemin temellerini sarsacak, ana dayanaklarını dinamitleyecek tehlikeleri bertaraf etmekle ayakta kalabilir.³⁸⁹ İnsanları, diğer insanlara zarar vermekten men etmek, İslam beldesini fesattan korumak ve kamu düzenini sağlamak için devletin ana prensiplerine aykırı olan, anarşi ve yıkıcılık tevlid eden fikir ve nazariyelerin neşrine ve propagandasına izin verilemez.³⁹⁰ Bu sebeple işlenen her suç için ihlal ettiği hak ve menfaatin cinsine göre belirlenmiş çeşitli dünyevi cezalar vardır. Bu bağlamda toplumun şahsiyetini yakından zarara sokan sosyal nizam ve devlet aleyhine cürüm sayılan bağı, ridde, kat'u tarik suçları ve bunların dünyevi cezaları da bu bölümde incelenmeye çalışılacaktır.

Son kısım da ise mezheplerin fitne olarak gördükleri meseleler ve öngörülen çözüm yolları üzerinde durulacaktır.

3.2. KAMU DÜZENİNİN SAĞLANMASI AÇISINDAN FİTNE KAVRAMININ KAPSAMI

3.2.1. Fitnenin Kaynağı

3.2.1.1. Yönetenler Açısından (Mekke Dönemi)

İnananlar ve inanmayanlar arasındaki mücadeleler ve inkarcıların müminlere reva gördüğü işkence ve eziyetler, insanların başlarına gelen her türlü bela ve musibetler, kısaca belirtmek gerekirse insana yaratılıştan verilen istidatlar ve sonradan bu istidatlarını işleterek ve geliştirerek elde ettiği tüm nimetler birer fitnedir veya imtihan vesilesidir.³⁹¹

Fitne (yani bela, azap gibi eylemler)Allah'tan olursa kulun yararına bir sınavdır, hikmete bağlıdır. Ama kuldand olursa baskıdır, zulümdür, işkencedir. Bu nedenle Allah (cc), fitneyi işkence, baskı ve saptırma anlamıyla icra edenleri her yerde yermektedir.³⁹² Belirtmemiz gerekir ki, diğer anlamların yanı sıra Kur'an'ın fitne kavramına en çok yüklediği anlam, din ve inanç konusundaki baskı ve işkence olmuştur.³⁹³

Çalışmamızın bu bölümünde, İslamiyet'in ortaya çıktığı Mekke döneminde, müşrik yöneticilerin, inançlarından dolayı baskı ve işkence ile, müslümanları düşürmeye çalıştıkları fitneyi incelemeye çalışacağız.

³⁸⁹ Seyyid Sabık, *Fıkh'us Sünne*, (Çev. Mehmet Yılmaz), Pınar Yay., İstanbul 1988, IV, 288.

³⁹⁰ Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İz Yay., İstanbul 2006, III, 73.

³⁹¹ İşler, Agm., s.138

³⁹² Ateş, Age., VI, 286-296

³⁹³ Erdal, Agm., s.14

Tarihin diğer dönemlerinde, insanlara sayısız işkenceler yapıldığı gibi, cahiliye dönemi adı verilen İslamiyet'in gelişinden hemen önceki devirde de, inançlarından dolayı ilk Müslümanlara pek çok eziyet, işkence ve kötü muamele yapılmıştır.³⁹⁴

Bütün insanlığı aydınlatmak üzere Müslümanlık güneşinin Hıra Dağı'ndan doğması üzerine Mekke ahalisi iki kısma ayrılmış oldu: Hz. Muhammed (sav)'e inananlara "Müslüman", inanmayıp Allah'a ortak koşanlara "Müşrik" denildi. Mekkeli müşriklerin, sayıca ve kuvvetçe zayıf olan müslümanlara karşı yapmaktan çekinmedikleri kötülükler beş çeşit idi; İlk münasebet "alay etme!" tarzında başladı. İkincisi "hakaret" şeklini aldı. Üçüncüsü "işkence safhası" na girdi. Dördüncüsü "her türlü ticari ve medeni münasebetleri kesme" devri idi. Beşincisi ise "şiddet politikası" oldu.³⁹⁵

1- İstihza (Alay) ve Hakaret Devri: Kureyşliler, Hz. Muhammed'in Peygamberliğini başlangıçta büyük bir kayıtsızlıkla karşıladılar. Müslümanlığı, Arabistan'da bulunan "çeşitli dinler" arasında yeni bir dinin daha katılması şeklinde gördüler. Seslerini çıkarmadılar. Yalnız, Müslümanları alaya aldılar. Hz. Muhammed'i "Gökten haber veren işte budur!" diye birbirlerine göstererek eğlendiler.³⁹⁶

Peygamber (sav), Müşriklerin kötülüklerini ortaya döken ayetleri okuyup duruyordu. Müşrik ulularının kimi, bu ve benzeri ayetlerde sıralanan kötülüklerin tümünü, kimisi de bir kısmını kendisinde bulup gocunmakta; bu kötülüklerle teşhir edile edile, bir gün gözden düşebileceklerinden kaygılanmakta ve tedirgin olmakta idiler. Ayrıca müşrikler yüzlerce yıldan beri putperest idiler. Peygamber (sav) ise, onların bu putperestliğini yeriyor, hatıra gönle bakmaksızın ve hiç kimseyi istisna etmeksizin, putlara taparak küfür ve delalet içinde ölüp gitmiş olan baba ve atalarının da cehenneme atıldıklarını, helak olduklarını söylemekten çekinmiyordu.³⁹⁷ "Siz (Ey Mekkeliler) ve Allah'tan başka taptıklarınız cehennem odunusunuz. Siz o cehennem'e gireceksiniz"³⁹⁸ mealindeki ayet gelince, artık zalimane işkence ve eziyetlere ağırlık verdiler.³⁹⁹ Çünkü Kureyş müşriklerince putlara tapmaktan daha üstün bir din yoktu ve olamazdı.⁴⁰⁰ Peygamber Efendimiz (sav)'in ise, onların akıllarını sefiş gördüğünü, aralarına

³⁹⁴ Hakkı Aydın, *İslam ve Modern Hukukta İşkence*, Beyan Yay., İstanbul 1997, s.113.

³⁹⁵ M. Zekai Konpara, *Peygamberimizin Hayatı*, Kitabevi, İstanbul 2009, ss.41-42.

³⁹⁶ Konpara, Age., s.42

³⁹⁷ M. Asım Köksal, *Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed Aleyhisselam ve İslâmiyet*, Işık Yay., İstanbul 2007, I, 273.

³⁹⁸ Enbiya, 21/98

³⁹⁹ Aydın, Age., s.113

⁴⁰⁰ Köksal, Age., I, 273

bölücülük soktuğunu, milli değerlerini hiçe sayıp, propagandasını yaptığı fikirleriyle, devlete anarşi soktuğunu⁴⁰¹ iddia ediyorlardı.

Artık müşrikler, Müslümanlara karşı ateş püskürüyorlardı. Fakat bu taşkınlık, Müslümanlığın yayılmasına mani olmadı. Hemen her gün bir Mekkelinin İslâm'a geldiği görülüyordu. İslâm'a girenlerin çoğu dünya malına ehemmiyet vermeyenlerdi. İçlerinde vicdanı temiz tüccarlarda vardı.⁴⁰²

Sa'd b. Ebi Vakkas'ın bir kâfiri yaralaması, zaten müslümanlara karşı düşmanca davranan Mekkelili müşrikleri iyice çileden çıkardı. Müslümanlara hakaret ediyor, bulduklarını dövüyor veya hapsediyorlardı.⁴⁰³ Müslümanlığın tehlikeli gidişini engellemek için çareler arıyorlardı.

Peygamberlikten vazgeçmesi için ilk önce amcası "Ebu Tâlib"e, daha sonra doğrudan doğruya Hz. Muhammed'in (sav) kendisine başvurdular. Fakat bu müracaatların fayda vermediğini görünce zulüm siyaseti tatbikinden başka çare kalmadığını anladılar. Bu suretle müşriklerden müslümanlara işkence devri başlamış oldu.⁴⁰⁴

2- İşkence Devri: Mekkelilerin, müslümanlara uyguladıkları işkenceler müslümanların sosyal durumlarına göre değişiyordu. Bu yüzden kabilesi güçlü olanlara fazla işkence yapamıyorlardı. Ancak fırsat bulduklarında, ailesinin durumu ne olursa olsun, herkese hakaret ediyor, en azından psikolojik baskı yapıyorlardı.⁴⁰⁵

Hz. Peygamber ve Sahabe-i Kirâm'ın ileri gelen nüfuzlu kişileri, kendi kabileleri tarafından himaye ve koruma altına alınınca, Kureyş'in bütün öfke ve hiddeti birikerek, bir kısmı köle ve cariye, bir kısmı da ana yurdundan uzakta garip halde bir veya iki göbekten Mekke'de yaşayan, yardımcı ve destekçileri bulunmayan çaresiz insanlara yöneldi, gücü ve etkisi olmayan bazı zayıf kabilelerin müslüman olan mensupları üzerinde yoğunlaştı⁴⁰⁶. Kimini kızgın kumlara yatırıyor ve göğüslerine ağır taşlar koyuyorlar, kimini kızgın demirlerle çıplak vücutlarını dağlıyor, kimini günlerce susuz bırakmak suretiyle dinden dönmeye zorluyorlardı. Kimini de boğulsun diye sulara

⁴⁰¹ İhsan Süreyya Sırma, *İslâmi Tebliğin Mekke Dönemi ve İşkence*, Beyan Yay., İstanbul 2007, ss.55-56.

⁴⁰² Konpara, Age., s.42

⁴⁰³ Sırma, Age., s.50

⁴⁰⁴ Konpara, Age., s.43

⁴⁰⁵ İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi*, (Çev. Beşir Eryarsoy), Bahar Yay., İstanbul 1991, II, 68.

⁴⁰⁶ Mevlâna Şiblî Numânî, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, (Çev. Yusuf Karaca), İz Yay., İstanbul 2005, s.159.

atıyorlardı.⁴⁰⁷ Peygamberimizin ashabından bazıları işkencenin her türlüünü tadıyorlardı. Hatta onlardan işkence altında can verenler ve gözlerini kaybedenler bile vardı.⁴⁰⁸

“Habbab, Bilâl, Ammar” zalimce işkencelere uğramışlar; Ammar’ın annesi “Sümeyye” ile babası “Yâsir” çok feci ve çirkin şekilde öldürülmüşlerdi.

Kureyşlilerin maksadı herkesin gözünü yıldırmaktı, Müslümanlığın ilerlemesini önlemektir. Fakat bütün bu işkenceler Müslümanların kalbindeki Allah sevgisini asla söndürememişti. Hz. Ebu Bekir, müşriklerin bu korkunç işkencelerinden kurtarmak için yedi köle ve cariyeyi sahiplerinden satın alarak azad etmişti. Peygamberimizin müezzini Habeşli “Bilal” bunlardandı.⁴⁰⁹

O devirde müslümanlara karşı eziyet, işkence ve kötü muamele o kadar fazla şiddetliydi ki, 109 Müslüman doğdukları şehri terk ederek Habeşistan’a hicret etmek zorunda kaldılar. Bu hicret hareketi, bize dini işkencenin şiddet derecesini pek açık seçik olarak göstermektedir.⁴¹⁰

İlk zamanlar Kureyşliler, açıktan açığa Peygamber’in aleyhinde bulunamıyor, Haşimilerden çekiniyorlar, Ebu Tâlib’in himayesinde bulunduğu için hayatına da dokunamıyorlardı. Yalnız bazıları Peygamber Efendimize “mecnun, falcı, şair”; bazıları da “yalancı, sihirbaz” derlerdi. Fakat etrafında akli başında bulunan insanların toplandığını görünce Peygamber’e karşı her türlü kötülüğü yapmaya başladılar: Gececeği yollara dikenler döküyorlar, üstüne fena şeyler atıyorlar, kapısına kan sürüyorlar, kendisine de her şeyi söylüyorlardı. Hatta bir defasında Hz. Muhammed Harem-i Şerifte namaz kılıyordu, üzerine Ukbe saldırdı. Abasını boynuna doladı, boğmak istedi. Fakat Hz. Ebu Bekir yetişerek Peygamberi kurtardı.⁴¹¹ Resûlullah, bu şekil işkence ve yaralanmalara en fazla mâruz kalan kimse olmuştur.⁴¹² Fakat Resûlullah asla maddi-dünyevi bir iktidar düşünmedi. Hemşerileri kendi putlarına dil uzatmamak şartıyla ona krallık teklif ettiklerinde, O; “Güneşi sağ elime ve ayı sol elime verseniz, ben yine de vazifemden vazgeçmem” diye cevap vermiş olması, Peygamberin maddi iktidar peşinde olmadığını bariz bir şekilde göstermiş oluyordu. Hz. Muhammed

⁴⁰⁷ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, (Çev, Salih Tuğ), İmaj Aş., Ankara 2003, I, 95 ; Şiblî Numâni, Age., s.159; Aydın, Age., s.114; Konpara, Age., s.43

⁴⁰⁸ M. Said Ramazan el- Buti, *Peygamber Efendimiz ve Hayat (Fihhu’s Siyre)*, (Çev., Ali Nar- Orhan Aktepe), Milsan Basın Aş., İstanbul (ts.), s.116.

⁴⁰⁹ Konpara, Age., s.43

⁴¹⁰ Hamidullah, Age., I, 95

⁴¹¹ Konpara, Age., s.43

⁴¹² Hamidullah, Age., I, 95

(sav) bir devlet kurmaktan ziyade cemâatini teşkilatlandırmayı düşünmüştür. Krallığa gelince, ondan da nefret ederdi. Onun için devlet, bir gaye değil bir vasıta idi.⁴¹³

3– Sosyal ve Ekonomik Boykot (Müslümanların kuşatılması): İnsanlığın son Peygamberi Muhammed (sav)’in Peygamberlik çağrısından vazgeçmesi için sarf edilen bütün çabalara, müslümanların bu inançtan ayrılmaları için yapılan tüm işkencelere rağmen, Habeşistan’a göç edenlerin iade edilmesi için Habeş Hükümdarına gönderilen elçinin de ret cevabı alması, Mekkelileri Hz. Peygamber’in davetini durdurma noktasında daha farklı arayışlar içerisine soktu.⁴¹⁴

Bütün bu gelişmeler üzerine, Mekke’nin ileri gelen liderleri, Mekke’de doğan tevhit inancına karşı sadece fiili ve psikolojik işkenceye değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik bir ambargo uygulamaya karar verdi.⁴¹⁵ Bu karara göre müslümanlarla konuşulmasını, onlarla birlikte oturulmasını, onlardan kız alıp verilmesini, ticari ilişkide bulunulmasını ve ayrıca Hz. Peygamberi öldürmek üzere kendilerine teslim edilinceye kadar onlarla bir barış ve eman (himaye) anlaşmasını yasaklayan bir karar aldılar. Bu kararı yazılı hale getirerek Kâbe’nin iç tarafına astılar. Hz. Peygamber ve Ebu Talip hariç bütün arkadaşları, Mekke dışında Şib-i Ebi Talip adlı küçük bir vadiye sığınmaya mecbur olmuşlardı.⁴¹⁶ Tecrit edilmiş bir tarzda ve sosyal, ekonomik bir boykot altında burada yaşamak zorunda bırakılan bu insanlar, son derece zor şartlar altında hayatlarını sürdürüyorlardı. Üç yıl boyunca Hz. Peygamber (sav) ve bütün müslümanlar bu imtihana katıldılar. Bu ağır işkence ve ızdıraba göğüs gerdiler. Sonunda düşmanların acıma duygusu uyandı da bizzat onlarda bu anlaşmayı yırtma arzusu doğdu.⁴¹⁷ Böylelikle üç yıl kadar süren bu sosyal, psikolojik ve ekonomik boykot kaldırılmış oldu.

4– Şiddet Devri: Efendimize inanılmaz destek veren eşi Hz. Hatice ve Ebu Talip yaşadıkları ıstırap ve çilelere daha fazla direnemeyip abluka kalktıktan kısa bir süre sonra vefat ettiler. En önemli iki desteğini kaybeden Allah Resülü (sav) sahabelerin ifadesi ile iki büklüm oldu. Onların desteğini kaybetmesi müşrikleri daha da cüretkâr ve saldırgan yaptı. Bu devirde müşriklerin yaptıkları kötülükler vahşet derecesini buldu. Çok sevdiği Mekke’yi O’na dar ettiler. Efendimiz yeni bir yurt aramaya başladı. Taif’e gitti. Taifliler, kendisini dinlemedikleri gibi alay ettiler. Yetmezmiş gibi ayak takımı ve

⁴¹³ Hamidullah, Age., II, 871

⁴¹⁴ Şiblî Numânî, Age., s.169

⁴¹⁵ Sırma, Age., s.109

⁴¹⁶ Aydın, Age., s.123

⁴¹⁷ Şiblî Numani, Age., s.170

çocuklara taşlattılar. Mübarek vücutları kanlar içinde kaldı.⁴¹⁸ Hz. Muhammed son derece müteessir idi. Fakat hiç kimse hakkında fena duada bulunmadı. Bu suretle İlâhi Peygamberliğinin bir delilini daha vermiş oldu.⁴¹⁹

Kureyşliler zulümlerini artırdıkça artırdılar. Yesriblilerle yapılan antlaşmalarda, Yesribliler müslüman olunca Mekke’de işkence altında olan müslümanlar için yeni bir umut ışığı belirmişti. Nitekim bir müddet sonra Hz. Peygamber (sav) ashabına Yesrib’e hicret etmelerini emretti.⁴²⁰ Yıllardır Peygambere ve ashabına hayatı çekilmez hale getirmeleri kalplerindeki kin ve düşmanlık ateşini söndürmemiş, onların işkenceleri yüzünden çok sevdiği vatanlarını terk etmek mecburiyetinde kalmaları bile onları durdurmamıştı. Hatta hicret dahi onlara dert olmuştu. Mekke’de neredeyse hiçbir Müslüman kalmadığını görünce yakında Efendimizin de hicret edeceğini anlamışlar “Gitsin de kurtulalım” demek yerine O’nu öldürmeye karar vermişlerdi.⁴²¹ Peygamber (sav), Kureyşlilerin bu korkunç planından haberdar oldu. Suikastın yapılacağı gece, Medine’ye hicrete karar verdi.⁴²²

Bilindiği gibi aradan yıllar geçti, müslümanlar güçlendi, çıkarıldıkları Mekke, Onlar tarafından fethedildi. Fakat kimseye işkence ve eziyet edilmedi. Çünkü İslam’da işkence yoktu. Hz. Peygamber de bütün insanlara gönderilmiş en merhametli ve şefkatli bir Peygamberdi. O, işkence ve azap Peygamberi değil, Rahmet ve sevgi Peygamberiydi. Bu yüzden de çok güçlü olmasına rağmen, kimseye işkence ve kötü muamele yapmadı.⁴²³

Mekke’de yaşayan müslümanlar dinleri ayrı bile olsa, Mekke Devleti’nin vatandaşlarıydılar. Ve doğal olarak, Mekke vatandaşlığının bütün haklarından yararlanmaları gerekirken, kâfir olan devlet yöneticileri, müslümanların vatandaşlıktan doğan haklarını ellerinden alıyordu. Başka hiçbir din mensubuna uygulamadığı bu politikasıyla devlet şunu demek istiyordu müslümanlara: Siz, atalarınızın tabi oldukları dine karşı çıktınız. Kendi dininize uyduğunuz müddetçe size normal yaşama hakkı yoktur. Arapların dini merkezi, Kâbe’dir ve orada ilâhlarımızın heykelleri vardır. Sizin de göreviniz, bu ilâhların/putların heykellerine saygı göstermek, bunun dışında hareket

⁴¹⁸ Abdullah Kara, *Asr-ı Saadet’te Derin Fitne*, Nesil Yay., İstanbul 2009, s.79.

⁴¹⁹ Konpara, Age., s.52

⁴²⁰ Sırma, Age., s.138

⁴²¹ Kara, Age., s.73

⁴²² Konpara, Age., s.57

⁴²³ Aydın, Age., s.123

etmemektir! Muhammed'in yeni bir din getirmeye hakkı yoktur. Biz atalarımızın tabi oldukları dine uyarız. Bu hepimiz için hem hak hem görevdir.

Halkı Müslüman olup ta, devletlerinin müslüman olmadığı bu ve benzeri ülkelerde, müslümanlara bu denli sosyo-psikolojik baskıların yapılmasının sebebi; bu baskılarla taviz vermeye götürmek, onları asimile etmek ve neticede, dinin değil devletin arzuladığı itaatkâr birer dindar yapmaktır.

İşte Mekke müşriklerinin düşünce yapısı böyle olduğundandır ki; kabilenin diğer üyeleriyle aynı haklara sahip oldukları halde, çifte standart uyguluyor, müslümanların hak ve hukuklarını çiğniyor, ellerinden alıyorlardı. Tıpkı bugün, dünyanın çeşitli bölgelerinde bulunan müslüman ülkelerinde, müslümanlara çifte standart uygulandığı gibi.⁴²⁴

Ama şu da bir gerçektir ki alışılmamış, yabancı seslerin ve yeni dine davetin büyük bir zevkle dinlendiğine dair dünya tarihinde hiçbir örnek yoktur. Nuh (a.s.) yüzlerce yıl milletin nefretine ve vahşi davranışlarına karşı koymuştu. Yunanistan, dünya medeniyetinin, edebiyatının beşiğinde sayılır. Fakat bu hikmet beldesinde Sokrat zehir kadehini içmek zorunda kalmıştır. Hz. İsa çarmıha gerilmek istenmiştir. Bu yeni dine çağrıdan dolayı Arapların ve Kureyş'in yaptıkları, dünya olaylar zincirinin basit bir halkası değildi. Dikkat edilmesi gereken nokta milletlerin yaptığı zulümlere karşı Hz. Peygamber'in ne yaptığıydı.

Sokrat zehir kadehini içerek öldü. Hz. Nuh (a.s) karşı konulmaktan bunalarak kıyamet koparan bir tufan kopması için dua etmiş ve dünyanın büyük bir bölümü mahvolmuştu. Hz. İsa 30– 40 kişiden ibaret küçük bir topluluk meydana getirdikten sonra Hristiyanların iddiasına göre çarmıha gerilmişti. Ama Hz. Peygamber (sav) 'in görevi onları hepsinden daha üstündü. Habbab b. Eret (r.a.) Kureyş'in eziyet ve işkencesinden bunalarak Hz. Peygamber'in huzuruna gidip; “Bunlar hakkında neden beddua etmiyorsunuz?” diyince Resûlullah Efendimizin mübarek yüzü kızarmış ve; “Sizden önce öyle insanlar gelip geçti ki başları bedenlerinden testerelerle kesilip ayırt edildikleri halde, görevlerini yapmaktan vazgeçemediler. Allah bu işi başarıya ulaştıracaktır. Hatta deveye binmiş olarak tek başına yolculuk yapan biri San'a'dan

⁴²⁴ Sırma, Age., ss.111 - 112

Hadramut'a kadar güvenle yolculuk yapacak ve Allah'tan başka kimseden korkmayacaktır" ⁴²⁵ buyurdu. ⁴²⁶ Müslümanlara sabretmeyi tavsiye etti.

Sonuç olarak işkence, zulüm ve kötü muamele, tarihin her döneminde olmuştur. Günümüzde maalesef dünyanın pek çok ülkesinde devletler tarafından toplumlara karşı insanlık dışı bir cezalandırma-yıldırma aracı olarak kullanılmaktadır. Belki bundan sonra da olacaktır. Ancak şu bir gerçektir ki inanan insanlara karşı uygulanan fitne, düşünce ve inanç karşısında zayıf olanların sergiledikleri davranıştır ve hiçbir zaman istenilen sonucu vermemiştir. Ölümüne yapılan baskı ve işkence inananları yıldırmanın aksine daha kararlı bir hale getirmiştir. Ayrıca zulme ve şirke itirazlarını yükseltmeselerdi, hak ve özgürlükleri için onurlu bir mücadele vermeselerdi zulüm ve şirki geriletemez, tevhid, adalet ve özgürlük vasfına da hiçbir zaman kavuşamazlardı. İşte zulme, şirke, fitneye karşı ıslah ehli mü'minlerin yükselttikleri bu itirazların, bu itaatsizliklerin, bu karşı koyuşların, bu ayrışma ve arınma çabalarının birikimi, sonuçta toplumsal inkılâba giden süreci ve zalimlerin, şirk sistemlerinin yıkılışına giden yolu inşa ediyordu.

3.2.1.2. Yönetilenler Açısından (Medine Dönemi ve Cihad)

Mekke döneminde fitnenin temel anlamı olan imtihan anlamına büyük vurgu yapılmış; Medine döneminde ise fitnenin sonuçları bağlamında değerlendirebileceğimiz yan anlamları daha fazla kullanılmıştır.

Bu bölümde müslümanların inançlarına yönetilen fitnenin taşıdığı tehlike daha büyük olup, dış düşmanın gerçekleştirmeyi umduğu küfür ve şirk hakimiyetine karşı silahlı mücadeleye girişilerek fitnenin bertaraf edilmesi ve Allah'ın dininin hakim kılınması müşterek ideal olarak ortaya konmuş; bu suretle fitne kavramı, ferdi sıkıntı veya buhrana işaret eden eski konumundan bir iman ve zihniyet savaşı şeklinde yeni bir konuma kaydırılmıştır. ⁴²⁷

Peygamberimizin Mekke'den Medine'ye yapmış olduğu hicret (göç), İslâm tarihinde olduğu kadar dünya tarihinde de mühim bir hâdise idi. Bu hâdise, Müslümanların kurtuluşu, büyük İslâm inkılâbının başlangıcı oldu. Hicretten önce Müslümanlık, puta tapıcılığın korkunç baskısı altında idi. Müslümanlar, hicretin birinci

⁴²⁵ Buhari, Menâkıb, 25

⁴²⁶ Şibli Numâni, Age., s. 176

⁴²⁷ Çağrı, "Fitne", XIII, 157

yılı başında Medine'ye göç etmekle, rahata kavuşmuş olmadılar. Medine'ye sığınan müslümanları,⁴²⁸ öteden beri peşlerini bırakmayan Mekkeli müşriklere, burada bir de Medineli müşrikler, onları can düşmanı olarak gören Yahudiler ve içlerinde çok sayıda çetenin bulunduğu her an tetikte bekleyen çevre kabileler eklendi. Düşman bir iken dört-beş olmuştu.⁴²⁹

Müslümanların yerleşip, İslâmi yaşamın merkezi haline getirmeye çalıştıkları şehir, o güne kadar toplumsal düzeni sağlamamış bir şehirdir. Kabile hayatı bütün canlılığı ile hüküm sürüyordu. Kabileler arası savaşlar toplumsal hayatı bunalıma sürüklemişti. İç çekişmelerden dolayı doğan toplumsal bunalımlara Allah'ın Resulü yeni bir bunalım katma niyetinde değildi. Peygamberlik misyonu gereği, toplumsal düzeni sağlaması gerekiyordu. Bu amaçla Müslümanlar arası ilişkileri hukuki bir zemine yerleştirme çabası içine girdi.⁴³⁰

Medine'ye varışından yaklaşık beş ay kadar sonra Müslümanları sosyal ve ekonomik yönden yakınlaştırmak ve tek bir topluluk haline getirmek için Resulullah Mekkeli muhacirler ve Medineli ensar arasında karşılıklı kardeşlik bağı oluşturdu. Bu kardeşlik, muhacirler ile ensar arasında dostluk kurdu, birbirlerine yakınlaştırdı ve yersiz-yurtsuz binlerce muhacirin sorununu fazla sıkıntıya yol açmadan dostane bir tarzda çözülmesine yardım etti.⁴³¹

İslâm kardeşliğin yalnız dillerde dolaşan bir şiar olarak kalmaması, gerçek bir kardeşliğe dönüşebilmesi için hiçbir akrabalık bağı olmadığı halde kardeşler birbirlerine mirasçı kılındı. Bu sayı de toplum bireyleri arasında sosyal adaletin sağlanması da hedefleniyordu.⁴³² Yönetimde bu gerçeği göz önüne alıyor, askeri bir sefer için gönüllü seçerken iki anlaşmalı kardeşten yalnız birini seçiyor, diğeri orada kalarak her iki aileye göz kulak oluyordu.⁴³³ Bu uygulama adeta bir ensarın bir muhacirle, bir muhacirin bir ensarla sigortalanması niteliğindedir. Bu uygulamayla Allah'ın Resulü salt manevi bir birliktelik değil; hukuki birlikteliği sağlayarak, dini, hukuki ve siyasi bir toplum oluşturmanın uğraşısını veriyordu.⁴³⁴

⁴²⁸ Konpara, Age., s.60-70

⁴²⁹ Kara, Age., s.116

⁴³⁰ Mehmet Birsin, *H. Peygamberin Devleti*, Birleşik Yay., İstanbul 1996, s.39.

⁴³¹ Afzalur Rahman, *Siret Ansiklopedisi*, İnkılab Yay., İstanbul 1988, I, 404.

⁴³² Buti, Age., s.222

⁴³³ Muhammed Hamidullah, *H. Peygamberin Savaşları*, (Çev. Nazire Erinç Yurter), Acar Mabaa, İstanbul (ts.), s.24

⁴³⁴ Birsin, Age., ss.33 - 40

Bundan başka, yöneten ve yönetilenin hak ve görevlerini gösteren ve Medine arasında (cevf) federal ve hatta konfederal bir şehir devleti kuran yazılı bir belge ilan edildi. Bu belge, ilk sosyal güvence, adli yönetim, dış ilişkiler, savunma merkezi yönetimle ilgili diğer pek çok konu içeriyordu ve bireyler arası anlaşmazlıklarda son otorite olarak Hz. Muhammed belirleniyordu.⁴³⁵ Yani Peygamberimiz ensar ile muhacirleri birbirine kardeş ederek İslâm birliğini nasıl kuvvetlendirmişse ensar ile Medine Yahudilerini de vatandaşlık muahedeleriyle birbirlerine bağlamıştı. Bu muahedelere göre Müslümanlarla Yahudiler, kendi dinlerinde serbest kalacak, fakat Medine'ye dışarıdan yapılacak her türlü düşman tecavüzlerine karşı müşterek vatanlarını el birliğiyle müdafaa edeceklerdi.⁴³⁶ Medinelilerle durumu istişare ederek, bir Şehir-Devleti yapısı ortaya çıkarma hususunda antlaştılar. Yahudilerle yapılan antlaşma, özellikle askeri ve siyasi bir değer taşıyordu. Bu antlaşma, ilk İslâm Devletinin Anayasası olmasından başka, aynı zamanda yeryüzünde bir devletin vazettiği ilk yazılı anayasa olmak hususiyeti ile özel bir yere sahiptir.⁴³⁷

Vesika ile toplumda mevcut, ırk, renk, dil ve doğum yeri birliği gibi değiştirilmesi mümkün olmayan ve insan irade ve seçimi dışında kalan tamamen tesadüfi bir takım mefhumlar yerine “İslam dünya ve kainat anlayışı, sosyal mukavele, bizzat ferдин kendi hür irade ve rızasına dayanmak suretiyle yaptığı seçim birliği esas kabul edilmiştir.”⁴³⁸

Bu belge insanlık tarihi için önemli bir dönüm noktasıdır. İnsanlara özgürlük hakkını ve Medine'deki bütün insanların Medine Devleti'nde eşit haklara sahip olduklarını garanti eden ilk yazılı devlet anayasası idi. Yahudiler için de, tarihlerinde yeni bir düzen başlıyordu. İnanç ve ibadet özgürlüklerini hayat ve mülk güvenliklerini teminat altına alan hürriyet beratı veriliyor, devletin diğer vatandaşlarıyla eşit şekilde muamele edileceği hükme bağlanıyordu. Bu dokümanın dikkate değer diğer bir yönü Medine devletinin tartışmasız başkanı olarak Hz. Muhammed'in hukuki ve siyasi otoritesini oluşturmasıydı.⁴³⁹

İslâmiyet hak din'de olsa insanları bir dine zorlamak fitne olacağından Müslümanlar hiçbir zaman hakimiyetleri altındaki insanları dinlerini değiştirmeye ve

⁴³⁵ Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s.24

⁴³⁶ Konpara, *Age.*, s.69

⁴³⁷ Hamidullah, *Age.*, I, 189

⁴³⁸ Hamidullah, *Age.*, II, 889

⁴³⁹ Rahman, *Age.*, I, 404

Müslüman olmaya zorlamamışlardır. Bu Kur'an'ın "Dinde zorlama yoktur"⁴⁴⁰ ilkesinin doğal sonucu olarak görülebilir. Böylece fethedilen bölgelerdeki insanlar hiçbir zorlamaya maruz kalmamış, aksine cizye vergisi ödemek şartıyla din ve inançlarında serbest bırakılmışlardır. İnanç konusunda zorlama dinin özüne aykırı olduğundan, daha İslâm'ın ilk gününden itibaren böyle bir zorlamaya yer verilmemiştir.

Elli civarında maddeden oluşan bu yazılı vesikada; "Müslümanların dinleri kendilerine Yahudilerin dinleri de kendilerinedir" denilerek Yahudilere ve bunların müttefiklerine tam bir din hürriyeti tanınmıştır. İnsanlar arasında eşit siyasal ve sosyal statü sağlanarak Medine'deki Müslüman ve Yahudileri ihtiva eden tek bir toplum oluşturuldu. Bir ayırım yapmaksızın tüm vatandaşlara bütünüyle dini özgürlüğü sağlandı. Bu tedbirle geçici de olsa iç barışı sağladıktan sonra Mü'minlerin dikkatlerini tebliğ ile dış saldırılardan korunma gibi daha önemli diğer meselelere yönlendirmeye çalışıldı.⁴⁴¹

Evet artık "İslâm Site Devleti"nin temelleri atılmıştı. Hz. Peygamber (av) Medine'de İslâm Devletini kurunca İslâmi tebliğ devletleşti. İslâm davası, devletle güçlenip, Allah'ın savaşa izin vermesiyle, askeri cihad dönemi başladı.⁴⁴² O'nun bu cihad'dan maksadı, İslâm'ı bütün insanlığa tebliğ etmek ve Allah'ın Hükümünü bütün dünyada hakim kılmaktı.⁴⁴³

Burada çok kısa olarak Cihad'ı tarif edersek: Cihad, hayatın gayesi olarak Allah'a kulluk etmek, Allah ve Resulünün koyduğu ölçülerin fert ve toplum hayatına uygulanmasına çalışmaktan İslâm'ı diğer insanlara tebliğe, İslâm ülkesini ve Müslümanları her türlü tehlike ve saldırılara karşı savunma ve bu konuda gerektiğinde savaşmaya kadar kapsamlı bir anlam taşımakta; kalp, dil, el ve silah gibi beşeri aksiyonun ortaya konulduğu her vasıta ile yapılabilmektedir.⁴⁴⁴

Cihad müessesesi İslâm'ın bir rüknü olduğu Kur'an-ı Kerim'deki onlarca ayet ve sünnetteki yüzlerce hadis ile sabittir. İslâm'ın Cihad müessesesi bilinmez veya İslâm dışı sayılırsa, Hz. Muhammed (sav)'in yirmi üç senelik mücadelesindeki bunca savaşları nasıl izah edebiliriz? Cihad'ın önemi anlaşılmazsa, "Bir Peygamber'de savaşır

⁴⁴⁰ Bakara, 2/256

⁴⁴¹ Rahman, Age., I, 405

⁴⁴² İhsan Süreyya Sırma, *İslâmi Tebliğin Medine Dönemi ve Cihad*, Beyan Yay., İstanbul 2007, s.14.

⁴⁴³ Sırma, Age., s.151

⁴⁴⁴ Ahmet Özel, "Cihad", *DİA*, TDVY, İstanbul 1993, VII, 528.

mi?” gibi yersiz sorularla veya bunun tam aksine “İslâm kılıç dini değil”, “O merhamet sahibiydi, savaş yapmazdı” diye, yersiz savunmalara girişilir.⁴⁴⁵

Esasen istila, sömürü ve tecavüz için yapılan savaşları tanımayan İslâm Dini, savaşa ancak müslümanların can ve mal güvenliğini sağlamak, hak ve hürriyetlerini korumak, İslâm’a ve İslâm ülkelerine yönelik saldırıları önlemek amacıyla başvurulacağını hükme bağlamış ve meşrû gördüğü bu savaşı diğerlerinden ayırmak için de ona cihad adını vermiştir. Bunun yanında Kur’an-ı Kerim’in Müslümanların sadece en güzel şekilde tebliğ yapmakla mükellef olduklarını, birine dini kabul ettirmek için baskı yapılamayacağını ve baskı altında gerçekleşecek imanın geçersiz olduğunu açıkça belirten hükümlerini göz ardı ederek cihadı gayri müslimleri zorla müslüman yapmanın bir vasıtası olarak takdim etmek ve “Ey insanlar! Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin, Allah’tan afiyet dileyin. Fakat düşmanla karşılaşınca da sabredin ve bilin ki cennet kılıçların gölgesi altındadır”⁴⁴⁶ diyen Rahmet Peygamberini dünyaya savaş ilân etmiş gibi göstermek ilmi gerçekler yanında ahlâki ölçülerle de bağdaşmaz.⁴⁴⁷

Bu bağlamda İslâm’ın kılıç dini olduğu, kılıçla yayıldığı şeklindeki anlayışın ve cihad fikrinin bir taraftan Kur’an metniyle, diğer taraftan Hz. Peygamber’in uygulamalarıyla birlikte değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Eğer İslâm kılıç diniyse, kılıçla yayıldığı fikri doğruysa, İslâm kendini kabul ettirmek için saldırganlıktan ibaret bir cihadı kendine ilke edinmişse bu takdirde İslâm’da inanç ve düşünce özgürlüğünün bulunduğu iddiası temelsiz kalır. Hz. Peygamber’in saldırganlık olarak nitelenebilecek hiçbir savaşının bulunmadığına tarih şahittir. O’nun bütün savaşları ya gerçekleşmiş bir saldırıya karşı savunma veya fiilen başlatılmış bir saldırı hazırlığına karşı önlem olarak yapılmıştır. Başka bir ifadeyle Hz. Peygamber’in yaptığı bütün harpler, savaş kaçınılmaz olduğu takdirde zorunlu olarak kabul edilen bir var olma savaşıdır. Savaşa özendirmeye değil, başlamış bir savaşı bitirmeye yöneliktir.⁴⁴⁸

Cihad hakkında ki bu kısa bilgiden sonra şimdi Kur’an ve Sünnet açısından Cihadın sebeplerini inceleyebiliriz.

Mekkeli müşriklerin Hz. Muhammed (sav) ve O’nun arkadaşlarına çok şiddetli ve acımasız bir “Devlet Terörü” uyguladıklarından, İslâm sadece imân, yani inanç

⁴⁴⁵ Sırma, *Medine Dönemi ve Cihad*, s.46

⁴⁴⁶ Buhari, “Cihad”, 112-156; Müslim, “Cihad”, 19-20; Ebu Davud, “Cihad”, 89

⁴⁴⁷ Özel, “Cihad”, VII, 531

⁴⁴⁸ Hamza Aktan, “Kur’an ve Sünnet Işığında Düşünce ve İnanç Özgürlüğü”, *Uluslararası Avrupa Birliği Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri* (3-7 Mayıs 2000), DİBY, Ankara, II, 84.

safhasında kalabiliyordu. Onun için, baskının hakim olduğu Mekke döneminde,⁴⁴⁹ yani Müslümanların tam güçlü olmadıkları dönemin ortalarında inen ayetlerde genel olarak Mü'minleri İslâm'dan vazgeçirmek için eziyet ve işkenceye başvurmak suretiyle fitneyi gerçekleştirenler kınanırken, böyle bir fitneye maruz kalanlardan ise, sabır ve tahammül göstermeleri istenerek, kâfirlerin olumsuz tavırlarıyla karşı karşıya kalan Mü'minlerin sabırlarının ve İslâm'a bağlılıklarının denendiği ifade edilmektedir.⁴⁵⁰

Müslümanların güçlendikleri Medine döneminde de, Mü'minleri Allah yolundan alıkoyan ve onlara saldıran düşmanlarına karşı savaşmalarına izin veren ayetler nazil olmuştur.⁴⁵¹ Savaşın Müslümanlar için hicretten önce sakıncalı olduğunda alimler ittifak etmişlerdir. Abdurrahman bin Avf (ra) ve arkadaşları Resulullah'a (sav) gelerek "Ya Resulullah (sav), müşrik iken aziz ve zengin, iman ettikten sonra zelil ve fakir olduk," deyince "Ben affetmekle emrolundum. Siz müşriklerle savaşmayınız" buyurdular. Mekke'den Medine'ye hicret ettikten sonra, müşriklerle savaş yapma emri gelince bir çok kişi savaşmaktan çekindi. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk, "Kendilerine, ellerini savaştan çekin, namazı kılın ve zekâtı verin, denilen kimseleri görmedin mi? Sonra onlara savaş farz kılınınca, içlerinden bir grup hemen Allah'tan korkar gibi, hatta daha fazla bir korku ile insanlardan korkmaya başladılar..."(Nisa, 4/77) ayetini inzal buyurdular. Bu ayetin başlangıcı savaşın Mekke devrinde yasaklandığını ancak Medine'ye hicretten sonra izin verildiğini, savaştan korkarak kaçan kimselerin yanlış yolda olduklarını gösteriyor.⁴⁵² Müslümanlar savaşı istemezler. Ama savaş vuku bulunca sabır ve metanetle savaşırılar. Zira Hz. Peygamber (sav); "Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyiniz. Fakat düşmanla karşı karşıya gelerseniz sabrediniz, direniniz"⁴⁵³ buyurmuştur. Müslümanlar savaş anında Allah'a güvenir ve Allah'ın kendileriyle beraber olduğunu bilirler. Onun şu buyruğunu hiç akıllarından çıkarmazlar.⁴⁵⁴ "Ey Peygamber; sana da sana tâbi olan Mü'minlere de Allah yeter." (Enfâl, 8/64)

İslâm'ın ilk yıllarında savaş yapmanın yasak oluşundaki hikmeti ve sebeplerini şöyle özetleye biliriz:

⁴⁴⁹ Sırma, *Medine Dönemi ve Cihad*, s.18

⁴⁵⁰ Keskin, Age., s.232

⁴⁵¹ Keskin, a.g.e., s.235

⁴⁵² Muhammed Ali Sabuni, *Ahkâm Tefsiri*, (Çev. Mazhar Taşkesenlioğlu), Şamil Yay., İstanbul 2004, I, 187.

⁴⁵³ Buhârî, Cihad, 112-156; Müslim, Cihad, 19-20; Ebu Davud, Cihad,89

⁴⁵⁴ "Cihad Nedir", *Şamil İslam ansiklopedisi*, Şamil Yay., İstanbul 1999, I, 380.

1– Müslümanlar Mekke’de iken azınlıktaydılar ve kuşatma altındaydılar. Güçleri ve kudretleri de yoktu. Müşriklerle aralarında olabilecek bir savaşta yok olma ihtimalleri daha çoktu. Halbuki Allah (c.c) onların çoğalmasını ve kendilerine her hususta yardımcı olacak insanların bulunmasını dilemişti. Emin bir yerde devlet haline gelmelerini de arzu etmişti. Medine’ye hicret etikten sonra oradaki Müslümanların yardımlarıyla hem güç kazandılar, hem de sayıları arttı. İşte o zaman Mü’minlerin, müşriklerle savaşa Allah (c.c) izin verdi.

2– Asıl gaye, Mü’minleri, Allah (c.c)’ın emrini tutmaya ve büyük kumandan Resulullah’ın idaresine saygılı olmaya alıştırmaktı. Çünkü Araplar cahiliye devrinde kahramanlığa ve zulüm karşısında çok rahatlıkla karşılık vermeye alışkındılar.

Onların eza ve cefaya dayanmalarını, büyük komutanın emri altına girmeye alıştırılmalarını, cahiliye devrinde aldıkları düşük ahlâk anlayışlarının silinerek insana yakışır, hakimiyet, sabır ve metanet gibi, güzel hasletlerle bezenerek onları tabiat haline getirmek suretiyle İslâm gibi büyük bir dava için hazırlanmışlardır.

3– Arapların yaradılışları ve yaşadıkları çevrede, gurur ve kahramanlık duyguları yüksek seviyede idi. Müslümanlar arasında 3-5 kişiye bedel bir çok yiğit ve kahraman olmasın rağmen onlardan gelen eza ve cefaya karşı sabrediyor, “İslâm’a ve Müslümanlara zarar gelmesin” diyorlardı. Müslümanların eza ve cefalara karşı sabretmeleri, müşriklerin gururlarını kırıyor, kalplerini de İslâm’a çekiyordu.

4– Müslümanlar Mekke’de iken babaları ve yakınlarıyla aynı binalarda yaşıyorlardı. Yakınları müşrikler, onları daima dinlerinden döndürmek için akla hayale gelmeyen eza ve cefalar uyguluyorlardı. Eğer Müslümanlara, onlarla savaşa izni verilseydi, her evde ayrı ayrı savaş meydana gelir ve kan akardı. Halbuki İslâm’ın davet metodunda ayrı çatı altında yaşayanlar arasında kan dökme yoktur. Hicret emri ile Mekke’den Medine’ye hicret gerçekleşince baba evladından, kardeş kardeşinden ayrıldı. O zaman müşriklerle savaşa izni müslümanlara verildi.⁴⁵⁵

İslâmi yaşantıda asıl ve temel olan barıştır. Savaş ise ancak mecburiyet sonucu, yani başka türlü hareket etme imkânı olmadığında söz konusu olur. İnsanlar arasında vahşi ve saldırgan olan ve diğerlerinin barış ve güvenlik içinde yaşamalarına izin vermeyen bireyler olduğu gibi gruplar (toplumlar) da vardır. Kendi inançlarını diledikleri gibi uygulamalarına ve barış içinde yaşamalarına izin vermeyenlerle,

⁴⁵⁵ Sabuni, Age., I, 187-188

savaşmak müslümanlar üzerine yalnızca bir halk değil, bir farz olur. Allah'ın Resülü Hz. Muhammed, kendine karşı olan, kendinin ve arkadaşlarının Allah'ın Kanunu'na itaat etme ve bu itaate başkalarını da davet emme çabalarına engel olan saldırganlardan, mü'minleri korumak için, onlara savaş açmak zorundaydı. Bu şartlar altında kendilerini ve inançlarını düşmanın saldırgan planlarından korumak için onlara savaşma izni verilmiştir.⁴⁵⁶ “Kendileriyle savaşılana (mü'minlere), zulme uğramış olmaları sebebiyle, (savaş konusunda) izin verildi. Şüphesiz ki Allah, onlara yardıma mutlak surette kâdirdir. Onlar, sırf “Rabbimiz Allah'tır” dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarıldılar...”⁴⁵⁷

Savaşla ilgili hukukî hükümlerin en belirgin niteliği, adalet ve hakka uygun olmasıdır. Bu, her hangi bir savaş ve herhangi bir kimseye saldırı değildir. Bu savaşta, savaşın zorunlu kıldığı sınırı aşmak söz konusu olmadığı gibi, bu savaşta gözetilen hedef, yıkım, tahrip veya soyut bir terör de değildir.⁴⁵⁸ Savaşla ilgili bütün cihad ayetleri, müslümanlara karşı yönelmiş fiili bir tehdit ve tecavüzü bertaraf etmek üzere nazil olmuştur. Harp hukukunu ve savaşın kurallarını tanzim etmektedirler.⁴⁵⁹ “Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Sakın aşırı gitmeyin, çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez”⁴⁶⁰ ayeti ile müslümanlara, kendilerine savaş açan ve bilfiil savaşa katılanlarla savaşılması emredildi. İslâm fihhına göre savaşın da bir hukuku olduğundan İslâm, savaş halinde bile insani değerlere itibar eder. Savaş anında, dehşet ve vahşeti sergileyen hiddetleri mutedil hale getirir. Savaşta bile ölçüyü kaçırmamayı bir temel prensip olarak kabul eder. İslâm, aşırı ve haddi aşan tavırlara karşı müeyyideler getirir. Mesela, düşmanın burnunu, kulağını ve dudağını kesme, kadınları, çocukları savaş gücü olmayan yaşlı ve sakatlar ile muharip olmayan, mabetlere çekilmiş ibadetle meşgul din adamlarını öldürmek; meyve ve sebze bahçelerini yakmak sebepsiz yere hayvanlarını kesmek veya katletmek gibi hususlar haddi tecavüzdür. Bu sebeple diyebiliriz ki sivil halkın; kadın, çocuk, yaşlı, masum insanların bulunduğu yerlerde din adına veya başka bir amaçla bomba patlatmak, canlı bomba eylemleri yapmak İslam'ın tasvip etmediği mücadele yöntemleridir. Bu nedenle, İslâm Hukukunda saldırıya ancak misli ile

⁴⁵⁶ Rahman, Age., I, 497

⁴⁵⁷ Hac, 22/39-40

⁴⁵⁸ Râzî, Age., V, 129; Zuheyli, Age., I, 456-459

⁴⁵⁹ Aktan, Agm., II, 85

⁴⁶⁰ Bakara, 2/190

mukabele edilir; aşırı gitmek suçtur. Kur'an-ı Kerim, düşmanla yapılan yüz yüze savaşta bile aşırı gidilmesini yasaklar.

Şüphesiz fesad ve kan dökücülük, anarşi ve terörün en belirgin sonuçlarıdır. Gerçek şu ki nitelik ve nicelik değişse de terör, zulüm, şiddet, insan hak ve hürriyetlerini ihlaller değişik versiyonları ile geçmişten günümüze değin süre gelmiştir. Aslında insanlık, özü itibariyle hiçbir zaman anarşi ve terörü onaylamamış, ne var ki insanlık adına yüz karası olan bu illetlerden gene de kurtulamamıştır.

İslâm'da düşmanlara karşı açılan savaşlar genelde meşrû müdafaa konumunda değerlendirilir. Yani savaşlarda yapılan saldırıya karşı koyma, o saldırıyı gerekli ölçüler çerçevesinde önleme temel amaçtır.⁴⁶¹ Bedir, Uhud ve Hendek savaşları hep müdafaa savaşlarıdır. Medine'deki Yahudi kabileleri Kaynuka ve Nadir oğullarının sürgün edilmeleri, Kureyzalıların elebaşlarının katledilmeleri Medine sözleşmesine aykırı olarak iç savaş çıkarmaya çalışmaları ve düşmanla işbirliği yapmaları nedeniyledir. Hayber seferi Medine üzerine bir hareket için Hayberlilerin hazırlık yapmakta oldukları haberinin alınmasıyla gerçekleşmiştir. Mekke'nin fethi kureyşliler ve müttefiklerinin Hudeybiye barış antlaşmasına aykırı olarak Müslümanlara saldırılarına nedeniyle olmuştur. Huneyn seferi de keza Mekke'nin fethinden hemen sonra Müslümanlara karşı başlatılan saldırı nedeniyle yapılmıştır. Tebuk seferi ise Kuzey Araplarının Bizans'ın kışkırtmasıyla Medine aleyhine birleşmekte oldukları haberinin fiili bir tecavüzünü püskürtme veya gerçekleşme aşamasında olduğu yönünde alınan doğrulanmış istihbarat üzerine gerçekleştirilen savunma nitelikli sefer veya savaşlardır.⁴⁶²

İslâm tarihine bakıldığında, kadınlara tecavüz, suçsuz insanlara akla hayale gelmeyecek türden işkence gibi insanlığın yüzünü kızartacak türden tablolara rastlamak mümkün değildir. Vahşetlerle dolu tarih ve dinleri unutup, İslâm'ın kan dökmek ve şiddet kullanmak suretiyle yayıldığı iddiasında bulunanlar, Hz. Peygamber'in tüm savaşlarında öldürülen düşman sayısına göz atarlarsa O'nun ne derece kan dökmekten uzak bir Peygamber olduğunu anlayabilirler.⁴⁶³ Adaletli, zayıflara karşı merhametli, bayağılara ve seviyesizliklere düşmekten uzak olan yüce İslâm ümmeti gibi bir ümmeti tarih görmüş değildir. Nitekim batının fikir babaları arasından biraz insafli olanları bunun böyle olduğunu açıklamışlardır. Fransız filozof Gustave Le Bone şöyle

⁴⁶¹ Yaşar Yiğit, *Din, Anarşi ve Terör*, DİBY, Ankara 2008, s.36.

⁴⁶² Aktan, *Agm.*, II, 85

⁴⁶³ Yiğit, *Age.*, ss.37-38

demektedir: “Tarih Araplardan daha adaletli, daha merhametli fatihler tanımış değildir.” Kindarların ve bilgisizlerin ileri sürdükleri: “İslâm kılıç ile ayakta durmuştur” şeklindeki iddiaya gelince; bu, onların içlerinde gizledikleri kinleri sebebiyle, hakikatleri tersyüz etmelerinden kaynaklanan mesnetsiz bir iftiradır. Tarih ve meydana gelen hadiseler bu iftiranın yalan olduğunu ortaya koymuştur.⁴⁶⁴

İslâm’la ilgili en yaygın hata İslâm’la şiddet ve Müslümanlarla teröristler arasında bir ilgi bulunduğu iddiasıdır. İnsanlığın karşılaştığı problemlerden dolayı İslâm ve Müslümanlar adeta günah keçisi olarak görülmektedir.⁴⁶⁵ Ancak kendi günahlarını hiç görmemektedirler. Gayri Müslim ülkelerin tarih boyunca Müslümanlara karşı sergiledikleri saldırılar ve katliamlar konusunda sessizliği tercih etmeleri ibret vericidir. İslâm tarihi boyunca gayri müslimlerin İslâm ülkelerinde güven içinde yaşamış olmalarına karşılık Hıristiyan alemi asırlar boyunca papalığın da etkisiyle İslâm dünyasıyla düşman ilişkiler içinde bulunmuştur. Bu gün başta Bosna-Hersek, Irak, Filistin’de olmak üzere dünyanın bir çok yerinde müslümanların mal, can, namus, tarihi eserler ve dini kurumlar gibi bütün değerlerine karşı sürdürülen tecavüzler, tarihte olduğu gibi günümüzde de müslüman milletlerin onlarla ilgili kaygı ve kuşklarını haklı gösterecek niteliktedir. Ayrıca son birkaç asırdan beri Batı’nın İslâm dünyasına yönelik sömürgeci politikaları ve bunun doğurduğu sonuçlar, tarih boyunca İslâm dünyasında yaşayan gayri müslimlere can ve mal güvenliği sağlamanın da ötesinde dini ve milli kimliklerini koruma konusunda tanınan imkân ve hoşgörü ile karşılaştırıldığında, iki din ve medeniyetten hangisinin diğer din mensuplarına karşı daha saygılı ve müsamahalı davrandığını açık bir biçimde görmek mümkündür.⁴⁶⁶

Başlamış ve o anda devam etmekte olan savaşta, mü’minlerin nasıl davranmaları biz yine Kur’an-ı Kerim’den öğreniyoruz. Müşriklerin mü’minlere yaptıklarına bir misilleme olmak üzere olağanüstü şartların bir sonucu olarak mü’minler de onları yakaladıkları yerde öldürmeleri ve kendilerini yurtlarından çıkaran bu kimselere aynı şekilde karşılık vermeleri istenmektedir.⁴⁶⁷

Silahlı kuvvetlere baş vurmamak İslâm tarafından kesinlikle kayıtlanmış ve yalnızca belirli şartlarda izin verilmiştir: “Onları nerede yakalarsanız öldürün ve sizi çıkardıkları yerden sizde onları çıkarın. Fitne, öldürmekten daha kötüdür. Onlar size

⁴⁶⁴ Râzî, Age., V, 129; Zuheyli, Age., I, 456-459

⁴⁶⁵ Yiğit, Age., s.48

⁴⁶⁶ Özel, “Cihad”, VII, 530

⁴⁶⁷ Keskin, Age., ss.77-78

orada saldırmadıkça Mescidi Haram yakınında onlarla savaşmayın .Fakat onlar sizinle savaşılırsa, hemen oracıkta öldürün; kafirlerin cezası işte böyledir.” (Bakara , 2/191) “Sana hürmetli ayı ve bu ayda savaşmanın hükmünü sorarlar. De ki o ayda savaşmak büyük günahdır .Fakat insanları Allah yolundan engellemek, Allah’ı inkâr etmek, Mescidi Haramı ziyareti yasaklamak o mescidin halkını oradan çıkarmak ise Allah nazarında daha büyük günahdır. Dinden döndürmek için işkence, öldürmekten beterdir.” (Bakara, 2/217) Bu Kur’an ayetleri savaşın İslâm’a göre meşru olacağı rehber prensipleri ortaya koymaktadır. ⁴⁶⁸

Mekke Haremde kesinlikle savaş yapılmaz. Ancak müşrikler saldırır ve dövüşmek isterlerse elbette onlara teslim olunmaz, nefsi müdafaa için dövüşmek farzdır.⁴⁶⁹ Ayrıca Mekke’ye girmeye mani olanlara misliyle mukabele etmek haram ayın hürmetini ihlal veya haksız bir tecavüz değil, karşı tarafın haksız tecavüzüne misliyle mukabeledir. Çünkü müşrikler haram ayda savaşarak o ayın hürmetini çiğnemeye yeltendiklerine göre müslümanlarda onlarla haram ayda savaşır. Sonuç olarak şunu diyebiliriz, fitne ve fesadı, şer ve kıtali defetmek müstesna haram aylarda savaşmak caiz değildir.⁴⁷⁰

Müşriklerin mü’minlere yaptıklarına bir misilleme olmak üzere olağanüstü şartların bir sonucu olarak mü’minler de onları yakaladıkları yerde öldürür ve kendilerini yurtlarından çıkararak bu kimselere aynı şekilde karşılık verirler. Bu ifadelerin ardında gelen, “Zulüm ve baskı (fitne) adam öldürmekten daha beterdir.” hükmü ise sözü edilen talebin gerekçesini oluşturmaktadır. Buna göre müşriklerin fitne eylemini gerçekleştirmeleri, mü’minlerin müşriklere karşı savaşmalarının ve savaşta onları öldürmelerinin meşru sebebidir.⁴⁷¹

Mü’minlerin Allah Yolundan alı konulmaları, onlar açısından hayati önem taşıyan, kendisiyle hem dünyada hem de ahrette mutlu olacaklarına inandıkları inançları sebebiyle çeşitli işkencelere tabi tutulmaları, bazılarının dövülüp yaralanmaları ve bazılarının da öldürülmeleri, inançlarından vazgeçmeleri için açlığa mahkum edilmeleri, toplumdaki tecrit edilerek yalnızlığa itilmeleri, horlanıp alay edilmeleri, Mekke’den sürülmeleri, mü’minlerin açıktan ibadet etmelerinin engellenmeleri, ailelerinden ve

⁴⁶⁸ Rahman, Age., I, 421

⁴⁶⁹ Sabûni, Age., I, 189

⁴⁷⁰ Celal Yıldırım, *Kur’an Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları*, Bahar Yay., İstanbul 1972, II, 222-223-234.

⁴⁷¹ Keskin, Age., s.78

çocuklarından uzaklaştırılmaları, müşriklerin Hz. Peygamberi (sav) öldürmeye yönelik teşebbüsleri, İslâm'ın gelişmesini önlemek için mü'minlere savaş açmalarının hepsi fitne kapsamına girer. Buna göre bütün bunlar savaş ortamında müşrikleri öldürmekten daha ağır bir durumdur.⁴⁷²

“Fitne öldürmekten daha büyük bir günahdır.” (Bakara, 2/217) şeklindeki açıklamalarla inkarcılar tarafından müslümanların inançlarına yöneltilen fitnenin taşıdığı tehlikenin büyüklüğü vurgulanmış, dış düşmanın gerçekleştirmeyi umduğu küfür ve şirk hakimiyetine karşı silahlı mücadeleye girişilerek fitnenin bertaraf edilmesi ve Allah'ın dininin hakim kılınması müşterek bir ideal olarak ortaya konmuş, bu suretle fitne kavramı, ferdi sıkıntı veya buhrana işaret eden eski konumundan bir iman ve zihniyet savaşının sebebi şeklinde yeni bir konuma kaydırılmıştır.⁴⁷³

M. Hamdi Yazır, fitnenin öldürmeden neden daha kötü bir durum olduğunu ise şöyle açıklamaktadır; “Öldürme aslında fena bir şeydir. Fakat fitnede öldürmeden daha şiddetlidir, daha ağırdır. Çünkü öldürmenin zahmet olması çabuk geçer, fitneninki devam eder. Öldürme insanı yalnız dünyadan çıkarır. Fitne ise hem dinden hem dünyadan eder. Bunun için fitneye tutulmaktan ise o fitneyi çıkarırları öldürmek veya ölmek, yahut da çıkardıkları fitneyi kendi başlarına yıkmak daha iyidir. Ölümden daha ağır ne vardır demeyiniz. Çünkü ölümü temenni ettiren durum ölümden daha ağırdır.”⁴⁷⁴

Hele birde öyle cinayetler vardır ki, onlarda fitne ile katil birbirine karışır. Mesala; biri kalkar büyük bir insanı öldürür ve ortadan kaybolur. Sonra faili meçhul olan bu cinayet masum bir insana yada bir zümreye fatura edilir. Dolayısıyla bir kan davası baş gösterir hem maktulün tarafında olanla hem de kendilerine suç isnad edilenler karşılıklı eza ve cefaya maruz kalırlar. Böylece o cinayete mukabil atf-ı cürümler büyür, genişler ve kocaman bir fitne halini alır. Hadise, sadece bir adam öldürme veya bir fitne çıkarmadan ibaret kalmaz; önü alınmaz iç içe fitnelere ve binlerce cinayetin işlendiği bir anarşiye dönüşür.

Maalesef İslâm tarihinde bu türden fitnelerde meydana gelmiştir. Ve bunlar bir adam öldürmekten çok daha feci cinayetlere sebebiyet vermiştir. Mesela; Hazreti Ömer Efendimiz (r.a.)'in şehit edilmesini sıradan bir cinayet gibi görmek mümkün değildir; zira, Huzeyfe b. Yeman'ın ifadesine göre, Hz. Ömer fitnelere karşı kilitli bir kapıdır. O'nun

⁴⁷² Keskin, Age., ss.78-79

⁴⁷³ Çağrı, “Fitne”, XIII, 157

⁴⁷⁴ Elmalılı, Age., II, 61-62; Yıldırım, Age., II, 216

şahadeti ile o kapı açılmış ve hatta kırılmıştır. Hz. Ömer'in öldürülmesi sıradan bir cinayet olarak kabul edilemez; O, fitne kapısını kırma ve bir manada kıyamete kadar cereyan edecek fitnelerin önünü açma manasına gelir.⁴⁷⁵

O halde müslümanlığın bilhassa ilk kuruluş ve yayılışında aralıksız savaşımlara girişmesi, savaş severliğinden veya insanı kahretmek istediğinden değil, fitneyi defetmek, insan hürriyetini sağlamak, “La ilahe illallah” ın her şeyden yüce ve üstün olmasını gerçekleştirmek içindir.⁴⁷⁶

Savaşın önemini ısrarla belirten İslâm Dini ve onun yüce kitabı barışında gereğine işaret etmekte, barış teklifi düşmandan geldiği taktirde taviz vermeden teklifin yerine getirilmesini istemektedir.⁴⁷⁷

“Eğer tevbe eder, namazı dosdoğru kılar, zekatı da verirlerse artık yollarını serbest bırakın. Allah yarlıgayan, esirgeyendir. Ve eğer müşriklerden biri senden aman dilerse Allah’ın Kelamını işitip dinleyinceye kadar ona aman ver sonra (müslüman olmazsa) onu güven içinde bulunacağı bir yere ulaştır.” (Tevbe 9/5-6) Bir düşmanın İslamiyeti kabul etmesi, kabul etmese de savaşı arzu etmemesi savaşın devam etmesine engeldir. Çünkü müslümanlarca cihaddan asıl gaye ilayı kelimetullahtır. Oda gerçekleşti mi artık savaşın devamına lüzum kalmaz. Buna göre muharip bir düşman, dini ilahiyi kabul edince İslam camiasına girmiş, nefsi de malı da masumiyet kazanmış olur.⁴⁷⁸ İslam sulh ve emniyet dinidir. Beşerin selameti için çalışır. Aman dileyen müşrike, öldürülmesi emrolunan bir kişi dahi olsa emen verilir. Çünkü maksat ıslahıdır; ifsad değildir.⁴⁷⁹

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, Allah, ancak kendi rızası için olan cihadı kabul eder. Nefsani arzulardan, kavmiyetçi kinlerden, kabilecilik taassubundan kopan savaşı değil... Yeryüzündeki her canlı hayatını devam ettirmek için çırpınıp durur. Fitri gayesine ulaşmak için gece gündüz demeyip çalışır. Fakat müslümanın çırpınıp ve çalışması başka gayelere yöneliktir. İslâm’a inanıp onun sistemine bağlanan kimse, her şeyden önce İslâm inkılabının gayesi olan Hakkı getirmek için canla başla, malla Allah yolunda cihad eder. Bütün gücüyle şer güçleri yıkmak, fitne ve fesat tohumlarının yer

⁴⁷⁵ M. Fetullah Gülen, *Kırık Testi-6*, Nil Yay., İstanbul 2010, ss.169-170.

⁴⁷⁶ Yıldırım, Age., II, 216

⁴⁷⁷ “Cihad Nedir”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, I, 84

⁴⁷⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yay., İstanbul 1976, III, 375.

⁴⁷⁹ Yıldırım, Age., II, 245

yüzünde yayılmasına engel olmak için çalışır. “Fitne yok olup din ve hakimiyet yalnız Allah’ın oluncaya kadar”⁴⁸⁰ cihad eder, işte İslâmi cihad budur.⁴⁸¹

Fitne inanan bir kişinin, inancını yaşama özgürlüğüne ve inanç hürriyetine engel olunmasıdır. Eğer bir ferdin dinini yaşamasına engel yoksa fitnede yok demektir. Bu konu ile ilgili olarak İbn.Ömer’in tavrı ve fitneye yüklediği anlam dikkat çekicidir.⁴⁸²

“İbn Ömer’e Abdullah İbnü’z-Zübeyr fitnesi konusunda iki adam gelir ve şöyle derler: Gördüğün gibi bir kısım insanlar ayrılığa düştüler. Sen ki Ömer’in oğlu ve Resulullah’ın arkadaşısin. Dışarıya çıkmama (olaya müdahale etmene) engel olan nedir? İbn Ömer: “Bana engel olan şey Allah’ın kardeşimin kanını haram kılmasıdır.” Allah, ‘onlarla fitne kalmayıncaya kadar savaşın’ buyurmadı mı? diye sordukların da, İbn Ömer: “Bizler fitne kalmayıncaya kadar savaştık ve din Allah’ın oldu. Siz ise fitne olması için ve din de Allah’tan başkasına ait olması için savaşmak istiyorsunuz.”

Diğer bir rivayette ise İbn Ömer’in tavrı yine aynıdır:

Bir adam İbn Ömer’e geldi ve şöyle dedi: Ey Ebu Abdurrahman, neden bir sene hacca ve bir senede umreye gidiyorsun? Bununla birlikte cihadı terk ediyorsun. Halbuki Allah’ın cihada ne kadar teşvik ettiğini de biliyorsun. İbn Ömer: Ey benim yeğenim İslâm beş esas üzerine kurulmuştur. Allah ve Resulüne iman, beş vakit namaz, ramazan orucu, zekat vermek ve hacca gitmek. Adam şöyle dedi: Ey Ebu Abdurrahman, Allah’ın kitabında zikrettiği şu ayetleri dinlemiyor musun? “Eğer inananlardan iki grup savaşılırsa aralarını bulun. Biri diğerine saldırırsa, o saldıranlarla Allah’ın emrine dönünceye kadar savaşın” ve “ Onlarla fitne kalmayıncaya kadar savaşın” İbn Ömer: Biz bunları Resulullah zamanında ve müslümanlar az iken, bir adam dininden dolayı fitneye uğrarken yaptık. Adama ya öldürür veya işkence ederlerdi. Bu durum müslümanlık çoğalınca fitne kalkıncaya kadar devam etti...”⁴⁸³ Görüldüğü üzere İbn.Ömer fitne kavramını asli anlamına uygun olarak anlamış ve bu kelimeye tam karşılığını vermiştir.⁴⁸⁴

İslâm Alimleri genellikle Hz. Osman’ın (r.a.) öldürülmesiyle doruk noktasına ulaşan kanlı siyasi buhranı, siyasi nitelikli anarşi anlamında ilk fitne sayarlar ve bu olayı “büyük fitne” diye de adlandırırılar.

⁴⁸⁰ Bakara 2/193

⁴⁸¹ “Cihad Nedir”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, I, 85

⁴⁸² Erdal, Agm., s.222-223

⁴⁸³ İbn Kesir, Age., III, 759-760

⁴⁸⁴ Erdal, Agm., s.223

Fitne kavramı tarih boyunca müslümanların ruhunda ürkütücü tesirler uyandırmasında ilk dönem müslümanların arasında ortaya çıkan üzücü olayların özellikle ilk iki asırda yaşanan siyasi çalkantıların bıraktığı derin izlerin payı büyüktür. Onlar, fitnenin Kur'an'daki ağırlıklı manasını da dikkate alarak, bu çalkantıların vukuu bulunduğu zamanla dine, İslâm cemaatine ve meşru idareye bağlılıkları konusunda denedikleri ve bu bağlılıklarının ispat etmek durumuyla karşı karşıya buldukları dönemler olarak düşünmüşlerdir. Hz. Osman'ın öldürülmesiyle başlayıp Cemel Vakası (36/656), Sıffin Savaşı (37/657), bu savaştan sonra başlayıp uzun yıllar devam eden Harici ayaklanmaları, Emevi iktidarına karşı ayaklanan Abdullah b.Zübeyr'in Hicaz'daki hakimiyetine son vermek üzere Yezid b. Muaviye'nin gönderdiği ordunun Medine yakınındaki Harre'de Medinelilerle savaşarak şehri yağmalaması (63/683), aynı maksatta Mekke muhasarası ve işgali ile Abdullah b. Zübeyr'in öldürülmesi (73/692) gibi kanlı olaylar ve iç savaşlar İslâm toplumunun karşılaştığı ilk fitne hareketleri olarak tarihe geçmiştir. Özellikle Hz. Osman'ın şehit edilmesi olayı Müslümanların dini ve siyasi kamplara bölünmesine yol açan daha sonra Sünni -Şii ihtilafının kökleşmesiyle gelecek kuşakları derinden etkileyecek olan fitnelerin başlangıcı sayılır.⁴⁸⁵

Günümüzde yaşanan faili meçhul cinayetler ve bunların müslüman topluluğa mal edilmek istenmesi, on bir eylül olayları da fitnenin günümüzdeki uzantısı konumundadır.

3.3. KAMU DÜZENİNİN SAĞLANMASI AÇISINDAN FİTNEİN ORTADAN KALDIRILMASI YÖNTEMLERİ

İslâm, insan hayatını düzenleyen genel bir program ve onun gidişatını kuşatan hakiki bir nizamdır. Bu nizam, kendisini koruyan bir zırha ve onu himaye eden bir kuvvete sahip olmaktan geri duramaz. Kuşkusuz her sistem himaye ve korunmayla, sistemin temellerini sarsacak, ona dayanacaklarını dinamitleyecek tehlikeleri bertaraf etmekle ayakta kalabilir.⁴⁸⁶ Kur'an'ın öngördüğü betimlediği sosyal ve siyasal birlik düzenini sarsacak fesat oluşturacak tavırları herhalde taltif etmek gerekmez. Meşru

⁴⁸⁵ Komisyon, Age., I, 198-199

⁴⁸⁶ Sabık, Age., IV, 288

şekilde hukuki müeyyideler uygulanarak kamu düzenini sağlamak hukuki bir zorunluluktur.⁴⁸⁷

Bu sebeple İslâm Dini iman, muamelat ve ahlak alanlarındaki prensiplerin uygulanmasını sağlamak, bunlarla ilgili emir ve yasakların ihlalini önlemek, ferdi ve ictimai hayatı bütün yönleri ile ıslah etmek amacıyla gerek dünya gerekse ahiret hayatına yönelik bir takım özendirici ve caydırıcı tedbirler almıştır.⁴⁸⁸

Hiç şüphesiz Allah, dinini insanlar için indirdi. İnsanların menfaatlerinin gerçekleşmesi, devamı, kötü kabul ettikleri hareketlerin önüne geçmek, Allah'ın emirlerine muhalefeti önlemek, insanların bozulmasına yol açan ve nefse hoş gelen şeylerden vazgeçirmek için cezalar koydu.⁴⁸⁹ Kur'an ve Sünnetin belirlediği cezalar netice itibarıyla İslâm'ın muhafazasını esas aldığı beş temel değer olan akıl, din, can, ırz ve malın korunmasını, insanların genel ve özel yararını bir denge içinde gözetmeyi hedef alır. Bu cezalar, İslâm'ın kötülüğünü önleyip iyiliği hakim kılma ilke ve gayretinin bir parçasıdır.⁴⁹⁰ İslâm dini suçun işlenmesinin en aza ineceği bir hayat ve toplum tarzı kurmaya, kötülüğün işlenmesini ve aleniyet kazanmasını önlemeye daha çok önem verir. Bu sebeple de getirdiği dini ve ahlaki sistem, işlenen suçun cezalandırılmasından çok o suçu işlemeyi kolaylaştıran sebepleri ortadan kaldırmayı hedef alır. Cezalar ise hukuki planda zecri tedbirlerdir. Cezalandırma amaç değil, İslâm'ın hedef aldığı gayelerin gerçekleşmesi ve korunmasında son çare olarak başvurulan bir araçtır. Şeri cezaların iman ve ahlak esaslarından ve Medine İslâm toplumunun teşekkülünden sonra vaaz edilmesinin sebebi de budur.⁴⁹¹ Buna göre cezalar fertlerin ıslahı, cemiyet ve nizamın korunması için kararlaştırılmıştır.⁴⁹²

Bütün suçlar birçok mefsetet içerir. Çünkü her suç yer yüzünde bozgunculuk çıkarmak, müslümanların huzurunu bozmak manası içerir. Bu özellikte olan suçların sadece uhrevi müeyyidelerle önünün alınması yeterli değildir. Aksine onları işleyenlere yönelik şiddetli bir tepki gösterilmesi ve can yakıcı bir cezanın öngörülmesi gerekir ki,

⁴⁸⁷ Zeki Koçak, *Nuzûl ve Vürud Sebeplerinin Ahkâma Etkisi*, (Atatürk Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1997, ss.213–214.

⁴⁸⁸ Adil Bebek, "Ceza", *DİA*, TDVY, İstanbul 1993, VII, 469.

⁴⁸⁹ Abdülkadir Udeh, *Mukayeseli İslâm Hukuku ve Beşerî Hukuk*, Rehber Yay., Ankara 1990, II, 189.

⁴⁹⁰ Ali Bardakoğlu, "Ceza", *DİA*, TDVY, İstanbul 1993, VII, 472.

⁴⁹¹ Bardakoğlu, "Ceza", VII, 472

⁴⁹² Udeh, *Age.*, II, 189

belirlenmiş bu ceza bir müeyyide olarak hep göz önünde bulunsun , insanları işlemek istedikleri günahlardan alıkoysun ve caydırıcı bir özellik arz etsin.⁴⁹³

İslâm Hukuku insanların bir arada yaşamaları için kurulmuş olan düzeni bozan bağı, hırabe ve irtidat fitnelerini Allah’a karşı suç işlemiş olarak kabul edip bunları önleyici cezalar koymuştur. Cezanın takdirinde cemiyetin bekası ve korunması uğruna suçlunun kişiliği düşünülmemiştir. Bu suçlar kamu düzeninin sağlanmasına zarar verir. Biz, bu suçlar cemiyete zarar verenlerdir, derken bu, diğer suçların uzaktan veya yakında zarar vermediği manasına gelmez. Gerçek şudur ki, hangi çeşit suç olursa olsun, her suç topluma zarar verir fakat bu suçlar kadar doğrudan doğruya kamu düzenine zarar vermez.⁴⁹⁴

Bu bölümde çalışmamızın kapsamını aşmamak için yukarıda zikrettiğimiz üç başlık altında konuyu incelemeye çalışacağız. İsmi zikretmediğimiz diğer suçları daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesi ise ayrı çalışma gerektirir.

3.3.1. Devlete İsyân (Bağı) Suçu ve Cezası

Bağı sözlükte talep ve kazanma cevri ve zulüm gibi yapılması helal olmayan bir şeyi isteme manalarına gelmektedir.⁴⁹⁵ Fıkıh ıstılahında bağı hak ve adalet ile ülkeyi yöneten, İslâm devlet başkanına veya naibine karşı bir te’vile, yani kendince doğru görülen bir delile, bir sebebe dayanarak itaat dairesinden çıkan bununla birlikte müslümanların öldürülmesini mallarının müsaderesini, zürriyetlerinin esir edilmesini helal gören, silahlı güce sahip olan müslüman demektir.⁴⁹⁶ Haklı olarak isyan ederlerse bağı olmazlar.⁴⁹⁷ O halde bağı suçunun temel unsurları devlete (imama, padişaha) karşı ayaklanmak, kuvvet kullanarak iktidarı ele geçirmeyi amaçlamak (muğalebe) ve açık bir isyan kastı içinde bulunmak olarak özetlenebilir. Bağı suçunu işleyenlere bağı ve buğat denilir⁴⁹⁸

Hz. Osman devrinin sonlarına doğru başlayan bu hareket O’nun şehit edilmesiyle büyümüş, Hz. Ali devrinde vuku bulan Cemal, Sıffin ve haricilere karşı

⁴⁹³ Şah Veliyullah Dihlevî, *Hüccetü’llahi’l-Baliğa*, (Çev. Mehmet Erdoğan), İstanbul 1994, II, 402.

⁴⁹⁴ Udeh, Age., II, 197

⁴⁹⁵ Bilmen, Age., III, 333

⁴⁹⁶ Bilmen, Age., III, 410; Hamdi Döndüren “Bağı”, *ŞİA*, Şamil Yay., İstanbul 1990, I, 192; Komisyon, *Fetavayi Hindiyeye*, (Çev. Mustafa Efe), Akçağ Yay., Ankara ts, IV, 353

⁴⁹⁷ Muhammed Emin eş-Şehir İbn Abidin, *Reddü’l-Muhtâr Ale’ d-Dürrül-Muhtâr*, (Çev. Ahmed Davudoğlu), Şamil Yay., İstanbul 1983, IX, 93.

⁴⁹⁸ Halil Cin, Ahmet Akgündüz, *Türk İslâm Hukuk Tarihi*, Timaş Yay., İstanbul 1990, XI, 323.

Nehrevan savaşları bu yüzden meydana gelmiştir.⁴⁹⁹ Osmanlı hukukunda çokça görülen “siyaseten katl” kurumunun temelinde de devlete isyan (bağy) suçu teşkil etmektedir.⁵⁰⁰

Devlete karşı silahlı ayaklanmanın bağy suçu oluşturması için lazım gelen şartlar konusunda mezhepler tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür. Genellikle kabul edildiğine göre, bağy suçunun birinci unsuru isyanın meşru bir devlet başkanına veya devlet düzenine karşı yapılmış olmasıdır. Bu maksadı taşımayan karşı çıkmalar isyan suçu oluşturmaz.

Prensip olarak devlet başkanının adalet vasfına sahip olması gerekir.⁵⁰¹ Hükümdar, bağilerle savaşmaya davet ettiğinde, savaşmaya muktedir olan her müslümanın üzerine devlet başkanına icabet farz olur. Çünkü masiyet olmayan yerde hükümdara itaat farzdır.⁵⁰² Böylelikle çıkarılmak istenen bir fitne, bu suretle bertaraf edilebilir.⁵⁰³ Savaşmaya muktedir olmayan kimselerin ise evlerinden çıkmamaları, fitneye iştirak etmemeleri gerekir.⁵⁰⁴

Cahil ve adaletsiz bir devlet başkanının meşru olmayan hareketlerine, emirlerine muhalefet göstermek bağy sayılmaz.⁵⁰⁵ Hükümdar fasık olduğunda saltanattan azil için harekete geçilip geçilmeyeceği konusunda ihtilaf vardır. Şafi ve Hanefi mezhebine ve fuhakanın çoğuna göre, azil için harekete geçilmez. Adil olarak hükümdar olduktan sonra zalim ve fasık olsa dahi azledilmez. Çünkü bu hareketin yol açacağı fesat, adil olmayan bir kişinin yönetimde bulunmasındaki ya da yönetimin müslümanların danışma meclisi elinde bulunmaması durumundaki fesattan çok daha beterdir. Çünkü bir anlık bir kaos ortamında meydana gelecek zulüm, baskı uygulayan bir halifenin idaresi altında yıllarca yaşansa asla meydana gelmez.⁵⁰⁶ Günümüz Irak örneğinde olduğu gibi.

İmam Muhammed’in bir görüşüne göre, o kimse ittifakla hükümdarlıktan çıkarılmayı hak etmiş olur. Müslümanların din ve dünya işlerini düzene koymasına için başlarına bir hükümdar tayin etme hakları olduğu gibi, din işleri gevşeyip dünya işleri bozulduğunda başlarındaki hükümdarı azletme hakları da vardır. Eğer hükümdarın

⁴⁹⁹ Karaman, Age., I, 187

⁵⁰⁰ Cin-Akgündüz, Age., I, 324

⁵⁰¹ Ali Şafak “Bağy”, *DİA*, TDVY, İstanbul 1991, IV, 451

⁵⁰² İbn Abidîn, Age., IX, 98

⁵⁰³ Bilmen, Age., VIII, 411

⁵⁰⁴ Bilmen, Age., III, 411; İbn Abidîn, Age., IX, 98

⁵⁰⁵ Bilmen, Age., III, 411

⁵⁰⁶ İbn Abidîn, Age., III, 100

azledilmek istenmesi fitneye sebebiyet verecek olursa, iki zarardan hafif olanı tercih edilir.⁵⁰⁷

Zalim bir veliyyü'l-emre karşı isyan vuku bulduğunda Müslümanların zalim hükümdara yardım etmeleri icab etmez. Çünkü bunda zulme yardım vardır.⁵⁰⁸ İsyana eden taifeye de yardım etmezler. Çünkü bunda da hükümdara karşı yapılan isyana yardım vardır.⁵⁰⁹

Bağyin ikinci, unsuru isyanda kuvvet kullanılmasıdır. Zira kuvvet kullanmadan devlet başkanına muhalefet etmek veya biattan kaçınmak isyan sayılmaz.⁵¹⁰ Çünkü itaat ediyor ve haktan ayrılmıyorlardır. Nitekim Hz. Ali, Nehrevan'da kendisinden ayrılıp müstakil bir grup oluşturan Haricilerle, tayin ettiği valiyi öldürüp silahlı isyana kalkışmaya kadar savaşmamıştır.⁵¹¹

Malikilerin dışındaki Sünni mezhep âlimlerine göre, isyan suçunun oluşması için bunun kuvvet kullanarak yapılmış olmasını şart koşmuşlardır. Kuvvet kullanmadan⁵¹² ve iktidarı değiştirmeye çalışmazlarsa, suçları düşünce suçu olur.⁵¹³ Veliyyülemre isyan edeceklerini kendi aralarında söyledikleri halde henüz böyle bir harekete azmetmemiş kimselere veliyyülemre tarafından derhal taarruz olunamaz. Çünkü henüz isyan cinayetine azmetmemişlerdir.⁵¹⁴

İslâm topluluğundan fikir yönünden ayrılan böyle bir grup, halifeye itaatten kaçınır, devlete olan görevlerini yerine getirmez, vergi toplamada, hükümlerini icrada, tatbikte tamamen ayrılık gösterirlerse, kendi başlarına bir reis getirmezler, getirttikleri halde uymazlarsa, bir önder seçtikleri halde vergilerini ve diğer görevlerini yapmazlarsa kendileriyle savaşılır. Hakkı ihlal eden tutum ve davranışlarda bulunurlarsa bu davranışlardan vazgeçip itaat etmeleri istenir. Aksi halde kendilerine karşı güç kullanılır.⁵¹⁵

Malikiler ise kuvvet kullanma şartını aramaksızın devlet başkanına veya devletin meşru emirlerine karşı gelmeyi isyan kabul ederler. Zahiriler de aynı görüşü benimser. İki görüş arasındaki ayrılık suçun teşekkülünde ve verilecek cezada farklılık meydana

⁵⁰⁷ İbn Abidîn, Age., III, 100

⁵⁰⁸ Bilmen, Age., III, 411

⁵⁰⁹ İbn Abidîn, Age., III, 194

⁵¹⁰ Şafak, "Bağy", IV, 451

⁵¹¹ İmam Ebu'l Hasan el-Mâverdi, *El-Ahkâmü's-Sultaniyye (İslâm'da Hilafet ve Devlet Hukuku)*, (Çev. Ali Şafak), Bedir Yay., İstanbul 1976, s.67.

⁵¹² Şafak, "Bağy", IV, 451

⁵¹³ Muhammed Ebu Zehra, *İslamda Suç ve Ceza*, (Çev. İbrahim Tüfekçi), Kitabevi Yay., İstanbul 1994, I, 35

⁵¹⁴ Bilmen, Age., III, 413.

⁵¹⁵ Mâverdi, Age., s.67

getirir. Devletin başkanının meşru olmayan emirlerini yerine getirmemenin isyan suçu oluşturmadığında tereddüt yoktur. Nitekim Hz. Peygamber, “Allah’a isyan doğuracak yerde mahlûka itaat etmek gerekmez”⁵¹⁶ buyurmuştur.⁵¹⁷

Bağyin üçüncü unsuru isyanda devlet başkanının değiştirilmesi veya meşru emirlerinin uygulanmaması kastının bulunması ve isyancıların bu hususta kendilerince bir sebebe (te’vile) dayanmasıdır.⁵¹⁸ Yukarıda sayılan unsurlarla birlikte bu gaye bulunduğu zaman suç siyasi olur, suçlu da siyasi suçlu olarak işlem görür. Ancak suçu işlemekten maksat şeriatın hükümlerine aykırı düşen herhangi bir değişiklik yapmak olursa İslâm dışı bir nizamı hakim kılma, memleketi istila etmek isteyen bir yabancı devlete destek olmak veya meşru devletin gücünü diğer devletler karşısında zayıf düşürmek gibi suç siyasi suç sayılmaz, suçu işleyene de bağı denmez. Bu takdirde suç yeryüzünde fesad çıkarmak, Allah ve Resulüne karşı savaş açma mahiyetini alır. Bu nitelikteki suçlar adi bir suç olur ve hükmü ağır cezadır.⁵¹⁹

Ayrıca bağiler, neden başkaldırdıklarını açıklayabilmeli ve iddialarının doğruluğunu delilleriyle kanıtlayabilmelidirler. İsterse delil temelde güçsüz olsun, haricilerin Hz Ali’ye karşı yönelttikleri iddia gibi. Hariciler Hz Ali’nin, Hz Osman’ın katillerini bildiğini onları alt edecek güce sahip olduğu halde destek olmak için kisası uygulamadığını iddia etmekteydiler. Veya Hz. Ebu Bekir devrinde zekât vermeyen bazı kimselerin zekâtı ancak namazları kendileri için sükûn olan kimselere verebileceklerini söyleyerek tevil yoluna sapsmaları durumunda olduğu gibi.⁵²⁰ Böyle bir sebebe dayanmadan isyan edenler bağı değil yol kesici sayılırlar ve yeryüzünde fesad çıkarmak için uğraştıkları kabul edilir. Onlar için hususi cezalar vardır.⁵²¹

Yukarıdaki şartlar ve rükünler tamam olunca hiç kuşkusuz suç bağı suçu olur.⁵²² Bağiler İslâm nazarında dinden çıkmış sayılmazlarsa da ümmetin ittifakı ile dalalet ehlidirler. Dinden çıkmadıklarının delili şu ayettir: “Eğer Müminlerden iki taife çarpıştırlarsa siz hemen onların aralarını bulun” (el-Hucurât 49/9) Ancak bunlar tevhid

⁵¹⁶ Buhari “Ahkâm” 4; Müslim, “İmare” 39-40; Müsned, V, 66

⁵¹⁷ Şafak , “Bağy”, IV, 451

⁵¹⁸ Şafak , “Bağy”, IV, 451-452

⁵¹⁹ Udeh, Age., I, 103

⁵²⁰ Udeh, Age., I, 103

⁵²¹ Şafak, “Bağy”, IV, 452

⁵²² Ebu Zehra, Age., I, 35

toplumunun dağılmasına zaafa uğramasına İslâm devleti bünyesinde ayrılıkların çıkmasına, Müslüman kanının dökülmesine yol açan bir kitledirler.⁵²³

İsyan (bağy) suçunun cezası kısmen had ve kısmen ta'zir olarak, suçun safhalarına göre değişik cezaları vardır. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat dışında bir inanç veya iktidara muhalif olmakla beraber bir yere toplanıp grup teşkil etmeyen ve bir yerde toplanarak baş kaldırmayanlara dokunulmaz. Çünkü düşünce suç sayılmaz eyleme dönüştüğünde suç sayılır. Propaganda yaparlarsa, ikaz edilirler ileri giderlerse -kamu düzenini korumak için- ta'zir cezası ile cezalandırılırlar.

Bir yerde toplanmalarına rağmen devlete itaate devam ederlerse kendileriyle savaşılmaz. Ancak devlete itaat etmez, devlet içinde devlet haline gelirlerse önce itaate davet edilir sonra savaşla yola getirilir.⁵²⁴ “Eğer Müzminlerden iki grup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını bulup barıştırsın. İçlerinden biri ötekine saldırırsa Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer vazgeçerlerse artık aralarını düzeltin” (el-Hucurât 49/9) Bu ayet, bağy suçu sabit olan isyancıları yola getirmek için devletin harekete geçmesi ve gerektiğinde savaşla onları yola getirmesi icab ettiğini ifade etmektedir.⁵²⁵

İsyan suçu hakim olan düzene ve düzenin yönetenlerine karşı gelmektir. İslâm hukuku bu noktada şiddet gösterir. Çünkü bu konuda yavaş hareket fitnelerin, sarsıntıların ve haksızlıkların yayılmasına sebep olur ki bu İslam toplumunun dağılması ve gerilemesi demektir. Şüphesiz ki insanları yücelme ve ihtiras duygusunun sevk ettiği suçları işlemekten alıkoymaya en muktedir ceza ölüm cezasıdır.⁵²⁶ İslâm toplumuna muhalefet etmekle büyük günah işlemiş olduklarından dolayı onları bu günden geri çevirmek için⁵²⁷ onlarla savaşmak ve bu sırada öldürmek helal kabul edilmiştir. Yalnız onların Müslüman olduğu ve suçlarının siyasi bir suç teşkil ettiği gözden uzak tutmamalıdır. Bunun sonucu olarak zaruret halinde ve isyanı bastırarak ölçüde bir şiddete izin verilmiştir.⁵²⁸

Savaş halinde, kaçanın arkasından gidilmez, yaralılar ve esirler öldürülmez. Müşrik ve mürtetlerle yapılan savaşlarda olduğu gibi malları zapt edilmez ve çocukları esir edilmez. Harp zarureti bulunmadıkça evleri, yurtları, meyve ve mahsulleri

⁵²³ Döndüren “Bağy”, I, 192

⁵²⁴ Karaman, Age., I, 188; Cin – Akgündüz, Age., I, 323-324

⁵²⁵ Karaman, Age., I, 188

⁵²⁶ Udeh, Age., II, 238

⁵²⁷ Abdullah b. Muhammed el-Mevsilî, *el-İhtiyar li Ta'lili-Muhtar*, Pamuk Yay., İstanbul (ts), IV, 277.

⁵²⁸ Şafak “Bağy”, IV, 452

tahrip edilemez.⁵²⁹ Çünkü bu savaştan maksat imha değil ıslah, itaate mecbur kılmaktır.⁵³⁰ Ancak saldırgan topluluk emre dönünce savaşmak haram olur. O zamanda adaletle aralarını barıştırsın. Yani salt ateşkesle bırakmayın da, Allah'ın şeriatının gereğince haklarını gözeterek hükmedin. Çünkü antlaşma karşılıklı savaştan sonra olduğu için zulüm tehlikesi olabilir. Her hususta adalet yapın ve hakkı gözetin her hak sahibine haktan nasibini verin, tecavüz ve zulümden sakının. Çünkü Allah, adalet yapanları sever.⁵³¹

İsyanın bastırılmasından sonra harp hukuku hükümleri uyarınca, asilerin isyan sırasındaki öldürme ve yaralama gibi suçları ayrıca cezalandırılmaz; yine bu esnada yaptıkları zararlar tazmin ettirilmez. Sadece isyanlarıyla ilgili olarak ta'zir cezasına çarptırılırlar. Ebu Hanife ta'zir olarak ölüm cezasının da, verilebileceğini ileri sürerken diğer hukukçulara göre ölüm cezası dışında bir ceza uygulanır. İsyân sırasında işlenen zina, içki içmek vb. isyanla ilgisi olmayan suçlar ise ayrıca cezalandırılır. İsyancıların işgal ettikleri bölgelerde idareci sıfatıyla yaptıkları icraatlar özel hükümlere tabidir⁵³²

Devlete isyan ve bu isyanın bastırılması İslam hukukunda bir iç mesele olarak kabul edildiğinden, yabancı bir devletin asilere yardım etmesi düşmanca davranışa teşebbüs kabul edilir.⁵³³

Kaynaklardaki bilgiler toplu olarak değerlendirildiğinde isyan suçunun belirli, sabit cezasının bulunmadığı görülmektedir. İsyancıların savaş esnasında öldürülebilecekleri kabul edilmekle birlikte bu durum halin icabından kaynaklanan bir zarurettir. Asilerin savaş esnasında öldürülebilmelerini ceza olarak nitelemekte güçtür. İsyancılara karşı savaşmak bir meşru müdafaa hareketi olup amacı asileri itaate zorlamaktır. Şayet bu bir ceza olarak düşünülseydi savaşta isyancıların yenilmesinden sonra yakalanan esirlerin cezasının da idam olması gerekirdi. Hâlbuki isyan bastırıldıktan sonra ölüm cezası verilemeyeceği, uygun bir ta'zir cezası verileceği hususunda Ebu Hanife dışındaki hukukçular görüş birliği içindedirler.

⁵²⁹ İbn Abidin, Age., s.68-69; Döndüren "Bağy", I, 193; Mevsili, Age., IV, 277; Karaman, Age., s.189; Şafak, "Bağy", IV, 452

⁵³⁰ Karaman, Age., I, 189

⁵³¹ Elmalılı, Age., VI, 529

⁵³² Şafak, "Bağy", IV, 452

⁵³³ Şafak, "Bağy", IV, 452

3.3.2. Yol kesmek Suçu ve Cezası (Hırabe- Kat'ı Tarik)

Bir İslâm ülkesinde Müslümanların veya zimmîlerin mallarını ellerinden zorla ve açıktan almak, onların canlarına kastetmek ve halkı korkuya düşürmek için silahlı bir takım kimselerin veya güç kuvvet sahibi bir kişinin yolları tutması. Bu durumda halk gidip gelmekten men edildiği için yollar kesilmiş olur.⁵³⁴ Toplum ve dine yönelik bu tür saldırılara yol kesicilik, soygunculuk eşkıyalık dendiği gibi klasik literatürde kat'ı tarik veya hırabe denmektedir. Bazı fakihler buna “büyük hırsızlık” ta derler.⁵³⁵

Aslında yol kesme suçunda üç adet suç bir arada bulunmak taktır. Bu üç suçun her biri diğerine bağlıdır. Bütün olarak değerlendirildiğinde yol kesme suçu mevcut devlet nizamına karşı koyma niteliğindedir ve suç işlemek suretiyle otoriteye açıkça cephe alma anlamını taşımaktadır. Yol kesme içindeki ikinci suç, günah işlemekle ve haddi aşmakla yardımlaşma ve bir araya gelme demektir. Aslında günah işlemek üzere bir araya gelmek bu işi yapacaklarına karine bulunduğu sürece başlı başına bir suçtur, suçluların hesaba katamadıkları ve tahmin edemedikleri bir probleminden dolayı suçu yerine getirememeleri buna engel değildir. Yol kesmede üçüncü suç yukarıdaki iki sınırlı suçtan daha beterdir. Oda adam öldürme soygun ya da hırsızlık yapma suçlarıdır. Belki de bu suç saydıklarımızla birlikte insanların ırzlarına saldırı ve tecavüz gibi başka suçlarda içermektedir.⁵³⁶

Eşkıyalığı buna yakın bir suç olan bağı den ayıran en önemli fark ise bağı suçu, böyle bir kuvvetle işlenir. Fakat bir tevile (yorum) dayanır.⁵³⁷ Eşkıyalıkta mevcut siyasi iktidara başkaldırı amacı yoktur. Özellikle Hz. Peygamber döneminde eşkıyalık ile bağı ve irtidat iç içe bir görünüm arz etmekle birlikte sonraki dönemlerde oluşan literatürde bu suçlar birbirinden titizlikle ayrılmıştır.⁵³⁸

Kamu düzeninin emniyet ve asayişinin sağlanması, kişilerin mal ve canlarının, seyahat özgürlüklerinin korunması İslâm'ın temel amaçları arasında yer aldığından eşkıyalık suçu dinen büyük günahlar, hukukende büyük suçlar arasında sayılmış, bu suç ve uygulanacak cezai müeyyideleri konusunda Kur'an ve Sünnette özel hüküm ve açıklamalar yer almıştır.⁵³⁹

⁵³⁴ Bilmen, Age., III, 288

⁵³⁵ Cin ve Akıntürk, Age., s.322

⁵³⁶ Ebu Zehra, Age., I, 35

⁵³⁷ Ebu Zehra, Age., I, 35

⁵³⁸ Ali Bardakoğlu, “Eşkıya”, *DİA*, TDVY, İstanbul 1995, XI, 463.

⁵³⁹ Bardakoğlu, “Eşkıya”, XI, 463

İslâm Hukukunda eşkıyalık suçunun işlenmiş sayılabilmesi için suçlu, suç aleti, suçun işlenme şekli, yeri ve zamanı, suç mağduru ve suç teşkil eden fiille ilgili olarak bazı şartların bulunması aranmış, böylece suçta kanunilik ilkesi korunmaya çalışılmıştır.⁵⁴⁰ Suçun gerçekleşmesi için yol kesicinin akıllı ve ergin bir kimse ve İslâm ülkesi vatandaşı olması şartları aranır. Çocuk ve akıl hastası yol kesse bunlara had cezası uygulanmaz. Çünkü had bir suçun karşılığıdır. Ehliyetsizin fiili ise suç olarak nitelendirilemez.⁵⁴¹ Suçlunun hür veya köle olması arasında fark yoktur. Çünkü köle, Allah'ın emir ve yasaklarıyla yükümlüdür. Savaşanlar sınıfındadır. Küçük hırsızlıkta, özgür olanla aynıdır. Dolayısıyla büyük hırsızlıkta da böyle olmalıdır.⁵⁴²

Yol kesicilerin erkek olmaları şarttır.⁵⁴³ Hanefî hukukçuların çoğunluğu kadınların yaratılışları gereği ve adeten böyle bir suçu asli fail olarak işlemeyeceği, ancak erkeklerin yanında veya onların baskısıyla bu tür suça katılacağı kanaatini taşıdıklarından kadınlara eşkıyalık suçu isnadını doğru bulmazlar. Hanefî mezhebinde, Tahavi ve bir grup fakihle diğer hukuk ekollerine mensup fakihler ise bu konuda kadınla erkek arasında bir fark gözetmemişlerdir.⁵⁴⁴ Bunun cezası diğer hadlerde olduğu gibi erkek ve kadına aynı şekilde uygulanmalıdır.⁵⁴⁵

Yol kesicinin müslüman veya zimmi olması şarttır. İslâm ülkesinde geçici bir süre için bulunan yabancılar (müste'min) kamu düzenini koruma yönünden ülke vatandaşı ölçüsünde sorumlu olmadığından yol kesicilik suçunu işlemeleri halinde had cezası gerektirmez. Ancak soygunda adam öldürme, hırsızlık veya gasp gibi şahıs ve mal aleyhine bir suç işlemişlerse onun cezasını çekerler. Başta Ebu Yusuf olmak üzere bir grup fakihe göre ise müste'min yol kesicilere had cezası uygulanır.⁵⁴⁶

Ulema, şehir dışında gidip gelen yolculara silah çekerek yollarını kesmenin soygunculuk olduğunda müttefik iseler de, şehir içinde de aynı işi yapmanın soygunculuk olup olmadığına ihtilaf etmişlerdir.⁵⁴⁷ Ebu Hanife, Süfyan es-Sevri, İshak bin. Rahuye, Ahmet b. Hanbel, bazı Hanefî ve Hanbeli fakihleriyle Şia'dan Zeydiyye mezhebi eşkıyalık suçunun ancak şehir kasaba köy gibi meskun bölgelerin dışında

⁵⁴⁰ Bardakoğlu, "Eşkîya", XI, 463

⁵⁴¹ Hamdi Döndüren, "Yol Kesicilik", *ŞİA*, Şamil Yay., İstanbul 1990, VI, 407.

⁵⁴² Ebu Bekir Muhammed b. Ahmet b. Ebi Sehl es -Serahsi, *Kitâbul'l-Mebusut*, (thk. Şeyh Muhammed Radî), Beyrut 1912, IX, 324.

⁵⁴³ Bilmen, Age., III, 295

⁵⁴⁴ Bardakoğlu, "Eşkîya", XI, 463

⁵⁴⁵ Döndüren, "Yol Kesicilik", VI, 407

⁵⁴⁶ Bilmen, Age., III, 296; Bardakoğlu, "Eşkîya", XI, 464; Döndüren, "Yol Kesicilik", VI, 408

⁵⁴⁷ Muhammed b. Ahmet el-Hafid İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, (Çev. Ahmet Mevlani), Beyan Yay., İstanbul 1991, IV, 339.

işlenebileceğini şart koşmuşlardır.⁵⁴⁸ Şayet işledikleri suçtu şehir ve benzeri bölgelerde işlerlse yol kesici sayılmazlar. Çünkü yol kesicilik ancak sahrada olur, şehirde saldırıya uğrayanlara çok kere yardım ulaşır ve saldırganların silahlarını ellerinden alırlar. O bakımdan bunlar yol kesen değil yankesici, hırsız, gaspçı olup üzerlerine had cezası gerekmez, işledikleri suçta göre işlem yapılacağını belirtmişlerdir.⁵⁴⁹

Ebu Yusuf, Malik, Şafi, Leys b. Sa'd, Evzâi, İbn Hazm ve Şia'dan İmamiyye fakihleri başta olmak üzere ikinci bir grup hukukçuya göre ise şehirde yapılan zorbalık baskın ve yağmanın da suç mağdurlarının benzeri bir imkânsızlık içinde bulunması durumunda eşkıyalık sayılması gerekir.⁵⁵⁰ Çünkü ayetin umumi manasının, Allah'a ve Resulüne karşı gelmelerinin hepsini kapsadığı görüşündedir. Hatta şehirdeki eşkıyalık kamu düzenini ihlal yönünden daha büyük zarara sebep olduğundan cezası da daha ağır olmalıdır. Şehirdeki eşkıyanın yol kesenler kısmına girmesi daha evladır. Öyleyse şehirlerdeki soygun, yağma ve adam öldürme bu tür cinayetlerle uygunluk gösteren eşkıyalık da yol kesenler topluluğuna girer.⁵⁵¹

Alimlerin görüşlerindeki ihtilafın kaynağı, şehirlerin ve bölgelerin birbirinden farklı oluşlarından. Burada sahra şartlarına riayet edenler, genel olan duruma, yahut kendi ülkesinde ve buna benzer yerlerde söz konusu olayların meydana gelmeyeceği hakikatine bakarak bu şartı ileri sürmüşlerdir. Daha sonraki dönemlerde ise eşkıyalığın şehir içinde meydana gelmesi sebebiyle ikinci grup fakihler bu şartı söz konusu olay için zorunlu kabul etmemişlerdir.⁵⁵²

Yol kesicilik suçunun gerçekleşmesi için birden çok kimsenin bulunması da şart değildir. Tek kişinin soygunu ile de bu suç işlenmiş olabilir. Çünkü bazen tek kişi gücü ve güçlü silahları ile topluluğun yapabileceğinden daha fazlasını yapabilir.⁵⁵³ Hanefi fakihlerinin önemli bir kısmı ile Hanbelî fakihleri ise eşkıyalığın ancak üç ve daha fazla kişi tarafından işlenebileceğini, bir veya iki kişinin yapacağı saldırı ve yağmanın eşkıyalık sayılmayıp şahıs ve mal aleyhine işlenen suç düzeyinde kalacağını ifade etmişlerdir.⁵⁵⁴

⁵⁴⁸ Bardakoğlu, "Eşkîya", XI, 464

⁵⁴⁹ Sabık, Age., IV, 298

⁵⁵⁰ Bardakoğlu, "Eşkîya", XI, 464

⁵⁵¹ Sabık, Age., IV, 298

⁵⁵² Sabık, Age., IV, 298

⁵⁵³ Döndüren, "Yol Kesicilik", VI, 406

⁵⁵⁴ Bardakoğlu, "Eşkîya", XI, 464

Allah ve Resulüne karşı gelen isyancı yol kesicilerde silah bulunması şarttır. Çünkü onların bu suçu işlerken şüphesiz dayandıkları kuvvet silahtır. Yanlarında silah bulunmayınca yol kesici olmaz. Şayet silah olarak sopa ve taş bulundurlarsa yol kesici sayılıp sayılmayacağı konusunda fakihler ihtilaf etmişlerdir.⁵⁵⁵ Ebu Hanife ve diğer bazı fakihler eylemin, ancak silahla işlenmesi halinde eşkıyalık sayılacağı görüşündedir. Ancak Ebu Hanife silah tabiriyle örfen silah denilen kesici ve delici aletleri kastederken fakihlerin çoğunluğu kullanılan aletin suç mağdurlarını zorlayıcı ve baskı altına alıcı özelliğinin bulunmasını yeterli görüp taş, sopa, kırbaç, tahta parçası, yumruk vb. kullanılması halinde de suçun oluşabileceği görüşündedirler.⁵⁵⁶ Şafi, Malik, Hambeliler, Ebu Yusuf, Ebu Sevr ve İbn Hazm gibi fakihler bunları yol kesici olarak kabul ederler. Çünkü silahın çeşidi ve çokluğu önemli değil önemli olan yol kesici olmalarıdır.⁵⁵⁷ Çünkü yol kesiciler hakkında taş ve sopa kılıç gibidir.⁵⁵⁸ Suça doğrudan katılanlarla yardım, destek, haberleşme, taşıma gibi dolaylı yoldan katılanlar birdir. Çünkü yol kesme bunların hepsinin ortak güç ve gayretleriyle gerçekleşmiş olur.⁵⁵⁹

Yol kesiciliğin şartlarından biride malın açıktan alınmasıdır. Hanefi, Şafii ve Hambelilere göre şayet insanların mallarını gizli alırlarsa o zaman hırsızlık yapmış sayılırlar. Eğer kapkaç şeklinde mal aşırırlarsa bunlar soyguncu olurlar. Dolayısıyla kendilerine el kesme cezası uygulanmaz. Bir veya iki kişinin bir kafiye saldırarak onları soymaları durumu da bunun gibidir. Çünkü soyulan bu kafiye, engellemeye ve kuvvete başvurmazlar. Şayet az sayıda bir kafiye saldırıda onlara üstünlük sağlarsa, bunlar yol kesicidir.⁵⁶⁰ Diyebiliriz ki, yol kesme ya da başka deyişle hırsızlık cürmünün gerçekleşmiş olması için yapılan fiilin açıktan açığa isyan biçiminde olması gereklidir, işte bu niteliğin hile ile adam öldürmeyi ve ev basarak ev halkının elindeki malları almayı yol kesme suçu ve cürmü kapsamına dahil etmeyen bilginler nezdinde şart olduğu gayet açıktır. Buna karşılık yukarıda ifade etmiş olduğumuz şekildeki cürümleri de yol kesme sayan Hanbeliler, Malikiler ve Zahiriler ise böyle bir şart koşmamaktadırlar.⁵⁶¹ Bunlara göre eylemin alenen değil gizlice, hile yoluyla işlenmesi de karşı durulması ve korunması mümkün olmadığı için eşkıyalık sayılmalıdır. Çünkü

⁵⁵⁵ Sabık, Age., IV, 298

⁵⁵⁶ Bardakoğlu, "Eşkîya", XI, 464

⁵⁵⁷ Sabık, Age., IV, 298

⁵⁵⁸ İbn Abidîn, Age., VIII, 365

⁵⁵⁹ Döndüren, "Yol Kesicilik", VI, 407

⁵⁶⁰ Sabık, A.g.e, IV, 298

⁵⁶¹ Ebu Zehra, Age., I, 35

birisine komplo ve suikast kurarak onu öldürmekle açıktan açığa öldürmek bir arada bulunması mümkün olmayan iki zıt kavramdır.

Buna bağlı olarak günümüzde bazı politikacılara iş adamlarına ya da toplumun önemli şahsiyetlerine karşı girişilen suikast ve saldırılar, gerek kamu düzenini ihlal etmesi gerekse gizli ve önlenemez bir nitelik taşıması sebebiyle bir nevi baskı ve zorbalık unsuru içerdiği için eşkıyalık kapsamı içinde düşünülür. Böylesi terör örgütlerine verilecek ceza Kur'an-ı Kerim'in ifadesinde yer alan yol kesme fiillerine verilecek cezanın aynıdır.⁵⁶²

Fakihler yukarıda saymış olduğumuz şartlar konusunda ittifak halinde bulunmamışlardır. Malikilerin ve İbn Hazm'ın görüşü görüşlerin en kapsamlı olanıdır. Bizde İbn Hazm'ın görüşünü vererek konuyu özetlemeye çalışacağız.

İbn Hazm diyor ki: “Muharib (isyancı) büyüklenen kimsedir. Yolda gidenleri korkutandır. Yolların düzenini bozandır. Bu işi ister silahla ister silahsız, ister gündüz ister herhangi bir çölde, ister halifenin sarayında, isterse camide gerçekleştirmiş olsun durum değişmez. Yine eylemi ister bir orduyla, ister ordusuz isterse medeni yerle ilişkisini kesmiş bir çölde, ister herhangi bir köyde olsun, ister büyük bir şehrin, ister küçük bir şehrin halkı olsun, yine durum değişmez. Yani yoldan geçenlerle savaşan ve yolun güvenliğini, adam öldürmekle yahut mallarını almakla sarsan herkes isyankârdır. Bunların azlığı ile çokluğu arasında hüküm olarak fark yoktur. Her ne şekilde olursa olsun ve hangi bölgede bulunursa bulunsun, yolun güvenliğini sarsan herkes isyancı olarak kabul edilir ve isyancılık cezasına müstahak olur.⁵⁶³

Eşkialık, içinde birkaç suçu barındırabilen karma bir eylem olduğundan⁵⁶⁴ yol keserek fesat çıkarma suçu bir tek cezadan daha fazlasını gerektirir.⁵⁶⁵ Terör, silahlı gasp, soygun ve isyana şamil bulunan ayet şöyledir:⁵⁶⁶ “Allah ve Resulüne karşı savaşanların ve yeryüzünde düzeni bozmaya çalışanların cezası, öldürülmeleri yahut asılmaları veya el ve ayakların çaprazlama kesilmeleri yahut ta buldukları yerden sürülmeleridir. Bu onların dünyadaki rüsvalığıdır. Ahirette ise onlar için büyük bir azap vardır.” (Maide 5/33)

⁵⁶² Ebu Zehra, Age., I, 35; Bardakoğlu, “Eşkialık”, XI, 464

⁵⁶³ Sabık, Age., IV, 300

⁵⁶⁴ Bardakoğlu, “Eşkialık”, XI, 464

⁵⁶⁵ Udeh, Age., II, 138

⁵⁶⁶ Karaman, Age., I, 180

Allah'a Resulüne muharebe eden yani Allah'ın ve Resulü'nün emir ve hükümlerine eylemle karşı gelenle, Allah'a ve Allah'ın Resulüne savaş ilan eden ve yeryüzünde cana, mala, namusa tecavüz; ekin ve nesli yok etmeye teşebbüs veya sebep olmakla Hak düzeni, toplumun asayiş ve emniyetini bozmak ve karıştırmak için çalışan kimselerin suçlarının derecelerine göre cezaları şunlardan ibarettir.⁵⁶⁷ Öldürülme, asılma, el ve ayakların çaprazlama kesilmesi, sürgün edilme (Maide 5/33) Suç için öngörülen bu cezaların had grubunda yer aldığı, Allah ve toplum hakkı olarak uygulanması gerektiği, hâkim veya devlet başkanının bu cezaları başka cezalara çevirme yetkisinin bulunmadığı konusunda klasik dönem İslâm hukukçuları arasında görüş birliği vardır. Şahıs ve mal aleyhine münferiden işlenen suçlara göre daha ağır cezaların önerilmiş olması ise kamu düzen ve güvenliğini korumaya verilen önem sebebiyledir.⁵⁶⁸

Ayeti kerimede bildirilen cezalar “ev” harfi ile atıf yapılarak getirilmiştir. Bazı âlimlere göre buradaki atıf muhayyerliği gerektirir. Buna göre hâkim, yol kesicilerin işledikleri suçun çeşidine bakmadan maslahat gereği bu cezalardan herhangi birisini seçebilir. Âlimlerin çoğuna göre ise bu ayetteki atıf harfi ceza çeşitlerini bildirmek için olup, muhayyerlik için değildir. Bunun gereği de işlenen suça göre, uygun düşen cezayı vermektir. Bu cezalar, işlenen suçun tertibine göre verilmekte, yoksa muhayyerlik belirtmemektedir.⁵⁶⁹ Örneğin hapsi gerekenin el ve ayağını kesme, el ve ayağının kesilmesi gerekeni ölüm cezasına çarptırma, yalnız öldürülmesi gerekeni astıramayacağı gibi bunun tersini de yapamayacağını ve hiçbir şekilde affetme hakkı olmadığını açıklamışlardır.⁵⁷⁰

Eşkıyalık suçu ağırlık itibariyle adam öldürüp mal yağma etme, adam öldürme, yağma, sadece kamu düzeni ve yol mahiyetini ihlal şeklinde dört gruba ayrılır. Ayette de ağırdan hafife doğru dört nevi ceza zikredilmiş olup bu cezalar eşkıyalık suçunun dört kademedeki karşılığını teşkil eder.⁵⁷¹

a– Yol kesiciler mal almayı yalnız adam öldürmek suretiyle yol keserlerse cezaları kısasen değil haddeden öldürülmeleridir. Öldüren bir kişide olsa had bakımından

⁵⁶⁷ Elmalılı, Age., III, 165

⁵⁶⁸ Bardakoğlu, “Eşkıya”, XI, 465

⁵⁶⁹ Sabık, Age., IV, 302 – 303; Elmalılı, Age., III, 166

⁵⁷⁰ Elmalılı, Age., III, 166

⁵⁷¹ Bardakoğlu, “Eşkıya”, XI, 465

bütün yol kesenler öldürülmesi gerekir.⁵⁷² Çünkü bunların tümü yol kesmekte ve veryüzünde bozgunculuk çıkarmakta ortaktırlar. Öldürülenin velisinin affetmesi veya diyete razı gelmesine itibar edilmez. Çünkü velinin affetmesi veya diyete razı olması kısasta geçerli olup, yol kesicilikte geçerli değildir.⁵⁷³ İslâm Hukuku ölüm cezasını koymakla ölüme teşvik eden manevi saikleri yine yalnızca manevi olan suçtan vazgeçirici zıt tedbirlerle önlemiştir. Çünkü insan, başkasını öldürmeyi düşündüğünde, fiilin neticesinde kendisinin de ölümlle cezalandırılacağını hatırlayacaktır. Böyle bir durumda çoğu kez vazgeçirici tedbirler mevcuttur.⁵⁷⁴

b– Yol kesiciler yolcuları hem öldürür hem de mallarını alırlarsa, İslâm devlet başkanı, suçun cezası konusunda muhayyerdır. Ebu Hanife'ye göre, dilerse el ve ayaklarını çaprazlama keser sonra asar. Dilerse el ve ayaklarını çaprazlama keser sonrada öldürür ve asar. Dilerse öldürür ve asar, dilerse yalnız öldürür, dilerse yalnız asar.⁵⁷⁵

Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre bu durumda çaprazlama el ve ayak kesimi cezası uygulanmaz, had olarak öldürmekle yetinilir. Çünkü yolcunun malı alınıp öldürülmesi tek suçtur; Buda yol kesmeden ibarettir. Bu yüzden cezası da tek olmalıdır. El ve ayak kesimi ile öldürme ise iki ayrı cezadır. Diğer yandan böyle bir olayda iki çeşit suç bulunsa bile daha ağır olan öldürmenin kapsamına, el ve ayak kesimi cezası da girmiş olur. Ebu Yusuf'tan bir rivayete göre ise bu durumda öldürmeden önce veya sonra had olarak asma cezası da ibret olarak uygulanmalıdır.⁵⁷⁶

c– Yolcuların yalnız mallarını soymak suretiyle yol kesicilik edenlerin cezaları, her birinin sağ eliyle sol ayağını çaprazlama kesmektir. Bunun manası da önce sağ eli ile sol ayağının, şayet bir daha yaparsa sol eliyle sağ ayağının kesilmesidir. Ancak sağ elinin bulunmaması halinde ihtilaf edilerek, İbnül-Kasım “sol eli ile sağ ayağı”, Eşheb de “sol eli sol ayağı kesilir” demişlerdir.⁵⁷⁷

Yol kesme haddi sırf Allah Hakkı olan cezalardandır. Bunda tedahül hükümleri uygulanır. Af, düşürme, ibra ve sulh söz konusu olmaz. Ancak çaprazlama el ve ayak

⁵⁷² Bilmen, Age., III, 200; Döndüren, “Yol Kesicilik”, VI, 407

⁵⁷³ Sabık, Age., IV, 308; İbn Abidîn, Age., VIII, 360

⁵⁷⁴ Udeh, Age., II, 233

⁵⁷⁵ İbn Abidîn, Age., VIII, 361; Bilmen, Age., III, 201; Döndüren, “Yol Kesicilik”, VI, 407; Fetavayyi Hindiye, IV, 129

⁵⁷⁶ Bilmen, Age., III, 291-292; Döndüren, “Yol Kesicilik”, VI, 407

⁵⁷⁷ İbn Rüşd, Age., IV, 342

kesimi ile ele geçirilen malın tazmini cezasının birlikte uygulanıp uygulanamayacağı tartışmalıdır.

Fakihler şu konuda görüş birliği içindedir. Yol kesiciler mal alır ve had cezası da uygulanmış bulunursa, aldıkları mallar elde mevcutsa, malikine verilir, elden çıkmış veya tüketilmiş olursa, Ebu Hanife'ye göre had cezası ile tazmin birlikte uygulanmaz. Delil şu hadis'tir: "Hırsız had uygulandığı zaman artık ona ayrıca tazminat gerekmez." Çünkü tazmin mülkiyetin naklini gerektirir, mülk ise hadde engel olur. Bu yüzden ceza ile tazmin bir arada uygulanmaz. Şafii, Maliki ve Hambelilere göre, had cezası alınan malın tazmini hırsızlıktaki gibi birlikte uygulanır. Çünkü mal eğer elde mevcutsa tazminle geri verilmesi gereken bir ayn'dır. Telef edilmişse onun tazmini gerekir. Bunların birlikte uygulanması caizdir.⁵⁷⁸

d- Yol kesiciler yolculardan hiçbir şey almadan ve adam öldürmeden sadece yoldan geçenleri korkutur ve yol keserseler tazir edildikten sonra sürgün edilirler.⁵⁷⁹ Sürgünden maksat bazı fuhahaya göre başka bir beldeye sürmektir. Bazı fukahaya göre de haps etmektir.⁵⁸⁰

Hanefilere göre ayetteki sürgünden maksat hapis cezasıdır şöyle ki; daha kimseyi öldürmeden ve kimsenin malını elinden almadan yakalanan yol kesiciler, tevbe edip iyi hal gösterinceye kadar buldukları beldede hapsedilirler. Böylece onlar toplumdan tecrit edilmiş olur.⁵⁸¹ Çünkü yol kesicilik yapan kimseyi yeryüzünden sürüp çıkarmak mümkün değildir.⁵⁸² Gerçi bulunduğu beldeden diğer bir beldeye çıkarmaya veya İslâm ülkesinden çıkarmaya da sürgün denilebilirse de, bunun her ikisi de sakıncadan uzak olmadığı için caiz görülmemiştir. Çünkü maksat kötülüğü bertaraf etmektir. Hâlbuki bu eşkiyayı başka bir beldeye göndermek, orada bulunan Allah'ın kullarını zarara sokmaktan uzak olamaz.⁵⁸³ Çünkü fena bir kimse o beldede rahat durmaz. O halde yalnız hapsedilmesi kalmıştır. Hapsedilmiş kimseye "sürgün edilmiş" denilir. Çünkü hapsedilmiş kimse dünya lezzetlerinden istifade edemez. Akraba ve dostlarıyla bir arada bulunamaz. Bundan dolayı hapsedilmiş kimseye dünyadan çıkmış denilir.⁵⁸⁴ Büsbütün Daru'l-İslâm'dan Daru'l Harbe çıkarmak ise Daru'l Harp'te

⁵⁷⁸ Döndüren, "Yol Kesicilik", VI, 407

⁵⁷⁹ İbn Abidîn, Age., III, 360; Sabık, A.g.e, IV, 306

⁵⁸⁰ Bilmen, Age., III, 290

⁵⁸¹ Döndüren, "Yol Kesicilik", VI, 407

⁵⁸² İbn Abidîn, Age., III, 360

⁵⁸³ Elmalılı, Age., III, 167

⁵⁸⁴ İbn Abidîn, Age., III, 360

yaşayanlara bir şahsın eklenmesini⁵⁸⁵ ve müslüm anlara karşı savaş açabilme tehlikesi söz konusudur ki, bu ise caiz değildir.⁵⁸⁶ Ömer İbn-i Abdülaziz ise şahıslar ve bölgelerin değişmesine göre adı geçen sakıncanın meydana gelmeyeceği anlaşılırsa başka bir beldeye sürgünün caiz olduğu görüşündedir.⁵⁸⁷

Malikilere göre ise nefy, yol kesiciyi içinde bulunduğu beldeden başka bir beldeye gönderip orada tevbe edinceye kadar hapsedmektir. Suçlunun gideceği belde en az, namaz'ın kısa kılınabileceği sefer mesafesi kadar uzakta bulunmalıdır.⁵⁸⁸

İmam Şafi bu ayetteki sürgünün iki manaya gelmesi ihtimal dahilinde olduğunu söyler. Eğer bunlar adam öldürme suçunu işlemişler, hırsızlık yapmış ve yakalanmışlarsa cezaları uygulanır. Eğer yakalanmamışlarsa sonuna kadar takip edilirler. İşte böylece sürgünden murat, bunların hükümetten korkarak bir beldeden başka bir beldeye sürekli kaçıp gitmeleridir. Sadece korkutma ile kalmış, adam öldürmemiş ve hırsızlık yapmamış olanlar bile sürekli takip edilirler. Fakat yakalandıkları zaman azarlanarak hapse atılırlar. Bunlar hakkında sürgünden kasıt yalnız hapistir.⁵⁸⁹

İşte Allah ve Resulüne savaş açan ve yeryüzünde bozgunculuk için koşuşanların cezaları bunlardan başka bir şey değildir. Genel olarak cezayı düşürücü sebepler eşkiyalık cezası içinde geçerlidir. Eşkiyaya verilecek ceza türlerinden bahseden ayetin devamında “Ancak siz kendilerini yenip ele geçirmeden önce tevbe edenler müstesna” (Maide 5/34) kaydı yer almaktadır. Yani suçlunun yakalanmadan önce, suçu işleme güç ve imkânına sahip bulunduğu sırada⁵⁹⁰ pişmanlık duyup tevbe ederse, Allah şüphesiz Gafur ve Rahim olduğundan bu şekilde tövbekâr olanlar hakkında Hukukullah davası güdülmez. Adı geçen cezalardan hiç biri uygulanmaz. Ancak şahsi haklar davası kalır. Adam öldürmüşlerse öldürülenin varisleri isterse affeder, isterlerse muhakeme ile kesinleştikten sonra kısas ettirilebilirler. Aynı şekilde mal çalmışlarsa⁵⁹¹ aldıkları mallar mevcut ise aynen, değil ise bedel olarak sahiplerine geri vermeleri gerekir. Diğer yandan bir takım yol kesiciler, bir kısım insanların mallarını almış iken daha sonra elde

⁵⁸⁵ Elmalılı, Age., III, 167

⁵⁸⁶ Bilmen, Age., III, 290

⁵⁸⁷ Elmalılı, Age., III, 290

⁵⁸⁸ Bilmen, Age., III, 290; Döndüren, “Yol Kesicilik”, VI, 407

⁵⁸⁹ Elmalılı, Age., III, 168

⁵⁹⁰ Bardakoğlu, “Eşkiya”, XI, 466

⁵⁹¹ Elmalılı, Age., III, 168

edilmeden bu alışkanlıklarını bıraksalar ve uzun süre aileleri arasında otursalar artık haklarında had cezası uygulanmaz. Burada had, zaman aşımına uğramış olur.⁵⁹²

Üzerlerine uygulanacak hareketten önce tevbe ettiklerini iddia ederler ve iddia delille ispat edilmezse dinlenilmez. Cezaları ne ise uygulanır. Ama iddiaları bir takım emarelere, belirtilere dayanıyorsa, mukarinse başka bir şey aramadan iki ihtimalden biri ile hareket edilir. Ya iddia kabul edilir. İşe şüphe karıştığından ceza uygulanmaz. Ya da inandırıcı deliller istenir. Çünkü hükümler kesindir. Şüphe, işlenen fiile yakın olmalı, fiilden sonra ve uzak olan şüphe cezayı düşürmez.⁵⁹³

İslâm hukukçularının tövbeyi failin suçu işleme imkânına sahipken bundan kendi iradesiyle vazgeçmesi veya faal nedameti olarak anlayıp bu konuda objektif ve maddi şartlar ileri sürmelerinden de anlaşılacağı gibi burada asıl amaç, suçlunun tövbe ve pişmanlığının sağlanması değil, eşkıyanın teslim olması teşvik edilerek bir an önce kamu düzen ve huzurunun temini, daha fazla kan akıtılmasının ve mal alınmasının önlenmesidir. Teslim olmanın cezaya etkisi konusundaki farklı görüşler, fakihlerin bu amaçla şahıs haklarının korunması ilkesi arasında kurdukları dengeden kaynaklanmaktadır.⁵⁹⁴

3.3.3. Dinden Dönme (Ridde) Suçu ve Cezası

Sözlükte “dönmek; geri çevirmek, kabul etmemek” anlamlarındaki redd kökünden türeyen ridde ve irtidad, fıkıh terimi olarak⁵⁹⁵ akıllı ve buluğ çağında ermiş bir müslümanın, hiç kimse tarafından zorlanmadan kendi iradesi ile⁵⁹⁶ inancını kaybederek başka bir dine geçmesi veya tanrı tanımaz olmasıdır.⁵⁹⁷ İrtidad eden kimseye de mürted (dinden dönen) adı verilir.⁵⁹⁸

Riddenin sahih olması için, mürtedin akıllı ve seçme gücünün elinde olması şarttır. Mükellef olmadıkları için, deliyle çocuğun dinden dönmeleri dikkate alınmaz. Çünkü Nebi (as) şöyle buyurmuştur; “Üç kimseden teklif kaldırılmıştır. Uyanıncaya kadar uyuyandan, ihtilam oluncaya kadar çocuktan, akıllanıncaya kadar deliden” İrtidadın sahih olması için baliğ olmak ve erkek olmak şart değildir. Sarhoşun

⁵⁹² Döndüren, “Yol Kesicilik”, VI, 407

⁵⁹³ Mâverdi, Age., s.73

⁵⁹⁴ Döndüren, “Yol Kesicilik”, XI, 466

⁵⁹⁵ İrfan İnce, “Ridde”, *DİA*, TDVY, İstanbul 2000, XXII, 88.

⁵⁹⁶ Sabık, Age., IV, 281

⁵⁹⁷ Bilmen, Age., IV, 5

⁵⁹⁸ “İrtidad”, *ŞİA*, Şamil Yay., İstanbul 1991, III, 124.

ve mükrehin irtidatı sahih değildir. Ancak sarhoşun irtidatı Peygamber Efendimize dil uzatma cüretinde bulunmak suretiyle olursa sahih olur. Tevbe etse bile affolunmayıp öldürülür.⁵⁹⁹

İslâm Hukukuna göre bir kimsenin irtidatına hükmedilebilmesi için irtidatın ya kavlen veya fiilen izhar etmiş olması lazımdır. Herhangi bir kimsenin kalbinden geçenler hissedilmeyeceğinden itikadını, şek ve şüphesini göstermedikçe irtidatına hükmedilemez.⁶⁰⁰ Dini İslâm mensup olmayan bir şahıs, dini İslâm'dan başka her hangi bir dinden diğerine dönecek olsa İslâm hukukuna göre irtidat etmiş sayılmaz ve bu hareketine engel olunmaz. Çünkü bu kişi, batıl bir dinden yine batıl benzeri bir dine geçmiştir. Küfrün hepsi bir millet sayılır. Ancak İslâm dininden başka bir dine geçen bunun dışındadır. Çünkü bu kimse, hidayeti ve Hak dini terk edip sapıklığa ve küfre geçmiştir.⁶⁰¹ Oysaki Allah Teala şöyle buyurmuştur “Kim İslâmiyet'ten başka bir dine yönelirse, onunki kabul edilmeyecektir.” (Al-i İmran,3/85)

İslâm Dini temelde din ve vicdan hürriyetine büyük önem vermiştir. Bu yüzden hiç kimse müslüman olmaya zorlanamaz.⁶⁰² Hz. Peygamber de düşünce ve inancından dolayı hiçbir kimseyi veya hiçbir toplumu suçlamamış, düşünce ve inancından dolayı hiç kimseye baskı yapmamış ve cezalandırmamıştır. Düşünce boyutunda kalmak koşuluyla kendisiyle tartışan herkesi ikna etmeye çalışmıştır.⁶⁰³ Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyruluyor: “Dinde zorlama yoktur. Artık hak batıldan sökülüp belli olmuştur. Kim tağutu inkar edip Allah'a iman ederse şüphesiz ki o kopmayan sağlam bir kulpa sarılmıştır. Allah her şeyi işiten ve her şeyi bilendir.” (Bakara 2/256)

Kendi hür iradesi ile müslüman olan kimsenin ise artık İslâm dininin esaslarına uyması gerekir.⁶⁰⁴ Çünkü İslâm dini hayat için mükemmel bir nizamdır. O din ve devlet, ibadet ve irade, ruh ve madde, dünya ve ahiretin hepsini kuşatmıştır. İslâm akıl ve mantığa dayalı olup delil ve burhanla ikame olur. Onun akidesinde ve getirdiği prensiplerde insan fitratıyla çelişen, insanın maddi ve ebedi olgunluğa ulaşmasına engel olan hiçbir esas yoktur. İslâm'a girdikten ve onun hakikatini idrak ettikten sonra

⁵⁹⁹ İbn Abidin, Age., IX, 9; Fetavayı Hindiye, IV ,301; Sabık, Age., IV, 281

⁶⁰⁰ Bilmen, Age., IV, 7-8

⁶⁰¹ Bilmen, Age., IV, 6; Sabık, Age., IV, 282

⁶⁰² “İrtidat”, *ŞİA*, III, 124

⁶⁰³ Aktan, Agm., II, 84

⁶⁰⁴ “İrtidat”, *ŞİA*, III, 124

İslâm'dan çıkan ve böylece mürted olan kimse hakikaten mantıktan çıkmış, akli selimden ve doğru fitrattan sapmış demektir.⁶⁰⁵

Konuya Kur'an açısından baktığımızda kişinin irtidatından dolayı ancak Rabbine karşı hesap vereceği sonucunu çıkarıyoruz. Kur'an'da mürted için uygulanacak dünyevi bir ceza öngörülmemiştir. Sadece müslümanken işlediği Allah'ın hoşnutluğunu kazandıracak amellerin kendisine bir yarar sağlamayacağı ifade edilir.⁶⁰⁶ "Sizden kim dinden döner ve kafir olarak ölürse onların yaptıkları işler dünyada da ahirette de boşa gider. Onlar cehennemliktirler ve orada devamlı kalırlar." (Bakara 2/217)

Din değiştirme toplumu derin surette sarsacağı, kamu düzenini derinden etkileyeceği ve fitne oluşturacağı için İslâm Hukukunda mürtedle ilgili ceza ve bir takım hükümler vardır. Bu suçun dünyevi cezası sünnet ve icma ile tayin edilmiştir.⁶⁰⁷ İrtidat, bir bakıma İslâm toplumuna ve devletine karşı başkaldırma, ciddi bir isyanda bulunma hareketidir. Bu yüzden mürtede uygulanacak müeyyideler ağır tutulmuştur. Hadislerde şöyle buyrulur;⁶⁰⁸ "Kim dinden dönerse onu öldürün"⁶⁰⁹ "Müslüman bir kimsenin öldürülmesi ancak şu üç sebepten biriyle helal olur: İmandan sonra dinden çıkma, evlilikten sonra zina, haksız yere birini kasten öldürme"⁶¹⁰

Ridde suçu, bir şüphe sebebiyle meydana gelmişse, mürtede gerçek anlatılır ve şüphesi giderilmeye çalışılır. Sonra yeniden müslüman olması istenir. Müctehidler çoğuna göre gerektiğinde düşünme fırsatı verilir. Düşünmenin süresi konusunda üç gündenden bir yıla veya daha fazla olacağına ait görüşler vardır.⁶¹¹ İslâm Mantığına en uygun görüş olarak, kişinin tevbe edeceğine dair ortada umut olduğu sürece teklifin, tekrarlanması gerektiği belirtilmiştir. Tekliften sonra hala küfürde ısrar eden erkeğin cezasının ölüm olduğu hususunda klasik dönem İslâm hukukçuları arasında görüş birliği vardır.⁶¹² Çünkü bu hareket İslâm Dini esaslarına tabi olan cemiyetin ictimai nizamını şiddetle sarsar. Böylece bir taraftan ictimai nizami korumak ve suçluyu cemiyetten uzaklaştırmak ve diğer taraftan suça halkın ilgi duymasını men etmek, önlemek için dinden çıkma en ağır ceza ile tecziye edilmiştir. Hiç şüphesiz insanları suçtan vazgeçirmek için ölüm cezası cezaların en kuvvetlisidir. Suç saikleri, ne kadar tesirli

⁶⁰⁵ Sabık, Age., IV, 288

⁶⁰⁶ Aktan, Agm., II, 88

⁶⁰⁷ Karaman, *Mukayeseli*, I, 186

⁶⁰⁸ "İrtidat", *ŞİA*, III, 124

⁶⁰⁹ Buhari, Cihad, 148; İ'tisam, 28

⁶¹⁰ Buhari, Diyad, 6; Kasame, 25-26

⁶¹¹ Karaman, *Mukayeseli*, I, 187

⁶¹² İnce, "Ridde", XXII, 89

olursa olsun ölüm cezası çoğu defa insan nefsinde, suçtan vazgeçirici amiller meydana getirir. Çoğu durumlarda suçun işlenmesinden alıkoyar, suça götüren yolları kurur.⁶¹³

Dinden çıkmanın hukuk düzeni bakımından suç sayılması İslam'dan öncede yaygın bir anlayış olup Yunanlılar ve Romalılarda bu suça ölüm cezası vermişlerdir. Yahudilikte taşlanarak öldürülme cezası öngörülmüştür. Hıristiyanlıkta ise, dinden çıkanlar için çeşitli ölüm ve afroz cezaları uygulanmıştır ve erginasyon mahkemeleri kurulmuştur.⁶¹⁴ Geçmişte olduğu gibi günümüzde de bir milletin hükümet şeklini bozmaya çalışmak, vatana karşı bazı hıyanetlerde bulunmak, bir çok yerde idam cezasını gerektirmektedir.⁶¹⁵ Bu gün sosyalizmde ve kapitalizmde devlet aleyhine çalışan herhangi bir kişi vatana ihanet suçuyla itham edilerek öldürülür. Öyle ise İslâm'ın mürtede idam cezası vermesi, diğer nizamlar bir yana kendi içinde mantıklı ve tutarlı bir uygulamadır.⁶¹⁶

İrtidad eden kadına ölüm cezası uygulanması ise fakihler arasında tartışmalı olup Hanefî ve Caferî Mezheplerine göre kadının cezası tevbe edene kadar hapistir.⁶¹⁷ Ebu Hanife “savaşta kadın ve çocukları öldürmeyin”⁶¹⁸ mevzuundaki hadislerine dayanarak “dinden dönen kadın öldürülmez; hapsedilir, sıkıştırılır ve müslüman olması sağlanır” demiştir. Kadın fiili unsur oluşturacak kadar fesad çıkarıp, hukuku nizamı aleyhine herhangi bir cürümde bulunma emaresi görüldüğünde yani bir kadın savaşçı, kraliçe veya büyücü birisi olması durumunda bu çeşit kadınların zararını önlemek için öldürülür. İşte bu kadınlar mürted oldukları için değil, küfürde ısrar edip kargaşa çıkardıkları için öldürülürler.⁶¹⁹

Cumhura göre kadınla erkek arasında fark yoktur.⁶²⁰ “Dinini değiştiren kimseyi öldürünüz”⁶²¹ hadisi genel bir ifade olduğu için her ikisine de şamildir; nitekim diğer hadlerde de fark yoktur.⁶²² Kadın, had cezalarının tümünde istisnasız olarak erkekle aynıdır. Kadın evli olduğu zaman ona had cezası nasıl uygulanıyorsa aynı şekilde dinden dönme cezası da kendisine uygulanır. Arada fark yoktur.⁶²³

⁶¹³ Udeh, Age., II, 277

⁶¹⁴ İnce, “Ridde”, XXII, 88

⁶¹⁵ Bilmen, Age., IV, 15

⁶¹⁶ Sabık, Age., IV, 288

⁶¹⁷ İnce, “Ridde”, XXII, 89

⁶¹⁸ Ebu Davud, Cihad, 90

⁶¹⁹ Serahsi, Age., X, 206

⁶²⁰ Karaman, *Mukayeseli*, I, 187

⁶²¹ Buhari, Cihad, 149; İ'tisam, 28

⁶²² Karaman, *Mukayeseli*, I, 187

⁶²³ Sabık, Age., IV, 287

Yukarda bahsedilenlerden şunu anlıyoruz ki Hanefi alimleri, mürted hadisesini daha ziyade fesad unsuru olarak yorumluyorlar. Yani kamu düzenini bozucu, umumi huzuru zedeleyici ve devletin varlığını tehlikeye düşürücü, fiili mücadeleye teşebbüs edilen bir durum olarak değerlendiriyorlar. Çünkü Hanifilere göre, mutlak irtidat kişinin öldürülmesi için bir neden değildir. Onlara göre mürted kadınlar toplumun aleyhine bir tehdit oluşturmadıkları sürece öldürülmezler. Eğer kişi mutlak irtidatından dolayı öldürülecek olsaydı bu suçu işleyen kadınlarında öldürülmesi gerekirdi. Zira kadınlardan sadır olan irtidat ile erkeklerden sadır olan irtidat mahiyeti itibariyle aynıdır.⁶²⁴

Hz. Peygamber ve Hulafa-i Raşidin dönemindeki uygulamaları incelediğimizde, bizde Hanifi alimlerin düşüncelerinin doğru olabileceği kanaatini oluşturmaktadır. Resulü Ekrem'in veda haccından dönüp Medine'de rahatsızlandığı günlerde bazı yalancı kimselerin Peygamberlik iddiası ile ortaya çıkmasıyla başlayıp, vefatının ardından Hz. Ebu Bekir (r.a.) zamanında bir kısım bedevi kabilelerinin namaz kılacaklarını ancak zekâtı vermeyeceklerini ilân etmesiyle genişleyen ve Hulafa-i Raşidin döneminde devam eden irtidat olayları siyasi otoriteyi zayıflatan birliği ve bütünlüğü tehdit eden bir isyan hareketine dönüşmüştür.⁶²⁵ Resulü Ekrem döneminde irtidat ettiği bilinen kişilere ölüm cezasının uygulandığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.⁶²⁶ Ancak ridde olayları Hz. Ebu Bekir döneminde önemli bir iç problem olunca dinden dönenlerle savaşarak fitne ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.⁶²⁷

Bu açıklamalardan sonra şu konuya değinmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Gerek Kur'an-ı Kerim gerekse Hazreti Peygamberin bilfiil sünnetinde varid olan pek çok delil insan hayatının kutsiyetine ve İslâm'ı din olarak seçme konusunda insanların muhayyerliğine işaret etmektedir. Oysa "Dinden döneni öldürün" hadisi bu ilkelerle çelişiyor görünmektedir. Diğer taraftan başka dinden bir kişinin Müslüman olması alkışlanırken, bir Müslüman'ın başka bir dine geçmesini öldürülmeyi gerektiren bir suç olarak görmek çifte standart olmaktadır.⁶²⁸

Her ne kadar herhangi bir dine mensup olmak yada bir dinden başka bir dine girmek siyasal nitelikli algılanamayacak bir hadise olarak değerlendirilebilirse de

⁶²⁴ Aktan, Agm., II,89; Koçak, Age., ss.215-216

⁶²⁵ Mustafa Fayda, "Ridde Olayları", *DİA*, TDVY, İstanbul 2000, XXII, 91.

⁶²⁶ İnce, "Ridde", XXII, 91

⁶²⁷ "İrtidat", *ŞİA*, III, 152

⁶²⁸ Aktan, Agm., II, 87

özellikle ilk dönem İslâm toplumunun siyasal yapılanması dikkate alındığında riddenin de siyasal bir boyut taşıdığı söylenebilir. Çünkü inancını kaybeden kişiler kendi işleri ile meşgul, Müslümanlarla barışık olarak yaşamak isteyen pasif ve mürted olmamış, aksine bunlar Müslümanların birliğini bozabilecek güçte ciddi ve fiilen ortaya çıkmış bir tehdit oluşturuyordu. Başka bir ifadeyle burada kişiler düşünceleri ve inançları nedeniyle değil içeride ve dışarıda Müslümanların birliğine ve bütünlüğüne yönelik ihanet biçiminde ortaya çıkan eylemleri nedeniyle cezalandırılmaktadır. Hanefilerin mürted kadın olursa öldürülmez görüşünün temelinde yatan da yalın irtidatın öldürme nedeni olmayacağı mantığıdır.⁶²⁹

Hadise siyasi boyut kazanınca, cezada elbette siyaseten olmalıdır ve maslahatı temin edici karakterde bulunmalıdır. Amme menfaati ferdi düşünce ve hareketlere feda edilemeyeceği gibi, hukuki düzeni ve birliği bozacak fesat unsurlarının bertaraf edilmesi de hukuk devletinin hakkı olmalıdır.⁶³⁰

Konuya hukuk mantığı açısından baktığımızda irtidat konusunda şöyle bir değerlendirmede bulunabiliriz. İrtidat suçunun bir ferdi birde toplumsal boyutu bulunmaktadır. Ferdi planda kalıp fesatta oluşturmuyorsa kadın olsun erkek olsun öldürülmeyebilir. Ancak basit bir fikir değiştirme olayı olarak kalmayıp içeride ve dışarıda vatanın ve milletin bütünlüğüne yönelik ihanet biçiminde fiili unsur oluşturması halinde, kadın ve erkeğin ayrımına tabi tutulmadan dinden dönene hayat hakkı tanınmamış olması zamanın şartları çerçevesinde doğal karşılanmalıdır. Ancak bu günkü dünya şartlarına baktığımızda tamamen farklı bir yapı ile karşılaşmaktayız. Hatta küreselleşen dünyamızda insan hakları beyannamesi gibi bir bildiriyle devletler arası bir hukuk kuralı oluşturulmaya başlanmıştır. O halde bu günkü dünya şartlarında devletler istese de bazı hukuki muameleleri uygulayamazlar. Bu nedenle hukuk birliğine doğru giden dünyada irtidat konusunun da yeniden değerlendirilmesi gerektiğine inanıyoruz.⁶³¹

⁶²⁹ Aktan, Aqm., II, 89

⁶³⁰ Koçak, Age., s.221

⁶³¹ Koçak, Age., ss.223-224

3.4. İSLAM HUKUK DÜŞÜNÇESİNDE FİTNEİN BERTARAFI İÇİN ÖNGÖRÜLEN ÇÖZÜM YOLLARI

İslâm hukukçuları, hukuku “ibadet” (İbadetler), “muamelat” (Borçlar, Ticaret ve Usul Hukuku) ve “Ukubat” (Ceza Hukuku) olarak üç kısma ayırmışlardır.⁶³²

Çalışmamızın bu bölümünde, İslam Hukuk düşüncesinde fukuhanın fitne olarak gördüğü meseleler ve bunları bertaraf etmek için öngördükleri çözüm yollarını, yukarıda ayırdığımız başlıklar altında incelemeye çalışacağız.

3.4.1. İbadetlerde Fitne Unsuru

Bazı alimlere göre kadınların camiye gitmeleri fitne sebebi olabilir. Herhangi bir zorluk olmaksızın akıllı, hür ve cemaate gitmeye güç yetiren erkeklere cemaate gitmek vaciptir. Dolayısıyla çocuklara, delilere, köleye, yatalağa, el ve ayağı çaprazlama kesik olana ve yürümeye güç yetiremeyen yaşlı kimseye cemaate gitmek vacip değildir. Kadınlara gelince onların cemaate gitmeleri bir fitnedir. Alimler, “genç bayanlara cuma, bayram namazlarına ve namaz için veya herhangi bir şey için camiye gitmelerine izin vermemişlerdir. Çünkü ayette “Evlerinizde oturun!” buyrulmaktadır. “Oturmayı emretmek dışarıya çıkmayı nehyetmektir” diye icma etmişlerdir. Bunların namaza gitmelerinde hiç şüphesiz fitne sebebi vardır. Fitne ise haramdır. Fitneye götüren şeyler de haramdır.⁶³³

Yaşlı kadınlara gelince bunların sabah, akşam, yatsı ve bayram namazlarına gitmeleri hususunda izin verilmiştir. Ebu Hanife’ye göre onların öğlen, ikindi ve cuma namazlarına gitmelerine izin verilmemiştir. Ebu Yusuf ve Muhammed (ra) yaşlı kadınların cemaatle namaza gitmeleri ayrıca güneş tutulması ve yağmur namazına gitmelerine ruhsat vermişlerdir. Çünkü yaşlı kadınların dışarı çıkmalarında herhangi fitneye mahal yoktur. Yaşlı kadınlar, Peygamber (sav) ile hastaları tedavi etmek, su dağıtmak ve yemek pişirmek için cihada çıkarlardı.⁶³⁴

Kadınların ezan okuması da fitne sebebi olabilir. Ezan okuyacak kimsenin erkek, akıllı, takva sahibi olması gerekir. Cahillerin, fasıkların, çocukların ve kadınların ezan okumaları veya kamet getirmeleri mekruhtur.⁶³⁵ Şayet kadın ezan okursa caizdir. Çünkü

⁶³² Karaman, *Mukayeseli*, I, 26

⁶³³ Alâuddin Ebî Bekir b. Mes’ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Kitâbu Bedâyi’u’s- Sanâi fi Tertibi’ş-Şerâi*, Beyrut 1974, I, 275.

⁶³⁴ Serahsi, *Age.*, II, 341

⁶³⁵ Komisyon, *İlmihal*, DİBY, Ankara 2006, I, 268.

amaç hâsıl olmuştur ancak mekruhtur. Kadının ezan okuması Selef Döneminde olmayıp sonradan ortaya çıkan türdendir ve bütün muhdesatlarda bidattir. Kadını sesi fitne sebebidir. Bundan dolayı kadının cemaate katılmak için camiye gitmesi ve namaz için ezan okuması da yasaklanmıştır.⁶³⁶

Alimlerimize göre cemaatle namazda safların sırası önemlidir. Cemaatle namaz kılarken önce erkekler, sonra erkek çocuklar, sonra erselikler, en sonda da kadınlar saf tutarlar. Ön safta erkekler dururlar; zira Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Baliğ olanlarınız arkamda dursunlar.”⁶³⁷ Erkekler ve kadınların aynı safta durmaları namazı bozduğu için alimlere göre kadının ön safta durması fitne sebebidir. Bu sebeple önce erkekler sonra çocuklar sonrada kadınlar saf tutarlar.⁶³⁸

Hanefî mezhebine göre, haccdebilmek için seferilik hükümlerinin uygulanacağı bir mesafeyi kat etmek durumunda olan kadınların mahremi olmadan tek başlarına hac yolculuğuna çıkmaları caiz değildir. Bu konuda Hanifiler’in delili ise İbn Abbas’ın Hz. Peygamber’den rivayet ettiği şu hadistir; “Allah (c.c)’a ve ahiret gününe inanan bir kadının yanında mahremi ve kocası olmaksızın üç günlük veya daha fazla sürecek bir mesafeye yolculuk etmesi helal olmaz.” Bunun üzerine adamın birisi kalktı ve ben gazaya çıkmak istiyorum karım ise hacca gitmek istiyor ne yapayım? Hz Peygamber (s.a.v.) “Karınla beraber git onu yalnız bırakma” buyurdular⁶³⁹

Şafî mezhebinde ise kat edilecek mesafeden ziyade yol emniyeti ve kadınların güvenliği esas alındığında koca veya başka bir mahremi bulunması şart koşulmamış, bunun yerine kadınların bunu sağlayacak şekilde-ağırlıklı görüşe göre üç kadının yer aldığı- bir grup oluşturmaları yeterli görülmüştür. Bununla birlikte iki kadının hatta kendini güvenlik içinde hissediyorsa bir kadının sadece farz olan hac görevini yerine getirmek için tek başına yola çıkması caiz görülmüştür.⁶⁴⁰ Bu bir farzı yerine getirmek için yapılan bir yolculuktur. Bu tür bir yolculukta hicrette olduğu gibi mahrem şart koşulamaz demiştir. Ancak kadının fitnedan sakınması gerekir. Kadının erkeklere karışması fitnedir. Bunun için onunla beraber güvenilir kadınların bulunması gerekir ki, erkeklere karışmaya ihtiyaç duymasın.⁶⁴¹

⁶³⁶ Serahsi, Age., I, 138

⁶³⁷ Mevsilî, Age., I, 58

⁶³⁸ Serahsi, Age., I, 76

⁶³⁹ Serahsi, Age., IV, 101

⁶⁴⁰ İlmihal, I, 517

⁶⁴¹ Serahsi, Age., IV, 101

Kadının yüksek sesle telbiye getirmesi de fitne sebebi olabilir. İhramda olan kimse farz namazdan sonra, her yüksek olan bir yere çıkarken, her alçak bir yere inerken, her bir süvari kafilesine rastlarken ve her sefer vaktinde telbiye getirir. Çünkü Hz. Peygamber (sav) ve ashabı bu durumların hepsinde telbiye getirmiştir. Hacdaki telbiye namazdaki geçiş tekbirleri gibidir. Telbiye ne kadar yüksek sesle getirilirse o kadar iyidir. Çünkü Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Haccın en faziletlisi telbiyenin yüksek sesle getirilmesi ve kurban kanının akıtılmasıdır.”⁶⁴² Kadın da telbiye getirmek zorundadır. Ancak kadın sesini yükseltmez. Onun sesi fitne sebebidir.

İhramlı kimse başını örtemez. Zira Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Adamın ihramı başındadır.” İhramlı yüzünü de örtemez. Normalde kadının yüzünü açmasında fitne olduğu halde ihramlı iken kadının yüzünü kapatması yasaklandığına göre; erkeğin yüzünü kapaması hayli yasak olmalıdır.⁶⁴³ Kadının ihramda bile saçını açması caiz değildir.⁶⁴⁴

Bazı müctehitler Cuma namazında devlet başkanının bulunmasını, namazı onun veya temsilcisinin yahut da izin verdiği kimsenin kıldırmasını şart koşmuşlardır. Şart koşanların ileri sürdüğü deliller incelenince bunların nassa dayanmadığı sadece fitne ve kargaşayı önlemek gayesine bağlı bulunduğu görülmektedir.⁶⁴⁵

Hanefî Mezhebine göre, cuma namazını kıldırarak imamın devlet başkanı veya onun vekalet verdiği kimse olması gerekir. Bu şart gerçekleşmeyince cuma in'ikad etmez, öğle kılınır. Devlet başkanı, kadın veya çocuk yaşta biri olursa, onların cuma kıldırması sahih değildir, başka birini tayin etmeleri gerekir.⁶⁴⁶

El-Ümm'e göre cuma namazı için izin almak şart değildir. Şafî bu konuyu kitabında şöyle dile getiriyor. “Eğer imam (devlet başkanı) yakınsa kendisinden izin alınmasını, imam gecikecekse yerine vekil tayin etmesini tercih ederim. Zaman ister fitne zamanı olsun ister fitne zamanı olmasın fark etmez. Ancak eğer bu hususta sultanın kendilerine kötülük yapmasında korkarlarsa o zaman ister cemaat halinde ister tek başlarına namaza dururlar. Namazın cuma bayram ve diğer vakit namazları olmasında bir fark yoktur. Nitekim Hz. Osman evine kapanıp asiler evi sarınca, Hz. Ali

⁶⁴² Ebu'l-Hasan Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelil er-Ristani Merginânî, *el- Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, İstanbul 1986, I, 139.

⁶⁴³ Mevsilî, Age., I, 144

⁶⁴⁴ Merginânî, Age., I, 139

⁶⁴⁵ Hayrettin Karaman, *İslamın Işığında Günün Meseleleri*, İz Yay., İstanbul 2005, s.46.

⁶⁴⁶ Kâsânî, Age., II, 317; Zuheyli, Age., II, 281; Vecdi Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İz Yay., İstanbul 1995, II, 199.

bayram namazını kıldırdı.⁶⁴⁷ İbn Kudame'ye göre de, halife veya sultanın (imam) izni şart değildir. İmam Ahmed b. Hanbel de şöyle demiştir: “Şam da fitne dokuz sene sürmüş ve bu esnada cuma kılınmıştır”⁶⁴⁸ İmam Malikte heva ehlinin arkasında namaz kılınmayacağını bunun dışında herkesin arkasında namaz kılınacağını bildirmiştir.⁶⁴⁹

Bu açıklamalardan anlaşıldığına göre imamın izni üzerine icma vardır sözleri sahih değildir. İnsanlar köylerde hiç kimsenin izni olmadan cuma namazını kıyıyorlar. Eğer imamın izin şartı sahih olsa bile imamın izni olduğu yerde namazın caizliğine delil olur. Yoksa imamın izninin olmadığı yerlerde namazın haramlığına delil olmaz.⁶⁵⁰

Bazı alimlere göre seferi, hasta, mahpus ve benzeri özürlü kişilerin cuma günü cuma kılınan bir şehirde, cumayı kaçırانların, cuma namazından önce ve sonra öğle namazını cemaatle kılmaları harama yakın mekruhtur.⁶⁵¹ Hanbelilere göre bu durum, cumadan yüz çevirme veya imamın arkasında namazın caiz olmadığına yahut da imamın arkasında kılınan namazın iade edilmesi gerektiği intibaini verir. Belki bu durum fitneye yahut imam ve imam dışındakilere zarar gelmesine sebep olur. Böyle kişilerin öğle namazını evlerinde yahut kıldığı takdirde bu gibi zararlara sebep olmayacak yerlerde kılmaları gerekir.⁶⁵²

3.4.2. Muamelatta Fitne Unsuru

Bazı alimlere göre evlenmede kefaat aramak fitneye sebebiyet verecektir. Evlenmek de kefaat; evlenecek çiftler arasında, ictimai durum iktisadi seviye bakımında yakınlık ve denklik bulunmasıdır. Bu denkliğin hem çiftler hem de hısımlar arasında saadet, huzur ve sevgiye vesile olacağı düşünülmüştür.

Evliliğin muteber ve geçerli olmasında kefaatin şart olup olmayışı müctehitler arasında ihtilafıdır.⁶⁵³ Alimlerin çoğu bunun şart olduğunu söylemişlerdir. İmam Malik, İmam Kerhi Süfyan es-Sevri ve Hasan Basri ise denkliği asla şart olmadığını söylemişlerdir.⁶⁵⁴ Süfyan es-Sevri Hz. Peygamber (sav) şu sözünü delil olarak getirmiştir. “İnsanlar tarak dişi gibi eşittir; arabin yabancıya üstünlüğü yoktur, üstünlük

⁶⁴⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Ümm*, Kahire (ts), I, 156.

⁶⁴⁸ Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Mahmud b. Kudâme, *el- Muğni*, Beyrut 1972, II, 174.

⁶⁴⁹ Mâlik b. Enes, *el-Müdevvemetü'l Kübrâ*, Beyrut ts., I, 176.

⁶⁵⁰ İbn Kudâme, Age., II, 245

⁶⁵¹ Zuheyli, Age., II, 410; Mevsilî, Age., I, 171

⁶⁵² İbn Kudâme, Age., II, 199; Zuheyli, Age., II, 411

⁶⁵³ Karaman, *Mukayeseli*, I, 310

⁶⁵⁴ Kâsâni, Age., II, 317

dindarlık iledir” Bu hadisi Allah (c.c.) ‘ın şu sözü te’yt etmektedir. “Allah’ın indinde sizin en üstününüz Allah’a en yakın olanınızdır.” Bu delillerin tamamı denkliğe işaret etmektedir. Üstünlük ancak amel iledir. Kim ameli geri bırakırsa nesebi onu öne geçiremez.⁶⁵⁵

Ebu Taybe, Beni Beyaza’dan bir kıza talip oldu, kadını ona vermekten kaçındılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdu; “Ebu Taybe’yi evlendirin yoksa yeryüzünde fitne ve büyük bir fesat çıkarmış olursunuz.” Yine Bilal, Ensar’ın bir topluluğundan kız istedi onlar da vermedi. Hz. Peygamber (sav) O’na “Onlara deki Resulallah beni evlendirmenizi emrediyor.”⁶⁵⁶ Resulallah kefaetin olmadığını bir yerden evlendirmeyi emretti. Eğer kefaet dikkate alınacak olsaydı Resulallah emretmezdi. Ve Resulallah (sav) buyurdu ki;” Arabın Arap olmayana takvadan başka üstünlüğü yoktur.” Denklik, şeriatta muteber olsaydı kan (öldürme) konusu kefaet konusunda dikkate alınacak mevzuların başında gelirdi. Çünkü diğer konularda dikkate alınmayan hususlar öldürmede dikkate alınır.⁶⁵⁷

Alimlerin fitne olduğunu düşündükleri diğer bir konuda nafaka konusudur. Kadın çocuğa ve kendine nafaka vermesini kadından talep ederse; kadı, kadına, çocuklara ve kronik hastalara nafaka vermesini kocaya emreder.⁶⁵⁸ “...Kadınların normal ölçüde yiyecek ve giyecekleri çocuğun babasına aittir...” (Bakara, 2/33) Bu ayette kadınların nafakaya hak kazanmaları doğum hadisesine bağlanmıştır ki kendileri sayesinde bu hakka nail olunan çocukların da aynı hakka malik olacakları tabiidir.⁶⁵⁹

Kadınların para kazanamayacakları açıktır. Kadınlara para kazanmalarını emretmek demek onun kötü yola düşmesi yani fitneye sebep olmak demektir. Şayet o kadının kocası yoksa küçük kız mesabesindedir. Onun nafakası küçüklüğünde babasına ait idi evlenmediği sürece de babasına aittir. Çünkü buluğa ermesiyle ihtiyaçları daha da artar. Bu konudaki asil delil Hz Peygamber (sav) den rivayet ettiğimiz şu sözdür: “ Ebu Süfyan’ın malından normal ölçüde sana ve çocuğuna yetecek kadar al.”

Alimlerimize göre fitne olabileceğini düşündükleri bir başka konu da velayettir. Küçük çocuk kendisi işlerine bakmaktan aciz olduğundan dolayı Allah (c.c.) bu vazifeyi

⁶⁵⁵ Serahsi, Age., VI, 22

⁶⁵⁶ Serahai, Age., VI, 22; Kâsâni, Age., VI, 108

⁶⁵⁷ Kâsâni, Age., II, 317

⁶⁵⁸ Serahsi, Age., V, 143

⁶⁵⁹ Karaman, Age., I, 403

onun velayetini üstlenenlere vermiştir. Maldaki ve akitlerdeki velayetleri erkeklere havale etmiştir. Besleyip büyütme işini ise kadınlara havale etmiştir.⁶⁶⁰

Kız çocuğu anne ve ninesinin yanında hayız görünceye kadar kalır. Çünkü kız çocuğu yemek pişirmek, elbise yıkamak gibi şeyleri öğrenmeye onların edepleriyle edeplenmeye ihtiyaç duyar.⁶⁶¹ İmam Muhammed'den rivayet edilen bir görüşe göre kız çocuğu şehvet çağına geldiğinde korunmaya muhtaç olduğundan dolayı babası onun annesinin yanından alır.⁶⁶² Buluğa erdiğinde evlenmeye ve evlenmek için de babanın velayetine ihtiyaç duyar. Bu çağda kız fitneye ve erkeklerin tamahına açık bir duruma gelir. Babanın koruması annenin korumasından farklıdır. Çünkü kadın kendisini korumaktan acizdir. Başkasının korumasını ihtiyaç duyar. Kadınlara ilgili olarak “Kadın tezgahın üzerindeki korunmaya muhtaç bir et gibidir, nasıl olurda başkasını koruyabilir” denilmiştir. Çünkü anne kandırılabilir ve fitneye düşer fakat o bunun farkında bile olmayabilir. Baba bu konuda daha güvenilirdir.⁶⁶³

Alilerimiz Allah ve Resulüne itaat etmemenin de fitneye sebep olacağını bildirmişlerdir. Cenab-ı Allah elçisini vahyine mazhar kılınca, onun diğer insanlardan farklı olduğunu dolayısıyla ona itaat etmeleri gerektiğini birçok ayette bildirdi ve şöyle buyurdu:⁶⁶⁴ “Resulullah’a itaat eden Allah’a itaat etmiş olur, yüz çevirenlere gelince seni onlara bekçi olarak göndermedik” (Nisa, 4/80). Hz. Peygamber’in dini emri, çağrısı, talebi Allah’ın emri gibidir; çünkü elçiye itaat asla itaattir. Bunun için her kim Allah Resulüne itaat ederse Allah’a itaat etmiş olur. Bu tersine çevrildiğinde şu mana çıkar: O’na itaat etmemek, çağrısına katılmamak, talebini yerine getirmemek, Allah’a itaatsizliktir.⁶⁶⁵ Bunun yegane sebebi, Hz. Peygamber’in kendi arzusuyla konuşmadığı, konuştuğunda da ancak kendisine vahyedilene konuşmasından ibaret oluşudur.⁶⁶⁶

Hız. Peygamberin emri Allah’ın emri gibi olduğuna göre ona uymayanların, aykırı hareket edenlerin hem dünyada bir takım bela ve musibetlerle terbiye edilmeleri hem de ahrette yaptıklarının cezasını görmeleri din mantığına uygundur.⁶⁶⁷ Çünkü Allah (c.c) ayette şöyle buyurmuştur : “.....Artık onun emrine muhalefet edenler başlarına bir fitne (bela) gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden

⁶⁶⁰ Mevsilî, Age., III, 540

⁶⁶¹ Serahsi, Age., V, 207

⁶⁶² Mavsilî, Age., III, 541

⁶⁶³ Serahsi, Age., V, 207

⁶⁶⁴ Şafii, Age., V, 140

⁶⁶⁵ Elmalılı, Age., II, 354; Komisyon, Age., IV, 104

⁶⁶⁶ İbn Kesir, Age., IV, 1769

⁶⁶⁷ Komisyon, A.g.e, IV, 103

sakınsınlar.” (Nur 24/63) Bu Ayet korkunç bir tehdit, endişe verici bir uyarıcıdır. Hakkın emrine muhalefet edenler, O’nun nizamından başka nizama uyanlar, bir fayda elde etmek veya bir zararı telafi etmek için saflar arasından kaçarak sıvışıp gidenlerin sakınmaları gerektiğini bildiriyor. Her türlü ölçüyü şaşırta, teraziyi bozan, düzeni darmadağın eden, hakkı batıla karıştıran, iyi ile kötüyü birbirine girdiren cemiyet hayatını ve nizamını bozan hiçbir kimsede kendi kendine güven kalmaz ve kimse kendi haddini bilmez. Netice itibariyle o toplulukta hayır şerden ayırt edilmeyip herkes için perişanlık hali alır. Dünyada ve ahretteki bu perişanlık Allah’ın emrine ve gösterdiği hayat nizamına muhalefetin cezasıdır.⁶⁶⁸

İmam Cafer es-Sadık’a göre “fitne” burada “zalimlerin yönetimi” demektir. Yani müslümanlar Resulün hükümlerine itaat etmezlerse zorbalara hüküm altına düşerler. Bunun yanı sıra fitnenin daha başka pek çok şekilleri de olabilir. Söz gelimi mezhep ayrılıkları, iç savaş, ahlaki manevi çöküş, toplum hayatının bozulması, dahili kaos, siyasi maddi gücün çözülmesi, başkalarının emri altına girme vs...⁶⁶⁹

Yabancı kadınlara bakmakta fitne sebebidir. Göz, her şeyi kalbe ulaştıran en büyük kapıdır. Bu sebeple insan göz yoluyla bir çok günaha düşer.⁶⁷⁰ Kadınlar tesettürle emrolunca, bu durumda erkeklerin de gözlerini haramdan sakındırmaları emrolunur. Çünkü erkeklerin nefislerinin kemali, ancak gözlerini haramdan indirmeleri ve nefisleri bu doğrultuda muaheze etmeleriyle mümkün olur. Resulullah (sav) Hz. Ali’ye (r.a.) şöyle buyurmuştur: ⁶⁷¹ “Birinci bakış senin içindir; ikinci defa bakma hakkı yoktur.” Hadis yabancı bir kadını ani olarak gören bir kimsenin ikinci defa bakması haram olduğu gibi ilk bakışı uzatmakta yasaklanmıştır. Zira ikinci bakış iradidir, fitne ve fesada yolaçar. Bu yüzden Resulullah (sav) ikinci bakışı “göz zinası” olarak vasıflandırmıştır.⁶⁷² Zira bu konuda Hz. Peygamber (sav) “Kadınları şeytanın kendisiyle erkekleri avladıkları olta (ip) olduklarını” ve “benden sonra erkeklere çok fazla zararı dokunacak kadınları fitne olarak bıraktım” hadislerini delil olarak göstermek mümkündür. Bu Hadislere binaen kadınların vücutlarından herhangi bir yerine bakmak mübah değildir. Çünkü fitne çıkarma korkusundan dolayı bakmak haramdır. Kadının güzelliği genellikle yüzünden anlaşılır ve yüzüne bakıldığında ortaya çıkacak fitne,

⁶⁶⁸ Kutup, Age., X, 475

⁶⁶⁹ Mevdudi, Age., III, 568

⁶⁷⁰ Sabuni, Age., II, 163

⁶⁷¹ Dihlevi, Age., II, 323

⁶⁷² Ebu Davud, Nikah, 43

vücudunun diğer uzuvlarına bakıldığından daha fazla olacaktır.⁶⁷³ İslâm Şeraiti yabancı kadınlara bakmayı kesinle yasaklamış, haram kılmışlardır. Öyleyse insan karısı ve mahremi olan kadınlardan başkasına bakması haramdır.⁶⁷⁴ Erkeğin yabancı kadına bakması haram olduğu gibi kadının da yabancı bir erkeğe bakmasının yasaklanmış olduğunu hatırlatmakta fayda olacağı kanısındayız..

Alimlerin bir kısmı da kadınların hamama gitmesini mekruh görmüşlerdir. Onlara göre kadınlara dışarı çıkmaları yasaklanmış, evlerinde oturmaları emredilmiştir. Çünkü kadınlar bir araya geldiklerinde çoğu kere fitne ye sebep olurlar. Rivayet edildiğine göre birkaç kadın Hz. Aişe'nin huzuruna çıktıklarında onlara “hamama giden kadınlar sizler misiniz diye sordu” ve onlar olduğunu öğrenince huzurundan çıkarılmalarını emretti.⁶⁷⁵ Çünkü Hz. Aişe (r.a.)’den rivayet edildiğine göre, “Evinin dışında elbisesini çıkartan her bir kadın mutlaka kendisi ile Allah arasında olan sırların üzerindeki örtüyü kaldırmıştır.” Bir başka hadisinde Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Acem ülkesi size feth olunacaktır. Orada kendilerine “hamam” adı verilen bir takım binalar bulacaksınız. Erkekler oraya peştamalsız girmesin. Hasta ve loğusa olması müstesna, kadınların da oralara girmesine mani olun.” Kadınlar hakkında bu hükmün sebebi onlarda esas olan tesettürde, mümkün olan mübalağa ve titizliği göstermeleri, onları evlerin den çıkıp bu şekilde oraya girişlerinde fitne ve kötülüğün oluşunu bildirmeleridir.⁶⁷⁶ Ayrıca belirtmek gerekir ki, tesettürle ilgili hususlar sadece hamamlarla sınırlı değildir. Her yerde ve her zaman dikkat etmek gerekir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, hamamlara gitmekteki yasak, tesettüre riayet etmemekten kaynaklanmaktadır. İhtiyar müellifine göre, erkeklerin ve kadınların peştamal sarındıkları ve gözlerini sakındıkları takdirde ihtiyaç halinde hamama gitmelerinde bir sakınca yoktur.⁶⁷⁷

3.4.3. Ukubatta Fitne Unsuru

Bir kısım alimlere göre zina edeni sürgüne göndermek fitne olarak yeter. Zina edenler, kendilerine lazım gelen cezanın çeşitlileri bakımından evli, bekar, hür, köle, erkek ve kadın olmak üzere birkaç sınıftırlar. Şer’i cezalar da recm, dayak ve sürgün

⁶⁷³ Serahsi, Age., X, 152

⁶⁷⁴ Sabuni, Age., II, 166

⁶⁷⁵ Serahsi, Age., XV, 156

⁶⁷⁶ Zuheyli, Age., I, 304

⁶⁷⁷ Mevsilî, Age., III, 694

olmak üzere üç çeşittir. Evli, hür ve müslüman olan bir kimse, zina işlediği zaman cezasının recm olduğunda ihtilaf yoktur.⁶⁷⁸ Müslüman olmayan bekar kimse zina ettiği zaman celd (değnek ile dövme) haddi tatbik edilir. “Zina eden (bekâr) kadın ile erkekten her birisine yüzer değnek vurun.” (Nur, 24/2) Böyle birisini sürgüne gönderme hususunda, yani bekar zani kişi hakkında sürgün ve tazir cezalarının birleştirilip birleştirilemeyeceği konusunda alimler farklı görüşlere sahiptirler.⁶⁷⁹

Hanifilere göre nefy (sürgün etme) cezası ile celd (değnekle dövme) cezası birleştirilemez. Çünkü Allah (cc) celdi zina cezasının tamamı olarak bildirmiştir. Biz onunla beraber bir de sürgün cezasını gerekli kılarısak celd, haddin bir kısmı olmuş olur; böylece ayetin nasında gelen cezaya ilavede bulunmuş oluruz. Nassa bir şey ziyade etmek ise nesh etme manasına gelir ki, nassın haberi vahid ile neshi caiz değildir.⁶⁸⁰ Ayrıca sürgün etmek kadına zina kapısını açar. Bulunduğu yerden başka bir yere sürüldüğünde akrabasıyla maddi bağı kopacak ve onlardan eskiye nazaran daha az utanacak, belki de ondan sonra zinayı bir kazanç vasıtası haline getirecektir. Ve bunda da aşikar fesatlar vardır. Buna Hz. Ali (ra)’nin ‘fitne olarak sürgün etmek yeter’ sözü ile de işaret edilmektedir.⁶⁸¹ Halbuki had fitneyi dindirmek için vardır. Fitne olan bir şey ceza olamaz⁶⁸² diğer mezhepler ise sürgüne gönderilebileceğini söylemişlerdir.

Alimlere göre kadınların haps edilmeleri de fitne sebebidir. Kadınların borçtan dolayı hapsedilmesinin belli bir sınırı vardır. Kadın, fitneye sebep olacağından erkeklerle hapsedilmez. Kardeşlerinin ailesinin ziyaretine gelmesine engel olunmaz. Çünkü borçları nasıl ödeyeceğini onlarla istişare edebilir.⁶⁸³

⁶⁷⁸ İbn Rüşd, Age., IV, 293

⁶⁷⁹ Zuheyli, Age., VII, 342

⁶⁸⁰ Kasani, Age., VII, 39; Zuheyli, Age., VII, 342

⁶⁸¹ Mevsilî, Age., III, 612

⁶⁸² Serahsi, Age., IX, 44

⁶⁸³ Serahsi, Age., XX, 90

SONUÇ

Kur'an'ı Kerim'i doğru biçimde anlayabilmek için, yüce Kur'an'ın edebi incelik taşıyan metindeki kelimeleri, onların tarihi seyrini ve onlarda zaman içinde meydana gelen değişiklikleri tam bir şekilde göz önünde bulundurmamız gerekir. Yani Kur'an'ın indiği dönemde kelimenin/ıstılahın hangi manaya geldiği, tarihi gelişim içinde kelimenin kazandığı yeni manalar ve bugün hangi manalara geldiği önemle araştırılması gereken konulardır. Ayrıca kavramların uzak ve yakından ilgili bulunan kavramlarla ilişkisinin iyi tespit edilmesi gerekir. Aksi takdirde, Kur'an metni yorumlanırken hataya düşülebilir.

Farklı yönlere çekilmeye müsait olan ve anlamada hassasiyet gerektiren Kur'an'da ki önemli anahtar kavramlardan biri olan fitne kelimesi, Arapçada f-t-n fiil kökünden türetilmiş isimdir. Fitne, sözlükte altın ve gümüş gibi değerli madenlerin kendisiyle kaynatılan değersiz madenlerden ayrıştırılması, yani saflaştırılması amacı ile yüksek ateşte yakılması işlemidir. F-t-n kök ve türevleri, bu anlamdan hareketle mecazen insanı sına ve özellikle zor şeylerle deneme anlamında kullanılmıştır. Daha sonraları insanı deneme ve sına türünden maruz kaldığı şeyleri ifade de kullanılan fitne, zamanla 'sıkıntı, bela, musibet, baskı, işkence, azap, saptırma, yoldan sapma, sapıklık, ayartma, bir şeyden çok hoşlanma, tutkun olma, insanlar arasında kargaşa çıkarma, aklın gitmesi' gibi anlamlarda kullanılmıştır.

Dilimizde fitnenin ön plana çıkan anlamı, kargaşa ve karışıklık ise Arapça asıllı olan bu kelimenin dilimize geçerken anlam daralmasına uğradığını göstermektedir.

Kur'an'da geniş bir kullanım alanı bulunan kelime otuz dört ayette fitne, yirmi altı ayette de türevleri şeklinde gelmiştir. Kur'an'da fitne kelimesine yüklenen anlamlar imtihan manasında birleşmekte, bütün manaların hareket noktası, göstergesinde bu manayı ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca bu anlam yanında söz konusu kelimeye müfessirlerin verdiği manalar; bela, musibet, dert, sıkıntı, haktan sapma, saptırma, aldatma, savaşma, öldürme, kargaşa, karışıklık, fesat, baskı, işkence, eziyet, kötülük, azap, ihanet, iç karışıklık, anarşi, baskın, tuzak, hastalıktır. Ayrıca fitne ile eş anlamlı olarak cürüm, fesad, fisk, fücur, küfür, nifak, zulüm gibi kavramlar sayılabilirken, zıt anlamlı olarak ta adl, hakk, iman, sıdk kavramlarının kullanıldığı görülmektedir.

Kur'an'ı Kerim'de geçen fitne ve türevlerini on maddede toplamak mümkün olsa da buna karşılık aynı kelimelerin hadislerdeki manalarında aynı çokluğu görmemiz

mümkün değildir. Muhaddisler, hadis kitaplarında “Kitabu’l Fiten” diye açtıkları bölümlerde, devlet başkanına ve idarecilere karşı nasıl davranılması gerektiğini, müslümanlar arasındaki iç savaş ve kargaşa dönemlerinde takılacak tavrı, gelecekte ortaya çıkması beklenen felaketler ve kıyamet belirtileri gibi konuları ele almışlardır. Birbirleriyle alakasız gibi görünen bu konular sosyal barış ve toplum düzeninin korunması ortak paydasında birleşmektedir.

İslam hukuk düşüncesinde fitne kavramını net bir şekilde tanımlamak mümkün olmamakla birlikte fitnenin, milli birliği bozan ve ülkenin sosyal düzenini sarsan anarşi, ihtilal, yıkıcı ve bölücü hareketler olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda vatan savunmasından kaçmak, bütün milletin açıkça dinden dönmesi ve küfür içine girmesi, zalim devlet büyüklerine karşı doğru yola getirici öğütler vermeyip onlara dalkavukluk yapılması da birer fitnedir. İnsanlara inançlarından dolayı baskı yapmak, onların hukukunu çiğnemek, maddi ve manevi varlıklarını ortadan kaldırmak gibi tehlikeli sonuçlara yol açmakta bir fitnedir ve “öldürmekten daha büyük ve daha şiddetli” bir tehlikedir.

Bu bağlamda Mekke’de müşriklerin müslümanlara, özellikle din ve inanç özgürlüğünü kısıtlama ve engelleme amacıyla yapmış oldukları baskıları fitne olarak nitelendirebiliriz. Kur’an’dan anlaşıldığına göre müşriklerin müminlere yönelik fitneleri sadece baskı ile sınırlı değildir. Müşrikler doğrudan saptırma şeklinde de Hz. Peygamber’e ve müminlere fitneci tavırlarını yöneltmişlerdir. Ayetlerden ve bu dönemin olaylarından anlaşılacağı gibi bu guruba dahil olan insanların fitnesi; muhatabı hafife alma, alay etme, hakir görme, aç ve sefil bırakma, işkence etme, katletme, ev ve yurtlarından çıkarıp sürgüne gönderme gibi psikolojik, siyasi, sosyal ve ekonomik baskı şeklinde zuhur etmiştir.

Ancak şu bir gerçektir ki fitne sayılan eylemleri gerçekleştirenler, dünyada da çeşitli bela ve musibetlerle karşılaşabilecekleri gibi ahirette de cehennem azabıyla cezalandırılacaklardır. Ayrıca kargaşa, saptırma, terör, baskı, zulüm ve işkence yıkıcı nitelikler taşıyan fitne olgusuna sebep olanlar, insanların güven ve huzurunu ortadan kaldırarak toplum hayatını olumsuz yönde etkileyeceklerinden, içlerinde buldukları halk kitlelerinin gönlünü alamayacaklardır. Bu işi yapanların ellerinde güç ve kuvvet bulursa da bu geçici olacaktır. Zira fitneye maruz kalanlar, bir taraftan bunu çıkarıcıların fitnelere karşı tavrı geliştirmeye çalışırken diğer taraftan da bunlardan

kurtulma yolları arayarak bir takım tedbirler alacaktır. Bu gibi baskı ve işkence tarzı fitneler kişinin inanma iradesini daha da güçlendirerek ahlaki arınmasına, imanındaki kararlılığı ve erdemli yaşayışını kanıtlamasına imkan verebilir.

Müslümanların güçlendikleri Medine döneminde ise, müslümanlara inançları sebebiyle kafirler tarafından yapılan baskı, zulüm ve işkence anlamındaki beşeri fitnenin taşıdığı tehlikenin büyüklüğü vurgulanırken onu önlemeye yönelik olarak müslümanlara ideal bir hedef de gösterilmektedir. Buna göre müminler dinlerinden döndürmek amacıyla zulmedip işkence eden, bu maksatla çeşitli baskılar uygulayan kafirlere karşı kendilerini savunur ve onlara karşı savaşırlar. Fitnenin kalmayınca ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar kafirlerle savaşmanın emredildiği ayetlerde belirtilen nihai hedef, fitnenin ortadan kaldırılması ve dinin tamamen Allah'a ait olmasıdır.

Bu dönemler hakkında sonuç olarak, genellikle Mekki ayetlerde fitne çıkarıcılar kınanıp, ilahi bir cezaya duçar olacakları belirtilirken, fitneye maruz kalanların sabır ve tahammül göstermeleri tavsiye edilmekte, ahirette de çeşitli mükafatlara nail olacakları haber verilmektedir. Medine dönemindeki ayetlerde ise sorun bireysel bir sıkıntı olmaktan çok toplumsal bir sorun olarak ele alınmış müminlere bunu önlemeye yönelik çözümler sunulmuştur. Fitnenin önlenmesi ile ilgili ayetlerde genellikle toplumsal kitleyi dikkate alan bir hitap tarzının seçilmesi, böyle bir problemi ancak toplumun tam olarak çözebileceğini çağrıştırmaktadır. Buna göre toplumsal barışın en önemli unsurları olan hak, adalet, hürriyet, sevgi, barış, hoşgörü, dayanışma gibi evrensel ahlaki değerlerin yerleşmesi, buna karşın gerek birey gerekse toplum hayatında son derece olumsuz etkiler bırakan ve toplumsal barışı tehdit eden haksızlık, zulüm, baskı, işkence, ayrımcılık, anarşi, terör gibi unsurları tamamen ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunun içinde öncelikli olarak toplumun imanı ve ahlaki öğretiler doğrultusunda eğitilmesi, fitne tehlikesine karşı caydırıcı güce sahip olması, imkanları oranında onunla mücadele etmesi ve yerine göre de güç kullanması gerekmektedir.

İslam insan hayatını düzenleyen genel bir program ve onun gidişatını kuşatan hakiki bir nizam olduğu için kendisini koruyan bir zırha ve himaye eden bir kuvvete sahip olmalıdır. Kur'an'ın öngördüğü, tarifettiği sosyal ve siyasal birlik düzenini sarsacak fesad oluşturacak tavırları taltif etmek gerekmediğinden onları meşru şekilde hukuki müeyyideler uygulanarak kamu düzenini sağlamak hukuki bir zorunluluktur. Bu sebeple İslam dini iman, muamelat ve ahlak alanlarında ki prensiplerin uygulanmasını

sağlamak, bunlarla ilgili emir ve yasakların ihlalini önlemek, ferdi ve ictimai hayatı bütün yönleri ile ıslah etmek amacıyla gerek dünya gerekse ahiret hayatına yönelik bir takım özendirici ve caydırıcı tedbirler almıştır. İnsanı yeryüzünün halifesi sayan Yüce Yaratıcı, İslam ile vazettiği hüküm, kural, ilke, prensip, emir ve nehiylere uyduğu takdirde ona dünya ve ahiret mutluluğunu garanti etmiştir.

İslam Hukuku açısından fitne olgusunu, çizdiğimiz bu perspektif doğrultusunda değerlendirdik. İnceleme sonucunda İslam'ın, insanlara sulh, müsamaha, ibadet ve disiplin, özgürlük, adalet, özgüven, emniyet, sevgi, huzur ve imtihan, empati ve diğergamlık, diyalog ve insan haklarına riayet etme gibi yüksek ahlaki meziyetler kazandırdığı; bu yüksek meziyetlerin muhafazası için hukuk çerçevesinde nefsin aklın, dinin, neslin ve malın öncelikli korunması, bu maslahatların korunması için öngörülen önleyici prensiplere riayet ettiği takdirde, oluşması muhtemel suçları önlemek amacıyla bazı kanuni ceza ve müeyyidelerin koyduğu, bu ceza ve müeyyidelerin de caydırıcı olması için, içinde şiddet barındırdığı; gerektirdiği ve hukuki şartlar oluştuğu takdirde, harp hukukuna riayet edilmek kaydıyla savaşın emredildiği, ama esas olanın sulh içinde yaşamak olduğu sonucuna vardık.

Ayrıca İslam ceza hukukunda bugünkü manasıyla terörle örtüşecek bir suçun düzenlenmediği ancak unsurları ve mahiyetleri itibarıyla terör benzeri bağılık, eşkıyalık, yol kesme, irtidat, fitne ve fesat çıkarma gibi suç ve kabahatler üzerinde durulduğu ve bu suçlara ağır ve şedit cezalar tayin edildiği anlaşılmıştır. Cezaların ağır ve şedit olmasının amacı suçluyu ıslah etmek, mağduru razı etmek, hem suçlu hem de suç işlemeye yeltenmek isteyen kimseler için caydırıcı olmasını sağlamaktır. İslam Hukukundaki hükümler göstermektedir ki bugünkü manada terörün, İslam ile birlikte anılmasının hiçbir hukuki ve bilimsel dayanağı yoktur. Teröristin müslüman, müslümanın da terörist olması ve kalması fıkhen mümkün değildir. İslam dini, terörü kesinlikle reddeder ve lanetler. İslam hem bireysel hem de toplumsal hayatta emniyet ve istikrar vaat edip, kaos ve çekişmeyi meneder. Daha huzurlu bir gelecek için öncelikle terörün genel kabul görebilecek bir tanımının yapılması, akabinde tüm gerçek ve tüzel kişiler ile oluşumların samimi bir şekilde teröre karşı ulusal ve uluslar arası düzeyde işbirliği yapması gerekmektedir. İslam'a göre tüm insanlar eşit olup, üstünlüğün öncüsü Allah'a yakınlıktır.

Nihai sonuç olarak diyebiliriz ki Kur'an'daki fitne kavramını muhtelif yönleriyle incelemeye çalıştığımız bu çalışmada, din hürriyetinin engellemesi açısından bu kavramın cihadın en önemli gerekçesi olduğu sonucuna vardık. Yani buna göre cihadın amacı toprak ele geçirmek ve ganimet elde etmek değil, inanç ve din hürriyetini sağlamaktır. Fitnenin farklı yönleri tüm insanlar için söz konusu olan bir Rabbani yasa ve sünnetullah olduğunu ortaya koyduk. Buna göre hangi sıfatı taşırsa taşırsın, fitne ve imtihan bütün insanlar için söz konusudur. İnsana verilen tüm maddi ve manevi nimetler birer imtihan vesilesidir. Bu imtihanın neticesi de Allah'ın rızasını yada gazabını elde etmek, diğer bir ifadeyle, ya ebedi saadet veya ebedi bedbahtlıktır.

KAYNAKÇA

- Acar, H. İbrahim, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, EKEV Yay., Erzurum 2000.
- Aktan, Hamza, “Kur’an ve Sünnet Işığında Düşünce ve İnanç Özgürlüğü”, *Uluslararası Avrupa Birliği Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri* (3-7 Mayıs 2000), DİBY, Ankara.
- Akyüz, Vecdi, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İz Yay., İstanbul 1995.
- Albayrak, Halis, *Tefsir Usulü*, Şule Yay., İstanbul 1998.
- Alper, Hülya, “Münafık”, *DİA*, TDVY, İstanbul 2006.
- Apaydın, Yunus, “Fesad”, *DİA*, TDVY, İstanbul 1995.
- Ateş, Süleyman, *Kur’an Ansiklopedisi*, Kuba Yay., İstanbul 1998.
- , *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1989.
- Aydın, Hakkı, *İslam ve Modern Hukukta İşkence*, Beyan Yay., İstanbul 1997.
- Aydüz, Davud, *Tefsir Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, Işık Yay., İstanbul 2000.
- Bardakoğlu, Ali, “Hak”, *İslâmi Kavramlar*, Sema Yazar Gençlik Vakfı Yay., Ankara 1997.
- , “Ceza”, *DİA*, TDVY, İstanbul 1993.
- , “Eşkîya”, *DİA*, TDVY, İstanbul 1995.
- Bebek, Adil, “Ceza”, *DİA*, TDVY, İstanbul 1993.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yay., İstanbul 1976.
- Birsin, Mehmet, *Hız. Peygamberin Devleti*, Birleşik Yay., İstanbul 1996.
- Buhari, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail, *Sahihu’l- Buhari* (I-VIII), Çağrı Yay., İstanbul ts.
- el- Buti, Ramazan M. Said, *Peygamber Efendimiz ve Hayat (Fıhhu’s Siyre)*, (Çev. Ali Nar- Orhan Aktepe), Milsan Basın Aş., İstanbul ts.
- Canan, İbrahim, *Ahır Zaman Fitnessi ve Anarşi*, Türdav Aş., İstanbul 1982.
- , *Hadis Ansiklopedisi, Kütüb- i Sitte*, Akçağ Yay., İstanbul ts.
- Cin, Halil- Akgündüz, Ahmet, *Türk İslâm Hukuk Tarihi*, Timaş Yay., İstanbul 1990.
- Çağrı, Mustafa, “Adalet”, *DİA*, TDVY, İstanbul 1988.
- , “Fitne”, *DİA*, TDVY, İstanbul 1998.
- , “Hak”, *DİA*, TDVY, İstanbul 1997.

- , "Sıdk", *İslâm'da İnanç İbadet Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, MÜİF Vakfı Yay., İstanbul 1997.
- Dihlevî, Şah Velîyullah, *Hüccetüllahi'l-Baliğa (I/II)*, (Çev. Mehmet Erdoğan), İstanbul 1994.
- Döndüren, Hamdi, "Bağy", *ŞİA*, Şamil Yay., İstanbul 1990.
- , "Yol Kesicilik", *ŞİA*, Şamil Yay., İstanbul 1990.
- Ebu Davud, Süleyman b. El-Eş'as es-Sicistani, *Es- Sünen (I-IV)*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- Ebu Zehra, Muhammed, *İslamda Suç ve Ceza*, (Çev. İbrahim Tüfekçi), Kitabevi Yay., İstanbul 1994.
- Erdal, Mesut, "Kur'an'da Fitne Kavramı Üzerine Düşünceler", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:1, 1999.
- Erdoğan, Mehmet, *Vahiy-Akıl Dengesi Açısından Sünnet*, İFAV Yay., İstanbul 2001.
- Ertan, Muammer, "Sıdk", *İslam Ansiklopedisi*, Şamil Yay., İstanbul 1992.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, (Çev. Cahit Kaytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yay., Ankara 2001.
- Fayda, Mustafa, "Ridde Olayları", *DİA*, TDVY, İstanbul 2000.
- Gülen, M. Fetullah, *Kırık Testi-6*, Nil Yay., İstanbul 2010.
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, (Çev. Salih Tuğ), İmaj Aş., Ankara 2003.
- , *Hız Peygamberin Savaşları*, (Çev. Nazire Erinç Yurter), Acar Matbaa, ts.
- Hatipoğlu, Haydar, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, Kahraman Yay., İstanbul 1983.
- Hökekleli, Hayati, "Fitne", *İslâm'da İnanç İbadet Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, MÜİF Vakfı Yay., İstanbul 1997.
- İbn Abidîn, Muhammed Emin eş-Şehir, *Reddü'l-Muhtâr Ale'd-Dürrül-Muhtâr*, (Çev. Ahmed Davudoğlu), Şamil Yay., İstanbul 1983.
- İbnül-Esir, *İslam Tarihi*, (Çev. Beşir Eryarsoy), Bahar Yay., İstanbul 1991.
- İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an'ı Kerim Tefsiri*, (Çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), Çağrı Yay., İstanbul 2005.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Mahmut, *el-Muğnî*, Beyrut 1972.
- İbn Manzûr, Ebu'l Fadl Cemâluddîn, *Lisanu'l-Arap*, Dâru Sadır, Beyrut 1968.

- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed el- Hafid, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyet'ül-Muktasid*, (Çev. Ahmed Meylani), Beyan Yay., İstanbul 1991.
- İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *Sünen* (I-II), Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- İnce, İrfan, "Ridde", *DİA*, TDVY, İstanbul 2000.
- el-İsfehani, Rağib, *Müfredat*, (Çev. Abdalbaki Güneş, Mehmet Yolcu), Çıra Yay., İstanbul 2007.
- İşler, Emrullah, "Fitne Katilden Beter mi?-Fitne Kelimesi ve Türkçe'ye Çeviri Sorunu", *İslamiyat Dergisi*, 2(2), Ankara 1999.
- İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Dini ve Ahlâki Kavramlar*, (Çev. Selahattin Ayaz), Pınar Yay., İstanbul 1997.
- , *Kur'an'da Allah ve İnsan*, (Çev. Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul ts.
- Kara, Abdullah, *Asr-ı Saadet'te Derin Fitne*, Nesil Yay., İstanbul 2009.
- Karaman, Hayrettin, "Adâlet", *DİA*, TDVY, İstanbul 1998.
- , *Mukayeseli İslam Hukuku*, İz Yay., İstanbul 2006.
- , *İslamın Işığında Günün Meseleleri*, İz Yay., İstanbul 2005.
- Kâsânî, Alâuddin Ebî Berkir b. Mes'ûd b. Ahmet, *Kitâbu Bedâyi'us- Sanai fi Tertîbi'ş-Şerâi*, Beyrut 1974.
- Keskin, Hasan, *Kur'an'da Fitne Kavramı*, Rağbet Yay., İstanbul 2003.
- Koçak, Zeki, *Nuzül ve Vürud Sebeplerinin Ahkâma Etkisi*, (Atatürk Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1997.
- Komisyon, *Fetavayi Hindiyye*, (Çev. Mustafa Efe), Akçağ Yay., Ankara ts.
- Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, DİBY, Ankara 2003.
- Komisyon, *İlmihal*, DİBY, Ankara 2006.
- Konpara, M. Zekai, *Peygamberimizin Hayatı*, Kitabevi, İstanbul 2009.
- Köksal, M. Asım, *Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed Aleyhisselam ve İslâmiyet*, Işık Yay., İstanbul 2007.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu'l-Beyan li Ahkâmi'l-Kur'an*, (Çev. M. Beşir Eryarsoy), Buruc Yay., İstanbul 1996.
- Kutluer, İlhan, "Fesad", *DİA*, TDVY, İstanbul 1995.

- Seyyid Kutup, *Fizial'il Kur'an*, (Çev. Emin Saraç ve diğ.), Akit Gazetesi Hediyesi, İstanbul ts.
- Malik b. Enes, *el-Müdevvemetü'l Kübrâ*, Beyrut ts.
- el-Mâverdü, İmam Ebu'l-Hasan, *El- Ahkâmu's-Sultaniyye (İslâm'da Hilafet ve Devlet Hukuku)*, (Çev. Ali Şafak), Bedir Yay., İstanbul 1976.
- el-Mevsilî, Abdullah b. Muhammed, *el-İhtiyar li Ta'lili- Muhtar*, Pamuk Yay., İstanbul ts.
- Merginânî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebî Bekir b. Abdilcelil er-Riştani, *el- Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, İstanbul 1986.
- Mevdudi, Ebu'l-Ala, *Tefhimu'l-Kur'an*, (Çev. Muhammed Han Kayani ve Arkadaşları), İnsan Yay., İstanbul 1995.
- Müslim b. Haccac, Ebu'l Hüseyin el-Kuşeyri, *el-Câmiu's-Sahih*, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- Naim, Ahmet, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, (5. Baskı), DİBY, Ankara 1978.
- Numânî, Mevlana Şibli, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, (Çev. Yusuf Karaca), İz Yay., İstanbul 2005.
- Öner , Necati, *Klasik Mantık*, Bilim Yay., Ankara 1968.
- Özel, Ahmet, "Cihad", *DİA*, TDVY, İstanbul 1993.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 2001.
- Rahman, Afzalur, *Siret Ansiklopedisi*, İnkılab Yay., İstanbul 1988.
- Fahrettin Râzî, *Tefsir'i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, (Çev. Suat Yıldırım ve Arkadaşları), Akçağ Yay., Ankara 1993.
- Seyyid Sabık, *Fıkıh'us Sünne*, (Çev. Mehmet Yılmaz), Pınar Yay., İstanbul 1988.
- Sabuni, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefasir*, (Çev. Sadrettin Gümüş ve Nedim Yılmaz), Ensar Neşriyat, İstanbul 1995.
- , *Ahkâm Tefsiri*, (Çev. Mazhar Taşkesenlioğlu), Şamil Yay., İstanbul 2004.
- Sakallı, Talat, "Fitne", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Şamil Yay., İstanbul 1999.
- Serahsi, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebu Sehl, *Kitâbu'l-Mebsud*, (thk. Şeyh Muhammed Radî), Beyrut 1912.
- Seyhan, Ahmet Emin, *15. yy Osmanlı Popüler Dini Edebiyatındaki Fiten Hadislerin Tahkik ve Tenkidi (Envâru'l- Aşikin Örneği)*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), Isparta 2006.

- Sırma, İhsan Süreyya, *İslâmi Tebliğin Mekke Dönemi ve İşkençe*, Beyan Yay., İstanbul 2007.
- , *İslâmi Tebliğin Medine Dönemi ve Cihad*, Beyan Yay., İstanbul 2007.
- Sinanoğlu, Mustafa “Küfür”, *DİA*, TDVY, Ankara 2002.
- , “İman”, *DİA*, TDVY, İstanbul 2000.
- Soysaldı, Mehmet, *Kur’an Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, Çağlayan Yay., İzmir 1997.
- Şa’ban, Zikiyuddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, (Çev. İbrahim Kâfi Dönmez), TDVY, Ankara 2000.
- Şafak, Ali, “Fısk”, *DİA*, TDVY, İstanbul 1996.
- , “Bağy”, *DİA*, TDVY, İstanbul 1991.
- Şâfîî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, Kahire ts.
- Şamil *İslâm Ansiklopedisi*, “Adalet”, Şamil Yay., İstanbul 1990.
- , “Cihad Nedir”, Şamil Yay., İstanbul 1999.
- , “İrtidad”, Şamil Yay., İstanbul 2000.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Camîu’l Beyan an Te’vili Ayil Kur’an*, Mısır 1968.
- Tekineş, Ayhan, “Muhaddislere Göre Fitnelerden Kurtuluş Çareleri; Kitabu’l-Fitenler Örneği”, *Sakarya Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı;2, 2009.
- Tirmizi, Muhammed b. İsa, *Sünen* (I-V), Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- Toksarı, Ali, “Nifak”, *İslâm’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, MÜİF Vakfı Yay., İstanbul 1997.
- Topaloğlu, Bekir, “Hak”, *DİA*, TDVY, İstanbul 1997.
- Udeh, Abdülkadir, *Mukayeseli İslâm Hukuku ve Beşerî Hukuk*, Rehber Yay., Ankara 1990.
- Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, TDVY, Ankara 1992.
- Ünal, Ali, *Kur’ân’da Temel Kavramlar*, Nil Yay., İstanbul 2003.
- Yavuz, Ömer Faruk, *Kur’an ve Kıyamet*, Marifet Yay., İstanbul 1997.
- Yazır, Elmalı M. Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, Birleşik Yay., İstanbul 2003.
- Yeniçel, Necati- Kayapınar, Hüseyin, *Sünen-i Ebû Dâvut Terceme ve Şerhi*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1997.

- Yıldırım, Celal, *Kur'an Ahkamı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları*, Bahar Yay., İstanbul 1972.
- Yılmaz, Hasan, "Kur'an'ı Anlamda Odak Kavramların Bilinmesinin Önemi Üzerine Analitik Değerlendirme," *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 22, Erzurum 2004.
- Yiğit, Yaşar, *Din, Anarşi ve Terör*, DİBY, Ankara 2008.
- Vehbe Zuheyli, *Tefsîrü'l-Münîr*, (Çev. Hamdi Arslan ve diğ.), Risale Yay., İstanbul 2001.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Gülay Coşkun
Doğum Yeri ve Tarihi	Tortum- 02.10.1981
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce-Arapça
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	27.05.2010